

ІВАН
ДРАЧ

Иван Драч

2

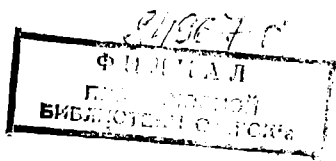
ІВАН ДРАЧ

ВИБРАНІ ТВОРИ
В ДВОХ
ТОМАХ

Том другий

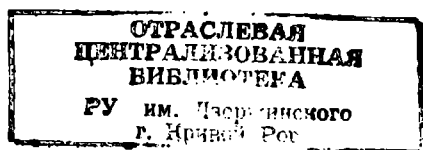
ВІРШІ
ДРАМАТИЧНІ ПОЕМИ

Київ
Видавництво
художньої літератури
«Дніпро»
1986

Второй том избранных произведений известного украинского советского поэта, лауреата Государственной премии СССР, Государственной премии УССР имени Т. Г. Шевченко, составляют стихотворения последних лет и драматические поэмы «Дума об Учителе», «Звезда и смерть Пабло Неруды», «Соловейко-Сольвейг». Лирика и драматургия автора проникнуты высокими патриотическими, интернациональными чувствами и получили широкую популярность среди читателей.

020 447 / 1

* *
*

Чому ти, серце, все болиш частіш?
Пора б тобі вже бути бронзовіш,
А ти кишиш, од муки розпанахане,
Вогонь горить буйніш — не тихне і не тахне.
Я чую, як в мені у золотім вогні
Жар-птиця фенікс зводиться на дні,
Як бавить пір'я, як поводить оком
І в кожні пологи разить електрошоком.
До краю розшматовує істоту,
Буденну і тверду мою достоту,
Доценту вимордовує, розкраює,
Жахає пеклом, де там к бісу раєм!
Злітає, мов з гнізда, ламає жахно ребра,
Душі бездушно полишає жebra,
Із лютістю нещадною мене
Лиш попелом на сторони війне
І геть злітає горда — неймовір'я,—
Мені перо лишивши, мале пір'я,
Яким пишу про клекіт сонця спомин,
Весь знищений і чорний — в сажі комин!
Я довго гою свої дивні рани,
Все кутаю в канупери й катрани,
Закаююсь горіти в тому грищі,
Ледь зводжуся на власнім попелищі!
Аж чую — знов! Знов золоте пташатко
Мене жахає вогняним початком,
В'є фенікс знову золоте гніздів'я,
Меча загнавши в душу по руків'я!..

**ЛИСТ ДО КАЛИНИ,
ЗАЛИШЕНОЇ НА РІДНОМУ
ЛУЗІ В ТЕЛІЖИНЦЯХ**

Все більше нікому писать мені листи.
Залишилась, калино, тільки ти.
Вже ось і тітка, як остання гілка,
Геть одчахнулась з нашого причілка
І листя скинула на молоду траву.
Калино, ти живи! Вві сні і наяву
Приходжу я до тебе, прилітаю
З-за Єнісею, Вісли, з-за Дунаю,
І рідною матусею зову,
І падаю в пахучу мураву,
І до колін солоних припадаю,
І в щасті непоганьбленім ридаю,
Бо корінь мій дитинний — тільки ти.
Все більше нікому писать мені листи.
Листом відповідай. Листком багряноцвітим.
І пелюстковим шалом біловітим,
І кетягом вогненного литва,
Що клеткотом незрадним ти жива.
На всі вітри мені відповідай —
На Єнісеї, на Віслу, на Дунай
За бабу Танасину й за Килину
Відповідай, відповідай, калино,—
Вони, твоїм корінням розігріті,
Сидять на призьбі вже на тому світі.
Десь біля них там курять самосад
Мої дядьки, що не прийдуть назад,
Що їх взяли негоди і бої
У лютій, у жорстокій крутії.
Пиши за них. Відповідай суцвіттям,
Яке давш весною їхнім дітям,
Щоб їхні внуки вже в коліні третім
Вітали їх суцвіттям на портреті.
Калино, напиши мені про все,
Як твої роси Рось мені несе
І як твоє коріння калинове
Напоює моє пагілля нове —
Твою росу несе мені Дніпро,
У кров твою вмочаю я перо,
Пишу твоєю і своєю кров'ю,
Тож будь мені, калино, при здоров'ю,

Калинолистом ти відповідай
На Прип'ять, на Севан і на Алтай,
Куди мій кінь крилатий поспіша.
Ти — совісте моя, моя душа.
Пиши мені, калино, будь здорова,
Ніколи не продам тебе на дрова,
За цілий світ, за всесвіт не продам,
Тож клетоти назустріч всім вітрам,
Тож крила підіймай свої тугії
Безсмертним цвітом правди і надії!

КАЙСИНОВІ КУЛІЄВУ

Найвища гора на Україні — Чернеча,
Про це знає й найменша малеча.
Ти поранений був саме тут.
Скільки маків, любистків і рут
Гонить кров твою в тілі зеленім
На слідочку твоім на черленім!

Про це знає вечірня зоря,
Що сіходить з-під брів Кобзаря.
Про це знають. А нині мені
У балкарській твоїй стороні,
Де туманів завис обрус,
Маршрут стелиться на Ельбрус.
Ти на відстані серця. Ти є.
Я вдивляюсь в обличчя твоє,
Твердо креслене стриманим шалом,
Ніжно різьблене чесним кинджалом.
Провідник ти. Ведеш мене вгору
Крізь ущелин вертку непокору,
Щоб вершин я твоїх пригубив,
Щоб я лезом Кавказу різьбив
Дух твій гордий. Снігів палахтінь.
Тінь тече і впадає у тінь
З неймовірним, і лютим, і щедрим розгоном.
Б'ють вершини у вічі джерельним озоном,
Свою сповідь ти жартами б'єш,
Щедру руку мені подаєш.
Прикипіти навіки мені
У твоїй у Чегемській ущелині!

Що сказати мені Кайсинові,
Що сказати Кайсину синові,
Бо я сином йому — літами...
Над Ельбрусом ми пролітали,
І Ельбрусу плечем Кайсин
Доторкався, як вірний син,
Пальцями гладив вічні сивини,
Летіли сторчма простопадні лавини,
Себе бачили ми внизу,
Майже поруч, ось тут поблизу,
І Кайсин до вікна приник,
І внизу йде Кайсин-провідник.
Так ми, крилені часом, добою,
Пролітали вгорі над собою,
І внизу, де дорога вертка,
Тінь ловили ми від літака,
Де, крилаті тугими крильми,
Ми летіли у небі людьми...
Прикипіти навіки мені
У твоїй у Чегемській ущелині!
І ти в небі, і ти на землі
Говорив мені речі незлі—
Свої тихі слова про Тараса.
Серцем дихала кожна фраза.
Про народ свій, про долю свою,
Як у смерті ти був на краю,
Як в напастях ти був загруз,
Як піднявся ти не випадковістю—
Світив гідністю рідний Ельбрус,
І Чернеча світилася совістю.
Так ми, крилені часом, добою,
Пролітали вгорі над собою.
А внизу клекотав і не гас
Вічно твій і Тарасів Кавказ.
На Ельбрус ми ішли там внизу,
Де заходило сонце в сльозу...
Прикипіти навіки мені
У твоїй у Чегемській ущелині!

МАДОННА-СТЮАРДЕСА

— Тікай,— шепнули льотчики,— тікай! —
І стюардеса, збуджена украй,
Пробігла в хвіст крізь гвалт і маяту,
Чиєсь дитя схопивши на льоту.

Пропали всі. З розбитого ж хвоста
Мадонна вийшла, строга і проста,
Скривавлена ішла крізь сто смертей,
Дитя з небес тулила до грудей.

Ще дівчина. Іще сама дитина.
Кирпатого вона тримала сина
І чула, як під синім піджаком
Нуртують юні груди молоком.

Ридала. Схлипувала. Їй здаля
З хрестом машину подала земля
В різдвяне планетарне торжество.
Та в дівчини було своє різдво.

ДІД ЛЮБИМЕНЕНЕПОКИНЬ

Зачучверілий. Запліснявілий.
На хазяйстві одна коза,
І та на нього покрикує,
А худюща — сама сльоза.
Тримає на збитому прикорні
Дідову горду планиду,
Тримає планету на прикорні,
Тільки не подає виду.

Чого він по ночах нипає,
Тиняється все по узліссі,
Горобець у нього ночує,
За всім назирає у стрісі,
Собака був, розрахувався,
Перейшов на тверду зарплату,
Горобець-молодець доглядає
І козу, і діда, і хату.

Дід дивні трави назбирує,
Де правду кують зозулі,
Там вони родять зозулинець,
Великий такий, на півдулі.
Того й наука не відає,
Як зозулі зозулинець родять,
По те по зозулине зіллячко
Вночі молодиці приходять.

Щоб не назирила Текля,
Язиката така просторіка,
Беру ж таки не для кума,
А для свого ж беру чоловіка.
Дід корінця трохи вділить,
Трохи таки прибреше,
До нього, дивись, опівночі
Вже з піврайону чеше.

А вчора бачила Ганьку,
Оту, що вийшла за прокурора,
Йй-бо, несла цілу баньку,
Казала мені, що хвора.
Вона ще своєю спідницею
П'ятох пужарних пакрис,
А він уже, кажуть, підтоптаний,
«Харковом» голову бриє.

А дід щось товче у ступці,
Розводить на первакові,
Можна й на чистому спирті,
Де там — на буряковій.
Кажуть, Онассіс дізнався був,
Заслав сюди агентуру,
Та дід йому, хитра бісота,
Підсунув не ту мікстуру,

Чим підірвав у корені
Одну стратегічну нараду.
Дід вже пускає бісики,
Любисточок тре на церату:
— Якби Жакеліна приїхала —
Вділив би для молодиці,
А тому — то дідька лисого,
Не варт він моєї гузниці!

Вночі коло нашого діда
Машина дирчать півроку.
Напитувачі здалеку
Були, кажуть, з Владивостока,
Хотіли зозулинець вимівяти
На, як його,— на женьшеня,
Та дід їм півпальця здачі —
Мала, каже, у вас кишенья.

Той дід тільки зверху пліснявий,
А так — багатий до казу.
Не одну, кажуть, книжку має
І на хату, й на ощадкасу.
Не одна уже б молодиця
І козу б його подоїла,
Та тільки йому й горобцеві
Бабота ота без діла.

Бо там, аж на тому березі,
Бо там, аж на тому боці,
Живе кума його Текля
І діда не має ні в оці,
Не те, що в своєму серці
І навіть і не в печінці,
Як би ото вже годилося
Вічній сварливій жінці.

Вона три весілля справила —
Три рази була овдовіла.
У неї дітей і внуків,
Що пряжі у мотовила.
У кого бучні весілля,
У кого тяжкі похмілля —
Нічого не помагає
Чортове приворот-зілля!

Дід три війни з-за неї
Був конюхом на батареї,
Дід було так під'їхав,
Аж трісли попруги і шлеї,
Вона ж розбила макітру,
І плюнула проти вітру,
І, як гранату, шпурнула
Його сватацьку півлітру.

Землю змагають грози.
Шугають атомні птиці.
До смерті уже три чисниці,
А дід все грозить молодиці:
— Їй-богу, уже не витримаю,
Підсиплю їй чемериці!
За що ж це я через тебе
Ні разу весь вік не женився,
За що ж це я через тебе
Увесь на зозулинець звівся! —
Падають в приворот-зілля
Сльози тяжкі старечі,
Сльозами найкраще розводити
Зілля оте, до речі!

ГРИБНА ФАНТАЗІЯ

Грибами так віє з лісу.
Такі вересневі світанки.
Підемо, мій сину, до лісу
Збирати консервні бляшанки.
Підемо на суничні галявини
Збирати потрошену тару —

І достобіса у лісі
Знайдеться такого товару.
Підемо росу збивати,
Обтрушувати обніжки
Там, де від сиріжки
Лишилися ріжки та ніжки
І тільки пляшки розпиті,
Розбиті на сині друзки,
Ховаються під мухоморні
Модерні такі картузики.

Підемо, мій сину, до лісу
Збирати іржаве сміття
Між дротяного покрученого,
Поміж металевого віття.
Куди його діти, сину?
Берись-но ти за лопату.
«І ти берись за лопату.

Давай помагай мені, тату».
Скидай увесь цей непотріб,
Шпурляй його на дно ями.
Вибачся перед джмелями,
Що тут сновигають роями.
На тебе так хитро позирує
Граната якась незряча.
Скидай усе муштураччя,
Розпрокляте залізччя.
Скидай туди танки й гранати,
Ракети скидай і бомби
У пащу імпровізованої,
У прірву ції катакомби.
Немає заняття святішого —
У це я вірю достоту.
Покличем сюди усе людство
На цю благородну роботу
І атомний гриб закопаєм
В найглибшу нору-конуру,
А потім, мій сину, покличемо
Усю світову дітвору,
Будем з веселими зайцями
Збирати гарячі суніці,
І печериці нам винесуть
З печер своїх хитрі лисиці,
І полуниці в дзьобах нам
Носитимуть сиві птиці...
Аби оце тільки сталося,
Збулося оце аби!
Грибами так віє з лісу.
Людство, пішли по гриби!

НА ПЕДАГОГІЧНІ ТЕМИ

Чому ми нікчемні такі, Песталоцці?
Чому я ридаю — сльоза кипить в оці,
Чому до паска я тягнусь рятівного,
Хоч знаю — о, як це потворно і вбого!
Чого це на друзки тріщать тарілки?
Та й в бога хтось наче покрав з-під руки
Й шпурляє на землю літаючі блюдця —
Чи там революція, чи там еволюція

Іде в педагогіці шалом реформи,
І космос розгойдують шквали і шторми?!
Ми ситі знаннями. Друковані дуже.
Чого ж ти горлаєш, коханий мій друже,
На це синьооке твоє, синьонебе,
Що мудрості хоче, не гвалту від тебе?
В церковнім приході закінчивши школу,
Твій батько їв хліб прекрутого помолу
Та голосом тихим, бувало, лиш гяне:
«Дивись-но мені, ой Іване, Іване!»
На тому вже світі він хліб собі косить.
Чого ж тобі зирку було уже досить,
А вчителька вергає ось, мінометна,
Аж детонується збуджена Етна.
Чому ж оце мати твоя неписьменна,
У педакадеміях, звісно, не вчена,
Не гнута на наше премудре лекало,
Ганчіркою, правда, страшною лякала,
А мокра, то це вже найтяжча покара —
Не біла по крилах малого Ікара,
Бо знала, що крила брунькуються в кожному,
Жила у законі оцім непреложнім!
Тож освятімося коло дитини,
Інакше не варті ми навіть пилини,
І наша ученість, добром не підкута, —
То лжа єсть прелюта, то лжа єсть прелюта!

ТЯЖІННЯ ЗЕМЛІ

Зустрів сьогодні кіз. Побачився із дятлами.
І табуну беріз кивнув своїми патлами.
Знов падав і вставав. Як у дитинстві — знову!
Знов на лижні шукав якусь забуту мову,
Де ліс мені шептав усі свої догани
Та велинь-дуб гримів у всі свої органи.
І сойки пурхали у пазухи соснові,
Прості, як світ оцей, такі ж і загадкові.
Та вдалині чиясь вівчарка валувала,
Бо слід у лісі щез — лисиця мишкувала
І плутала сліди. Як важко знов звикати,
Бо тиша ставить скрізь священнії гармати,
У вуха лоскітно б'ють дзвонкові снаряди —

То серце тяжко б'є, немає серцю ради!
Що душу вкутає? Чому вона боляща?
Чому вона себе шукає в білих хащах,
У хвищах снігових, у протоптах лосиних,
Де літом кислий дух стояв від гнізд осиних?
Метелики хвостів між стовбурами щезли,
А день стоїть як дзвін, громохкий, величезний,
Дарований мені: ще день, ще мить, ще подих,
Ці сосни срібляні у золотих розводах,
Ці граби в светрах зеленню паризькою
Ядуче в очі б'ють, немов шмагають різкою,
Ці вудлиця ліщин, тонесенькі, дитинні,
Ці проблиски льодин, немов серечки сині...
Чому болить душа? Чому вона боляща?
Чому вона тяжка? Чому все важча й важча?
Це притяга земля. Це кличе все до себе.
Хай наді мною сонце синьонебе,
Та кличе корінець, і грудка, і лозина,
І вітром кресана непрохана сльозина,
Це притяга земля щороку дужче й дужче,
Хай маю серце з сонця невмируще,
Та все земне — землі. Бо ж матір має право!
Міркую собі так, тривожно, нелукаво,
І п'ю цей день до дна — цей день, цю мить, це диво,
Що творить письменна жорстоко, та правдиво...

ДІВИЧ-СНІГИ

Які дівич-сніги навколо залягли!
Як графіка вишень прокинулася з імлі
І прописалась враз, чітка, різка, ясна,
Мов туш із синькою, — глибока густина!
Як я боюсь ходити по снігу!
Як тахне кожен крок — в цю глибочінь тугу
Ступаю боязко, в оцю чистінь сипучу
Переступаю так, мов з хмари йду на тучу.
Сніг підпалили враз пашисті снігурі,
Аж в очі вдарили. Яка сизінь вгорі!
А просторінь яка за тими снігурами,
А вітру тиха рінь за тими за борами!
Я жити так боюсь у цім чистописанні,
Я стишую свій крок, бо кожен крок — останній!

Ця моторош снігів геть облягла навколо.
Все щезло десь кудись. В душі пустельно голо.
Спочатку все. З азів. Давай, давай спочатку!
Постав на все життя невидиму печатку
І з цих снігів почни. Тобі ж не вперше знати,
Як можна знову й знов початки починати!
Та зась, іроніє! Дивись, які сніги!
Це білий світ поширив береги
Цією цнотою, цим дивовижжям з неба —
Твоїй душі така ж у нім потреба!
Сип, білий, біловий, білошелесний,
Сип, біловійнику мій перелесний!
А як же без початку без такого!
Тоді заснеш і ти, моя тривого,
Ти, совісте, заснеш, ти, нуртова іроніє,—
Ця дівич-чистота лихе все відсторонює!
Можливе все на цім снігу соборнім!
Літає ворон у костюмі чорнім,
Та він лише підкреслить мимоволі,
Що білий світ потрібен моїй долі
І ці сніги перлисті та первісні,
Такі ясні, немов душа у пісні...
Як треба чисто йти — не збитися б з ноги.
Такі незаймані, такі дівич-сніги...

* *
*

Твої губи впізнав я у ній.
Її губи сказали: «Ти — мій!»
Та нічого вони не казали,
Люто кинули через вокзали,
Через зали, аеропорти
Пеклом подиху в студінь аорти,
На стежини, ногами прошиті,
Босовогі у босому житті,
У житті, на відчай молодому,—
Твої губи із рідного дому.
Та не буде вже й світу ні краплі,
Ні роси ні на бомбі й на шаблі,
Ані сонця ясної тарелі,
Ані зозулиної акварелі,
Та на дні найлютішої згуби
Будуть губи твої, будуть губи...

Твої губи впізнав я у ній.
Йшла вона по стежині чужій
Вся з чужої, не з твоєї роси,
І я люто благав: «Пронеси!»
Що це? Попіл мій кинув цей клич,
Попіл тисячі губ і облич?
Аналітик тяжкої рахуби,
Відмітав я пронизливі губи.
Відмітав? Чи мене відмели?
Білі хмари над снігом пливли.
Люди йшли у холодні постелі.
Місяць тіні послав на постелі.
День торкався найглибшого дна.
В чому губ золота таїна?
В неповторності вигину? В шалі вина?
В чому проклятих губ таїна?
П'яні чадом в правічнім розмаю,
Всі комп'ютери клепки ламають,
Їх врятовують од повної згуби
Тільки губи твої, тільки губи...
Твої губи пізнав я у ній.
Її губи сказали: «Ти — мій!»

ГОРИТЬ ГОРОБИНА

Старовинний романс

Горить горобина на білім листку,
На білім снігу палить долю хистку,
Туга і ясна, мов калина-дитина,
Горить горобина, горить горобина.

Горить горобина — чатує вона,
Зоріє в снігу, наче бризки вина,
Сміється із викликом, юна, невинна,
Горить горобина, горить горобина.

Горить горобина — намисто її
Порвали й розсипали губи мої,
І в цьому моя божевільна провина.
Горить горобина, горить горобина.

Горить горобина, мов кров на снігу
Пролив хтось в цю ніч, в цю шалену югу,

І все це сповіє бинтом хуртовина.
Горить горобина, горить горобина.

Горить горобина — це сонячний гріх
Розсипало сонце по всюдах усіх,
Бо вся вона з губ — ось провина єдина.
Горить горобина, горить горобина.

ПАМ'ЯТІ ВАСИЛЯ ЗЕМЛЯКА

Що ми маємо далі знати,
Як ми маємо далі рости,
Крила маємо як обдирати,
Щоб сягати його висоти,
Не захмарної — хмари заради:
Неповторності доброти,
Ради сонця і ради правди,
Ради лебединої простоти!..
Лебедем був він, лебедем.
В костюмі людському, в подобизні людини.
Лебедем пив він каву.
Казав нам щедрі, великодушні слова.
Слів одчайдушна лепто!
Зелених млинів лет лебединий...
Він з долонь своїх,
Він з крил своїх нас папував!
Смерть з дубельтівки стріляє —
Він сьогодні взяв шріт на себе.
Сама неповторність сміху зарошеного,
Сухого плачу неповторність сама!
А тут вже весна празникує,
Небо в пролісках березневе
Ряст тобі сипле під ноги,
А крила закайданувала зима!
Розсипався до безміру.
Вірив — кожен більша, ніж є, людина.
Ходив коло нас, коло кожного,
Наче кожному мав за пазухою цілий світ.
І як же це чорно-моторошно —
Пронизує пісня нас лебедина,
Коли ми беремо на крила,
Коли ми беремо буйними розпроклятий той зеніт!

Земля йому — пером, пухом!
Землякові — пролісків небесне пір'я!
Крил його снігопір'я
Чорна земля залива, залива...
Є в нього сузір'я Лебедя —
Летить він у своє сузір'я,
Та землю він наскрізь прошіптує,
Вишіптує нам лебедині свої слова:
«Будьте добріші одне до одного!
Бажаю вам, люди, найвищого злету!
Тримайтеся крилами крил,
Щоб пірнути до сонця у незбагненну висоту.
А я ж крильми лебединими
Несу нашу грішну планету.
Я — на вахті на лебединій,
На лебединому я посту...»
Слова ці, слова безтямні...
Куди ж нам тулитися, як не до слова?!
Вітер гуде березневий.
Крила скипень-мороз пройма і пройма...
Земля до нас прикипіла,
Металева, комп'ютерна, загадкова,
Та більшого дива, ніж слово,
На світі нема і нема!..

НІКО ПІРОСМАНІ ПРОЇЗДОМ У КИЄВІ

Лист до братів моїх Отара і Тамаза Чіладзе, до Ерлома Ахвледіані і Георгія Шенгелая у Тбілісі з нагоди виставки картин Ніко Піросманішвілі в Києві

У Ніко Піросмані потрібно з початку мистецького навчання багацько або все взяти для того, щоб після бути на твердим фундаменті підходу в малярстві, а любов до мистецтва хай буде прикладом пролетарським художникам.

Олександр Довженко. 26 лютого 1931 року

Чи існувала така легенда, що зник Піросмані,
Зник невідомо куди і по світу блукає?!
Зник. Відомо куди. Зараз у Києві.
Засвідчуєм виставкою. Не турбуйтеся, мої грузинські братове.
Зараз у Києві. Завтра — в Москві чи в Парижі.
Коли малював, шуйцю підклав під десницю,

Щоб десниця із пензлем не дрижала од вітру.
КОЛИ МИ НЕ БУДЕМО НАД НИЗЬКИМ ПРАЦЮВАТИ,
ТО ЯК ЗУМІЄМО ОВОЛОДІТИ ВИСОКИМ?

Кондукторе тормозний на залізничних платформах,
Відкритих скаженим вітрам і розлогому сонцю,
Семафор Лаври відкрито: Ви прибули.
Хронічний нежить. Біль у грудях. Ревматизм в ногах.
Під чохою під синьою архалук горить.
У МЕНЕ ТАЛАНТ ВТОМИВСЯ ЧЕКАТИ, ЧЕКАВ ВАС

УРАНЦІ —

ВИ ЗАПІЗНИЛИСЬ. О гордощі церати!
Золото брудне і негорде. Пліснява горда. Горде болото.
Дюрери, Рєспіни, Рембрандти, Леонарди!
В якій гордині жили ви, воздоби, золотошати?!
Як намалюєте добре, на смак духанщика,
То на обід подадуть перекислоґо цинандалі.
Отож старайтесь! Вивіска кожна варта обіду.
Що треба на платформі життя перевезти,
Щоб передати часниковий запах тифліських підвалів,
Незнищиму гордість зневажуваної простоти,
Не заплямлену пальцями академіків,
Стати князем душі серед вусатого товстокняжжя?
Вітер такий ходив. Хмари такі родив.
Сонце було на серці. Болото було. Болото.
КОЛИ Я МАЛЮЮ ПРОПАЩИХ КРАСУНЬ

АРТАЧАЛЬСЬКИХ,

Я ЇХ РОЗТАШОВУЮ НА ЧОРНОМУ ТЛІ ЧОРНОГО

ЖИТТЯ.

ТА І В НИХ Є ЛЮБОВ — БІЛІ КВІТИ.
І ПТАШКУ САДОВЛЮ Я КВІТКОЮ НА ПЛЕЧЕ.
Я МАЛЮЮ ЇХ В БІЛИХ ПРОСТИРАДЛАХ, Я ЇХ

ЖАЛІЮ —

БІЛИМ КОЛЬБОРОМ Я ПРОЩАЮ ЇХНІ ГРІХИ.

А в Ніко навіть свиня дивовижно княжа і лагідна —

пригляньтесь, гурмани,

Дорівнює запаху ваших шкварок, чи не так?
КОЛИ МИ НЕ БУДЕМО НАД НИЗЬКИМ ПРАЦЮВАТИ,
ТО ЯК ЗУМІЄМО ОВОЛОДІТИ ВИСОКИМ?!

Братове мої, Отаре й Тамазе Чіладзе,
І ти, Ерломе Ахвледіані, і ти, Георгію Шенгелая,
Його зустрічали тут, в Києві, квітами зустрічали
Невідомі мені творці Мамаїв у кожухах, у шапках-бирках,
Жінка в куфайці; хустка картата хрест-навхрест —

Білокур Катерина,

Хоч Ніко для неї зовсім і не з Богданівки.
ТУТ НЕМОЖЛИВО ДОБРЕ ПРАЦЮВАТИ — ПИТИ
ПРИМУШУЮТЬ.
Семафор Лаври відкрито. ЧИ НЕ БАЧИЛИ ВИ МОЮ
МАРГАРИТУ?

ОСЬ ЩО ПОТРІБНО НАМ, БРАТОВЕ.
ПОСЕРЕД МІСТА, АБИ ВСІМ-УСІМ БУЛО БЛИЗЬКО,
НАМ ПОТРІБНО ПОБУДУВАТИ ВЕЛИКИЙ ДЕРЕВ'ЯНИЙ
БУДИНОК,
КУДИ ВСІ ПОМІСТИЛИСЯ Б ДО ОДНОГО.
БУДЕМО ПИТИ ЧАЙ. БУДЕМО БАГАТО ПИТИ.
БУДЕМО ГОВОРИТИ ПРО ЖИВОПИС І ПРО

МИСТЕЦТВО.
ВАМ ЦЬОГО НЕ ХОЧЕТЬСЯ. ВИ ГОВОРИТЕ ПРО ІНШЕ?
Даруйте, академіки, що наслідив. Чоботи мої дірві.
Руки мої у сажі...

Миланер б'єз д'бтний б'дная з д'бтами
Да здраствуит х'бл солнаго ч'бловек!
Хай живе хлібосольна людина!
Ви гадаєте, де він? Куди веде стежка легенди?
Зник він при місяці — об'явився при сонці.
Тормозний кондуктор на залізничних платформах життя!
Відкритий дощам слави, хижим вітрам задрості
І палючому сонцю безсмертя.

Хронічний нежить століть.
Біль вселюдський у грудях.
Ревматизм у проклятих-заклятих суглобах мистецтва.
Нахилився на київських приступцях. ЧИ НЕ БАЧИЛИ
МОЮ МАРГАРИТУ?

На платформі: кінто і муша, медвідь і духанщик, олениця
з жирафом.

Шукайте його, братове мої грузини,
В Москві чи в Парижі, у Вільнюсі (може, він у Чюрльоніса!),
Де він свою Маргариту шукає.
Серце мандрівника — в костурі, в костурі!
Київ уже він проїхав...

БАРВІНОК

Я пам'ятаю їх, барвінків, навесні.
Цвіли вони синющі, навесні,
Такі блакитні, буйні, небоокі,
Такі безжальні і такі жорстокі.

Цвіли вони на всіх моїх могилах,
На всіх зелених, з вітром в чубі, схилах,
Де все моє родинне вічне древо
Гуло в землі крислато, коренево.

Були гробки чи проводи щорічні,
І скатерки, немов сніги у січні,
Так спрагло в небо бились голубами
Торкнути хмару, вишиту губами.

І люди йшли до тих, що вже лежали,
Що сто віків до нас косили й жали,
І крашанки гарячі та пекучі
Стріляли в небо, наче грім із тучі.

І грались діти. Всюди грались діти.
Гасали між гробками — де ж їх діти!
І мій Максим перевертався з ними,
З бешкетниками тими замашними.

Він з літачком з пропелером кленовим
Над дідовим хрестом зіперся новим
І приладнав пропелер до хреста,
В щілину вбивши фюзеляж з хвоста.

А потім знов із сонцем вперемінку
Перевертався в буйному барвінку,
Густому, синьоокому такому,
Немов же той на небі збив оскому.

Гудів пропелер. Ніс хреста із дідом
І скатертинку з паскою й обідом,
Гудів кленовий, травнем захлинався,
Впивався вітром, сонцем обтирався.

Я дивувався — як він, дерев'яний,
Пропелер гордий, в силі полум'яний,
Тріщить, шаліє, не спиняє лету
Й несе, малий, весь цвинтар, як планету.

А діти все гасали по барвінку,
Казились, толочили без спочинку.
А що барвінок? Чи він мав казати,
Що й він колись по них гайне гасати?!

ЛЮСТЕРКО ДЛЯ СКЛЕРОТИКА

Грипозні іронізми

Якось у Ризі, дець, здається, на вулиці Лачплесіса, я купив собі дивне люстерко — тим дивне, що на звороті у нього для всіляких забудьків типу мене була вичорнена ціла таблиця слів з кнопками навпроти кожного. Отож — почнімо:

АПТЕКА

Аптека для ацтека, і аптека для марсіанина.
Перший в аптеці купив глека, в другого — душа боліла
осіянна.

Я там із марсіанином ходив по аптеці,
Зазираю, що в ацтека у глеці.
У глеці був ромен проти грипу.
І в марсіанина був грип того ж типу.
Лютував мороз тоді в січні.
Слава богу, що аптеки вічні.

АТЕЛЬЄ

Зайшов я пошити попону для свого Пегаса.
Приміряв, пішов до каси — не працювала каса,
І гроші всі за попону дав я в руки кравцеві.
Стяжки були на попоні просто-таки взірцеві.
Я поїду до Енценсбергера, на гостини до Бонна,
Пегасові пасуватиме золотиста моя попона.

КВИТКИ

Ті дорожчають, ті дешевшають. Та за мільярд квіток
Спробуйте на Таганку дістати в Москві квиток.
Скільки ж чекати у Києві, скільки застоєних літ,
Щоб наші квитки театральні цінувались як слід?!

ЛІКАР

Прийшла до мене Ліка, Ліка була — лікар.
Скажу вам, що у Ліки найкращі в світі ліки.
Мені б ще років зо сто зозуля накувала,
Якби мені ті ліки та Ліка з губ давала,
І геть були б здорові на світі всі каліки,

Якби вони вживали ті ліки, що від Ліки.
Ходжу на лікарнянім, і дням не знаю ліку,
І славлю грип безмежно, що дав мені цю Ліку.

ГАЗ — ГАС — КЕРОСИН

Був під газом. Ходив по гас, двадцять літ ходив по керосин.
Три роки служив з протигазом — не погас.

Пегаса не міняю на бензин.

Газ такі смерті вивогнює, де там тому керосину.
Пегас не любить газу, а п'є — то тільки росину.
Вчора коло Волопаса Пегаса на зорях я пас.
МАЗ коло нас проїхав — на коня я одяг протигаз.

ГУТАЛІН

Гуталін чи ваксу брав би ти взаміну,
А то совість чорна — видно і крізь спину,
А то руки чорні, хоч м'які, мов з вати,
Нащо чоловікові стільки ваксувати!

МИЛО—ПАСТА

Щоб людям було коло вас затишно, свіжо і мило,
Купуйте собі про запас болгарську пасту і мило,
А то Голлівуд для посмішок скоро всю заграбаста!
Паста — це пастка для хмурих. Дутися годі — баста!

ПЕРУКАР

Стриже мене власна жінка. Скажу я про це навмисне.
Воно, може, й стригти не важко, коли уже лисина блисне.
Воно й копійок не жалко, і перукарі не винні.
Важливо, щоб зачіска подобалася дружині.
Раде усе сімейство. Найбільше дружина рада,
Бо я формою свого чуба пробиваюся на Сократа.
Але вона забуває, підстригаючи цього типа:
В Сократа була дружина, і звалась вона Ксантіпа.

ПАРФЮМЕРІЯ

Парфуми старші за нас. Ще бога їли парфуми,
Його, сивобородого, з'їдали, бувало, думи,
Коли ніщо вже інше парфян не здолало проїняти:
Чом на парфуми парф'янкам не вистачає зарплати?

ПОДАРУНОК — КВІТИ

Все віддане — твоє. Даруй — ставай багатим.
Це мудрість Сходу є. Та як туди убгати
Із Заходу цей дотеп мудруватий:
Спочатку вмій надбать, а потім — дарувати?
Не забувай про квіти. При дарунку
Вони дорожчі золотого трунку.
І посмішку дістанеш — ви вже квіти —
За куплені на Бессарабці квіти,
Та прицінись, підбивши всі рахунки,
Що матимеш ти за свої дарунки!

ПОШТА

Вчора пошта мені принесла листа від жайворонка.
Конверт був надірваний — ластівка цікавилась, коли
я вже переселюся в небеса...

Напиши мені листа, напиши,
Напиши лиш подихом, подиши
Тим своїм трояндовим, молодим,
А я тобі ямбовим — сивий дим,

Напиши листа мені — не пиши
І не шли листа мені ані-ні,
Полиши на дні усе, полиши,
Розсій усе попелом там на дні!

Сьогодні пошта принесла мені листа від ластівки.
Конверт був надірваний — жайворонко цікавився, на
якому гектарі неба вибрати мені місце. Серце моє,
лишись грудкою на землі...

РЕМОНТ

Йдем на ремонт, хоч він росте в ціні.
Ви душу ремонтуйте чи ні?
Образились ви, а причина вічна —
Душа у вас жива, ніяк не механічна,
Душі не можна на ремонт ставати,
А можна гоїти, плекати, лікувати
Ту неіснуючу дорогоцінну душу
І слабосилу виростити в дужу...
Чом ви смієтесь? Чи душа вмонтована?
Коли вмонтована, то буде ремонтвана!

ОЩАДКАСА

Є жарт Гамзатова і про ощадну книжку.
А я вам казку про ката і мишку.
Ловила мишка справно всіх котів,
А кошенят з кицьками й поготів,
Ощадна книжко, бісова ти мишко,
Ти можеш підловити тишком-нишком —
З усіх книжок тобі найбільша слава
Покотить і ехидна, і лукава,
Іронії одкусять добру лишку,
Що працював ти на єдину книжку —
Томище грубий звергав ти в теплі,
А потім все завершилось в нулі —
Тим нульовим бундючним результатом,
Де нуль нулю є найріднішим татом.
Отож не уподібнюйся котові —
Чигає мишка вже напоготові!
І ще чигає істина нещадна:
З його книжок найкраща — це ощадна!

СІРНИКИ — ТЮТЮН

Прийшов сірник до тютюну у гості.
Хоч знав тютюн — по його тіло й кості,
Хоч знав сірник — і в цьому вони квити —
Сірник згорить — тютюн буде куріти!
І ми з тобою тим пляхом ітимем —
Враз спалахнемо й довго будем димом!

ПРАННЯ

Стоять Жанни д'Арк, Мони Лізи, Марії Склодовські-Кюрі,
Біля пральних машин на вахту заступили вони на зорі,
Сьогодні не буде ні доблесті, ні любові, ані знання.
Сьогодні — прання!
Походи відмінено. Сеанси у Леонардо.
Сьогодні бульбашки — атоми.
Англійський король у да Вінчі.
Сьогодні Жюліо-Кюрі позуватиме.
Сьогодні і час відмінено. Ні хвилини, ні ночі, ні дня.
Сьогодні — прання!
По скатерці неба б'є праником тітка Явдоха,
Пере вона разом з хмарами сорочку космонавта і скомороха,

Ненароком ракети ще викине навмання —
Сьогодні ж прання!

А завтра потрібно родити, любити, горбатіти, перти домкрати,
Чоловіків коханих з витверезників позабирати,
Свіжу постіль прослати, у свіжу сорочку вбрати,
А потім ще й дивуватися, чого ж це краса линя.
А сьогодні — прання, сьогодні — прання!..

РАХУНКИ — ОПЛАТИ

Десь я читав чи чув — треба навести справунки,
Що Пушкін в комп'ютері честі дуже любив рахунки
І з ворогами поводився щиро, дотенно і прямо:
Експромте, рази, у тім'я влучай, епіграмо!
А потім в щоденнику став галочку проти цілі.
Цілей було багато — лишились Дантеси вцілілі.
А ти і квартирні рахунки, за світло і газ оплату
Щедро віддав дружині, немов булаву і владу,
Хай же за тебе щоранку високо підносить гантелі,
Щоб у неї рука не схибулась, коли відновлять дуелі,—
Вона ворогів твоїх вцілить і, певно, матиме рацію.
Такі мужчинські рахунки — оплата за емансипацію!

СВЯТО ЖОВТНЯ У САН-ФРАНЦІСКО

На майдані коло церкви...

Павло Тичина

7 листопада 1977 року в одній з церков міста не було служби. Впущли акорди органа, змовкли вуста пастора. Приміщення церкви було орендоване прогресивними організаціями для відзначення 60-річчя Великого Жовтня.

Ідуть. До церкви ідуть. До першої унітарної церкви.
А літаки йдуть по небу. Натужно пішки по небу гудуть.
Линви білі прядуть. Рвуть мої пересотані нерви.
Люди в церкву ідуть.

Йдуть кораблі у порти. Йдуть століття по спинах мільярдів.
Вгинається під планетою пробита у безвісті путь.
В пекло дорога мощена з велемовних хартій.
Люди в церкву ідуть.

Під хрестом палахтять... наше жовтнєве знамено.
Сонце віку січе вітражі, і кожен тремтить, наче ртуть.
Десятки ідуть повз мене. Сотні ідуть повз мене.
Люди в церкву ідуть.

В церкві діалог душі, сьогодні — чистий і впертий.
Альберт Кан проголошує: «Тільки мир зараз має майбутть!
Мир має вічно жити! Війна має врешті померти!»
Люди в церкву ідуть.

А тут, в Сан-Франціско, журналісти ідуть і юристи,
Робітники і фермери — у їхній ході можуть!
Ідуть вантажники з порту! Ідуть голлівудівські артисти!
Люди в церкву ідуть.

А в церкві люди братаються, хоч насторожені, та веселі.
Юна мати на лаві дає юному богові груди.
Старший брат його Джон козака підкидає до стелі.
Люди в церкву ідуть.

Захланні босголовики
у Смерті груди криваві ссуть!
А тут бігає син у школу.
У доньки ранець,
як парашутик, на спині.

А ракета крилато чигає,
із підводного зирить човна,
Щоб мої небеса погасли —
такі сині, такі єдині.

Майстер Смерті, мов кобру,
свою тятиву напина.
В сагайдаку стріли гніздяться:
«Лавра», «Кіберцентр», «Софія».

Отрута тринітротолуолова
на увесь Київ запрограмована є.
На вереск в Шевченковім парку.
На блакить на коханих віях.

На Нестора-літописця в печері.
На Музей Леніна, що наново
постає.

Щоранку встаю під прицілом,
під дамокловими мегатоннами!
Обеліском у Парку Слави — ракетною гніву встаю супроти!
Затуляю Київ собою
за правічними тими законами,
Як казку із Кожум'якою,
у якій добра не збороти.

А ракета все підсувається
на відстань кинджала до Києва,
Дипломати їй крила гострять,
аби дістала — на відстань руки...

Встань, горо Щекавице!
Киселівко, устань!
Встань, Батієва!

Де Киселі? Де Батії?
Їх в пісок перетерли віки!
Мечу мій праведний, бери на приціл
ту захланну руку!

Гадюче весілля «Першінгів»
нам пророчить
вогненні стовпи.

Доню, спіши у школу!
Сину, гризи діалектику —
хитру науку!

Тужавій, десниці народна!
Всюдизоріюче око, не спи!
Хай зелені ракети трави
колють юні груди твої, мій Києве!
Хай буйні ракети тополь
в нові тисячоліття летять!
Майстер Смерті читає,
захланніє серце змієве,
Та на катах тисячоліть стоїть
Вічний Майстер Життя!

ЄВШАН-ЗІЛЛЯ

Свиснув Овлур за рікою...
Максим Рильський

Хто кричить до божевілля,
Наче зойк стріли з полону?
Хто розвозить євшан-зілля
По усьому Вавілону?

Тьохнув Овлур за рікою —
За Гудзоном, Потомаком
І на схід повів рукою
Золотим солярним знаком.

Хто, кого й чому тримає
За єдвабні гострі поли?
Все, що є, того немає.
Сон не збудеться ніколи.

Моторолер сновигає
І курить тим давнім зіллям.
Юна курява лягає —
Пахне сивим божевіллям.

По усіх по Вавілонах
Євшан-зілля хтось розвозить.
І в бензинових колонах
Того чаду більш ніж досить.

Хтось пірнув до кока-коли,
Лют на світ з жури-похмілля,

А над ним правічні бджоли
Бомблять чадом з євшан-зілля.

Хтось в комп'ютерному чаді
Швидкостям складає шану —
Діти ж, числами зачаті,
Підуть пішки до євшану!

Соловей Розбійник свище —
Стелить долу хмарочоси.
Верить глибше — будьте вище!
Пийте свої древні роси.

Євшан-зілля десь з Русі те.
Той полин кістьми приємлю.
Й ви приходьте, попросіте,
Проломіть коліньми землю...

ДЖОН СТЕЙНБЕК У МУЗЕІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Присвячую Катерині Петрівні Дорошенко

Чи можна впелести ще які-небудь слова у вінок шевченківської слави — слави, яку безумовно визнає весь світ?

Той, хто шукає плодів людської діяльності, яким судилося жити вічно, може знайти їх у Шевченка... Навіть ваш улюблений Дніпро трохи змінив свою течію і пересунув піщані коси. А слова Шевченка, які звучали колись, залишилися незмінними назавжди. І я не знаю, чи можливо долучити хоча б дещо до його уславлення.

Джон Стейнбек. 9 червня 1964 року

Зазнавши поразки в спробах відшукати свою Америку в Америці, він поїхав до В'єтнаму, щоб знайти того американського хлопчика, яким він захоплювався, — Тома Джоада, залюбленого в машини, знайти його тепер у вертольотах, які бомблять в'єтнамських селян. Він «сидів з руками і ногами на важелях керування, тонкощами координації рухів нагадуючи мені впевненість і позірну неспішність рук Казальса на віолончелі... Чи можете ви зрозуміти миттєвий спалах гордості, якої зазнаєш лише від того, що належиш до того ж роду людей?» — так писав

Стейнбек... Стейнбек був проти цинізму в мистецтві, та він не зміг уникнути цинізму гіршого сорту. Навіть в ритмах його прози звучить уже не Джефферсон, а син Муссоліні, який спостерігав, як бомба, скинута його літаком, вибухнула серед ефіопського племені, озброєного одними списами, «розквітнувши при цьому, як троянда».

Філіпп Боноскі, 15 квітня 1969 року

Бо я жив ненаситно,
Обпивався — від денця по вінця,
Об'їдався до тріску,
А то й ріски не мав у роті.
На всіх широтах планети
Викидав отакі колінця.
Хто мені не повірить,
Хай перевірить десь на звороті.
Снав по двадцять чотири години,
І то було тяжко мало,
А то дві доби не лягав,
Бо зась було возлежати.
Чого ж мене раптом на хвилю
У музеї наче не стало?
Так бридко стає митцеві,
Як на старість скортить в сержанти...

То бабрався у лінивстві,
То вергав вантажі тяжезні,
Рубав і колов до чаду,
Мене рубали й кололи.
Та вірив завжди і всюди,
Що дії мої були чесні —
До падлюцтва в нахлібники
Не наймався ніколи.

Віддавався любові
До чорноти на кожному небі.
Похмілля вважав не платою,
А врожаєм свого творіння.
Вночі віддавався ночі.
Не жалівся ніколи дневі,
Що в нього таки до біса
Чортового насіння.

Своїм життєлюбством лютим
Не поступався на йоту

Заради якогось ласого
Й улесливого осоння...
А тут ходжу по музею,
Мов найнявсь на тяжку роботу,—
Так закони кристалізуються
У бедламі мого беззаконня.

Не хотів я ніяк до музею,
Находився я в них по світі,
Надивився, начудувався,—
І забув мармурові плити.
А тут таки заарканили.
Гостинність — це хижі сіті.
Ходи і мекай овечкою,
Як хочеться вовком вिति.

Дивився знічев'я, марудився,
Коли почало пробирати.
Чого ти приперся, сороме?
Чого розпаношився, стиде?
Наче мене шпурнули
Туди, в Косарал, в солдати,
І мушу я із шпіцрутена
Вербу у піску зростити.

Все життя моє страдницьке
Здавалось там стелене з вати.
Хоч знав я душі вичавлювання,
Нюхав утиск і витиск.
Дошкулила всмерть заборона
Писати і малювати —
То вічна всім нам заборона:
Не дихати і не дивитись.

І заридав я надривно,
Як побачив білу посмертну маску —
Вічнокутого карбу маску,
Як в Христа, Магомета чи Будди.
Життя я своє побачив
Як трасуючу в даль поразку
І на сльозі відверто зізнався:
— А в мене такого ніколи не буде!

Бувають години зоряні —
Це справді година зоряна,
Ви скажете: вона скупана
У горілці з перцем та віскі!
А душа перемордована,
І вшир, і вповодж переорана,
І в душу я маску сховав собі,
В душу — не до валізки!

Вона мене переслідуватиме
На всіх шпиротах планети,
Ця біла маска поета,
Чистотою пошлюблена з «Заповітом»:
Як Рембо — пропадайте, поети,
Як Уїтмен — розсійтесь, поети,
Або шибеником Війном
Віддайтеся з погойдом вітам!

Я стрілятиму в оцю маску,
Як мене занесе до В'єтнаму,
Захочу, як власну душу, розбити,
А не зможу навіть поранити!
Стрілятиму в душу — прямо!
Стрілятиму в совість — прямо!
Я — і стрілятиму по в'єтнамцях?!
О криваві мої троянди!..

ДМИТРОВІ ПАВЛИЧКУ

Це було в Нью-Йорку у собвеї —
Далеченько від землі своєї.
Йшли ми вдвох підземним переходом
Ввечері з намореним народом,
Що вертав додому по роботі
У задумі тлумній, у журботі,
А вгорі — казилися машини
Й місяць сяйвом мідної грошини
Захлинався від купюр неону,
Геть пірнав в масний собвей Гудзону.
Раптом — що це? Щось народ минає.
Може, це видіння чи мана є,
Але люд сахається і кроку

Наддає, щоб не вступить в мороку.
Та всього буває в переходах.
Бачимо, аж негр лежить на сходах.
Долілиць лежить, а хоче встати.
Ноги неслухняні, наче з вати.
Все як є. І кров. І звичний острах
Геть тікає в черевиках гострих.
Може б, ми теж прошмигнули мимо,
Але ж вдвох ішли ми незборимо,
Ледь презирнулись — і до нього —
Лютото. Кривавого. Брудного.
Нас так вчили: люди, школа, мати,—
Як людина впаде — підіймати.
Підіймаєм — він на нас як глипне,
Хто прилип — навіки той одлипне!
Як побачив, що це двійко білих,
Ще й таких нахабних, осмілілих,
Звівся п'яно, сивий і жорстокий,—
Розметав нас люто на два боки!
Хто були йому ми? Комуністи?!
Просто — двоє білих, що полізти
Осмілили в його гетто чорне —
Страдницьке, відрубне і відпорне.
Осторого! Стань ти нам на чати!
Джеймса Болдуїна варт читати,
Щоб відчутти негритянський відрух,
Повен сопуху і повен вітру...

Йшли ми далі. Вийшли із собвею.
Потім йшли вже рідною землею,
Де нас вчили люди, школа, мати,
Як людина впала — підіймати!
Я сліди опришка розпечатував
На стежинах твого Стопчатова,
Ти відчув, як гайдамацьки їжитья
Шал стежини у моїх Теліжинцях.
Під крилом об'єданого неба
Обняла нас Арка Вереснева.
Лючка й Роська — дві далекі річки,
Та Дніпро годують як потічки:
Тут географ зразу стане гопки,
Шпилим його римою в дві кнопки!
Якось на Стефаниковім святі
Роздавав дари ти в своїй хаті,

Де батьків лиш тіні вже витали,
Щоб Стопчатів гості пам'ятали.
Як я не крутився, не ламався,
Мені костур із Карпат дістався,
Щоб дороги запрягав я люто
І щоб ти сахалася, Облудо,
Цього бука з візерунком друга,
Щоб його ні Заздрість, ні Наруга
Не поїли шашелем пімстливим
В холоднечі, у спекоти й зливи...
Скільки нам ще треба підіймати!
А себе непросто як здіймати,
Щоб ловити вічну ту Жар-Птицю,
Та твою карпатську патерицю
Я тримаю твердо і несхибно.
Чую я, а цього двом потрібно,—
Коренем вросла в мою десницю!

Ні олжа, ні підступ, ані слава —
Баба солодкава і лукава,—
Ні щемливі стрекоти сороки,
Що на скрипку грають у два боки,
Роз'єднати тільки — в них мета є! —
Брате, нас ніщо не розметає,
Як народ наш, що з'єднався в доли,—
У раїні спільній, у тополі,
Скільки нам облогів ще орати!
Вдвох ніколи не дамо ми ради —
Вийдемо із вірними братами,
Щедро нагородвані вітрами.
Спільна в нас і доля, і мета є,
Брате, нас ніхто не розметає!
Важко як себе в собі підняти!
Важко як підняти світ на ноги,
Щоб підвіся він без остороги
І пішов без ради і поради.
Часто він, як негр той, у зневірі
Нипає в собі — в лихому звірі,
Але є в нас дружби патериці,
Є в нас вірні і тверді десниці,
І, як вчила нас Вітчизна-мати,
Треба йти і треба підіймати!

БЕРЕСТ КАТЕРИНИ БІЛОКУР

— Слухайте,— казав мені один американець,— я знаю Європу. Не сперечайтесь зі мною. Я об'їздив Італію і Грецію. Я бачив Парфенон. Та все це для мене не новина. Чи ви знаєте, що у штаті Теннессі у нас є Парфенон далеко новіший і кращий? — Від таких слів і сміятись, і плакати хочеться...

Сергій Бсенін. «Залізний Миргород», 1923

З Нью-Йорка художника згадую.
Був він із роду Кибальчичів,
Здається, навіть племінник
Геніального царевбивці.
Пили ми віскі з содовою,
Вишукані цигарки палячи,
На поликах господині підсвічували
Ностальгійні такі чорнобривці.
Художник той жив у Мехіко.
Все знав про Ороско й Ріверу,
В Європу він їздив учитися —
На півроку до Парфенону.
— Смішна мені зараз Європа.
Ввійшли ми у іншу еру.
Кажу я вам щирю правду,
Може, для вас засолону.
Європа зараз — беззуба Еллада.
А ми американським Римом
Беремо стару культуру,
Вдихаємо дикі соки,
І світ вона перевертає
Твердо і незборимо:
Вседозволеність пізнання
Вибухає бунтом високим.
Ви знаєте, втік я із Греції.
Центр світу тепер — у Нью-Йорку.
Це колись було все «парижили»,
Чаділи всі на Монмартрі.
Не вірю тепер Парижу,
Як середа не вірить вівторку.
Центр світу — на цьому боці,
Потуги Європи — марні!

Товариство кидало у віскі
Зелені шматочки льоду.

Захлипалась модерна музика
Найостаннішого вбивчого штибу.
Товариство хитало головами
Ораторові на догоду.
Журналісти з газет товстенних
Ловили велику рибу.
Господиня цвіла поліками —
Чорнобривцями-американами.
І від тих чорнобривців пекучих
Я у центр свого світу поринув,
Поринув у весь світ городу
З півоніями, маками, каннами,
І я догуливсь, як до матері, —
Згадав Білокур Катерину.
А тут картини буяли на виставці,
Де прекрасні, а де потворні,
Прекрасні; коли неповторні,
І потворні — з чужого голосу.
Дуже вони хиталися
Без буйнощів сили у корені,
І жодна мене не палила
Нещадимістю того «Цар-Колосу».
Картав я своє невігластво,
Хоч по всіх по музеях помічений,
Райдугою туго вперезаний
Від Модільяні до Мура і Брака.
Стома теоріями плеканий,
Тисячами мольбертів вінчаний,
На всіх небесах розтерзаний
Стома кігтями Зодіака.
І наді мною древо замаяло —
Повновіте таке, буйновіте,
Зашуміло дерево берест
Аж з того боку планети,
І такий божевільний вітер,
У Нью-Йорку дніпровський вітер
На мене кидав, мов скажений,
Півоній вогненні букети.
Обкручував паничами крученими,
У серце дивився калиною.
Той вітер кидав у душу
Астрагал і ядучу кропиву,
Смерчем звивався буйно,
У душі стримів тополиною.

Бив мене. Шматував мене.
Батожив квітучо і мстиво.
Вивергався вулкан ядристо,
Палав королевим цвітом,
Коронами коронарію дихав.
Добивав мене звіробоем,
Живокостом костив мені кості.
Дивився пижмом з привітом,
Буркотав буркуном мені білим,
Ридав плакуном-ізгоем.
Такий над Гудзоном вітер
Чи з Богданівки, чи з Теліжинець.
Єдине про нього знаю:
Термосує із рідного краю,
Сто відповідей на питання
Мені по землі жене,
Коли до пуття відповісти
Не вмію, не хочу, не знаю.
І я захлинувся в риданні,
Бо що я собі нараю!
Афіни, Парижі, Нью-Йорки —
Справді огромів зорини.
Та груди мені розриває
Лиш калина із рідного краю,
Центр світу мені — коло хати,
Де берест шумить в Катерини!

ЗОЛОТА МАГІЯ ЗЕРНА

Невже і тут вона —
Ця магія зерна?!
Вогненні крила,
Мов вітрила,
В польоті напина?!

17 листопада 1977 року. Переліт Лос-Анджелес — Нью-Йорк, «Боїнг-747» — 350 місць. Квиток — 250 доларів. Бар. Кінотеатр. Сім годин летимо. Сісти не можемо. Гроза над Нью-Йорком! На три крісла попереду ти сидиш. Розповідь твою чую:

— Я три рази від німця тікав.
Якось зупинили состав,

Я чкурнув навмання
Серед білого дня —
Кожну стежку на Корсунь знав!
Обклали вівчарками.
Баба в скрині сховала — в зерні!

Виснемо півтори години над аеропортом Кеннеді. Літаків у небі — як зерен у мішку. Шукаємо дірку, щоб сісти. Дірки нема, земля не дає. Всі летять у собі. Стюардеси і ті вже прив'язані трьома ременями. Поруч містер дудлить віскі просто з пляшки. Літак падає і знов зависає. Розповідь твою чую:

— Другий раз від німця тікав.
У криниці переховався. Зерно жував.
Набрав повну кишеню зерна —
Врятувала зернина одна,
Витягла мене з дна,
Вода була страх крижана,
Ох, давала ж мені жакана!
Та вода! Льодяца!

— На! — Ти підходиш до мене, простягаєш кілька краплин зерна. Пшениці.

Ти сідаєш до мене, стюардеси мовчать вже півтори години, зв'язані трьома ременями, мов колосочки в снопу. Літаком термосує, немов втікачем босоногим зимою в степу.

— Ти знаєш, а я з війни вже призвичаївся — їду в дорогу далеку, пучку зерна в кишеню беру, згадую бабу стару, криницю згадую, що мене заховала, і не страшна мені жодна навала, а ти візьми і пожуй, а то мокрий мов хлющ.

Третій раз я за ними вже біг.
Та є в кожного свій поріг.
Став геросем я. Мстив на повен дих.
Штикову чув, як пісню. Був з твердих.
Та скосило й мене — поле горіло.
Тіло боліло. Нескошене поле ревлло.

Як я косив їх — в очах було біло!
Косаря такого ще не було!
Та вдарило в скроню. Скосило мене.

Скільки лежав я в те літо жахне,
Не знаю, брате, не хочу знати,
Видно, пора прийшла косу здавати.

Раптом я чую, ти чуєш, хлопче,—
Хтось мене в полі тому лоскоче,
Лоскоче в щоку, що за дивна проява?

Смерть брати не хоче, баба іржава;
Раз чую я лоскіт, значить, лоскочеться,
Значить, живий я — вмирати не хочеться!

Лоскоче, немов Катерина, та вусом,
Колючим таким, підгорілим, русим.
Я очі відкрив — колосок наді мною.

З такою, брате, схилився виною,
Хитається, брате, мов Катерина,—
Губи торка підгоріла зернина...

— Дивіться,— каже мені інший сусід, Джеймс Оберг, співробітник Хьюстонського космічного центру,— у вікно дивіться. От вам і літаюче блюдце, от вам ПЛО! Дискovidний об'єкт здалеку наближався чи від нас віддалявся. 350 смертників з «Боїнга-747» прилипли до вікон, принишкли. Що це було? Як метеорит золотий, як дирижабль мерехтливий. Я придивився й замер. Це була Велика Пшенична Зернина. Вона була лопцманом в морі небесному. Вона вела «Боїнг-747» до землі. Зернина щезла з моєї долоні, я не встиг донести її до вуст...

Невже і тут вона —
Ця магія зерна?!
Живлющі крила,
Мов вітрила,
Небесно напина?!

Ти дивився у вікно і нічого не бачив. Літак сів. Вийшли всі пасажирки. Хто гумку жував, ти жував зерно. Чим гірчило тобі воно? Як всіх нас врятувало воно? Невже і в небесах вона, невже і на землі вона — ця магія зерна?!

**МОЛИТВА,
ВИШЕПТАНА В НОСТАЛЬГІІ**

Господи Дніпре
Де в твого роду
Стільки народу
І все то було
І все то з кров'ю
І все то в здоров'ю
І все то зростило
Вічне крило

Господи Краю
Вітчизно мій Раю
Як спопеліти
В твоєму огні
Щоб ти вогневіла
Од сонця аж біла
Щоб ти сонцевіла
Мені при мені

Господи Слово
Вічна Осново
Сонцеголово
Слово горить
Ніжносте Слово
Лютосте Слово
Вічносте Слово
Я твоя мить

Господи Мамо
Випростуюсь прямо
І входжу до Храму
До серця твого

Все до краплини
Все до сльозини
Все до зорини
Вогонь твій вогонь

БІЛІЙ КІНЬ «ВИЗВОЛИТЕЛІВ»

...І я поглянув, і ось — кінь блідий, а, що сидів
верх него, ім'я йому Смерть, а пекло слідом за
ним...

З Апокаліпсиса

Не треба боятися, що люди проклянуть нас за
жорстокість. Нехай з 40 мільйонів українського
населення залишиться половина — нічого страп-
ного в цьому немає...

*З оунівської інструкції
періоду другої світової війни*

Насуваючу на світ загрозу третьої світової війни
сприймаємо як ще одну, може, останню, може,
найщасливішу нагоду для української нації...
Куди б навіть у цій війні мала загинути полови-
на людства або й більше, — на наш погляд — це
не була б завелика ціна для здобуття волі...

*Бандерівський часопис
«Гомін України», 1977 рік*

В золотоверхий Київ —
На білому коні!
Це золотий їх сон.

Цим сном живуть вони.
Де ж «визвольний» той кінь?
Ірже вогнем війни
В авгієвій конюшні
Чужини!..

В конюшні Гітлера
Йому пришили хвіст.
Фашизм йому кував
Прокляте копито.

Де тільки він ступав —
Кривавий тільки зміст,
Смертельний тільки жах
В правічному лото!

Яка за ним кипить
Ганеба лихоліть,
Яке бридке тавро,
Яка тяжка брідня!

У Трештов-парку
Лицар той стоїть,
Що розрубав мечем
Хребет того коня!

За океан взяли
Потрочені кістки,
Зшивали день при дні
Кривавого хребта.
Ракетами
Обшили всі боки
І «визволителів»
Пришили до хвоста.

Нейтронну бомбу
Пхають у нутро.
З косою Смерть сама
Гарцює у сідлі:
В приціл оптичний
Зирить на Дніпро,
На вільний обшир
Нашої землі!

Нейтроннобомбовиї
Ірже кривавий кінь
І визволити прагне
Нас від нас,
Від нині суцих нас
Й грядущих поколінь —
Щоб бомбою якраз
Очистився й Тарас!

Звільнити хочуть
Від Дніпра Дніпро,
Карпати теж
Звільнити від Карпат —
Радіоактивне
Вишекти тавро
На Україні прагне
Лютий кат!

Звільнити хоче
Небо від зірок,

Звільнити хоче
Землю від людей.

І кожен крок коня —
То Смерті хижий крок,
І кожен цок коня
Звучить лихим: «О'кей!»

Й «нову Україну»
На кістках усіх
Зі Смертю прагне кат
У попелі зачать!..

Чого ж це на губах
Такий кривавий сміх,
Чого ж це на вустах
Така бліда печать?!

Отож — від всіх живих,
Від нині суцхх всіх,
Від ненароджених,
Незбомблених століть,
Де сто тисячоліть
Дитячий буде сміх,
Де України віть —
На дереві вічним віть!

Отож прокляття всіх
Ми кидаєм до ніг
Нейтроннобомбового
Білого коня —
Від арсенальських веж,
Від київських доріг,
Від Золотих воріт,
Від золотого дня —

Прокляття всіх живих,
Прокляття всіх століть,
Бо Правда за Життя,
А де за Смерть — Брехня!..

А в Трептов-парку
Лицар той стоїть,
Що вже рубав хребет
Кривавого коня!..

Ми в долі лицарській
Од Правди — ані руш,
І Мир засвітиться,
І Світ, і Майбуття!

В безодню, коню, мчи
Серед кривавих руж,
Бо Сонце — за Життя,
Бо Правда — за Життя!

БОЖЕВІЛЬНИЙ АВТОМОБІЛЬ

Попід стадіоном — стогоном, попід загаєним гаєм,
Розчухнувши радість на відчай і біль,
По всіх трасах планети шайбою шалу шугає
Божевільний автомобіль.

Він збісився десь вчора чи десь позавчора.

Його прагнуть прибити, як душать міль.

Фата біла учора, а нині вже чорна —

Збісілий автомобіль.

«Іадилаки» й «мустанги», «форди» й «фіати» —

Тікайте, щезайте, пропадайте звідсіль.

Без жалю до сонця, без щему до влади —

Безтямний автомобіль.

Радіатори чавлені, мотори скалічені,

Елегантна динаміка — в криваву сіль.

Ми вічні в цю мить — навіки вже вічні.

Увінчаний автомобіль.

Радари тримають його на прицілі.

А він випорсне знову, шугне серед піль,

В лискучих бамперах лиш ойкнуть ріллі —

Невловимий автомобіль.

Та ви ж придивіться, та всі ж придивіться,

Ви звідтіль придивіться, а ви звідтіль,

Ви, нью-йоркська поліція, і ви, чікагська поліція, —

Таємничий автомобіль.

За кермом — нікогісінько, ні душі у машині,

Хіба смуток, чи відчай, чи лютий мій біль

Фарами ріже людей на стежині ожинній —

Лиховісний автомобіль.

Без душі він льодує, лютує, літає,

Душить душі бездушно — душевна ціль.

Ореол всіх тайнощів. Ореол всіх таєн.

Божевільний автомобіль...

ВІЛЬНИЙ ВЕЛОСИПЕД

В мегалополісі Ел-Ей
Диво дивне прийшло до людей.
На заправках машини ревуть.
Аж на мило машин каламуть.
Президент на велосипеді
Розкрив руки у вільному леті:
Налягай на педалі, вези-но,
Як нема закропитись бензину!
А велосипед собі тихо стоїть,
Жуйку жує, травичку їсть —
Зайшов пастись на газон
Не якийсь «понтіак» чи «ф'ордзон».
Люто дивляться автомобілі
На велосипедні китиці білі,
Як він вільно крутить хвостом
За віадуком похід мостом.
В мегалополісі Ел-Ей
Диво дивне прийшло до людей:
Велосипед автомобілям наставив роги.
Тепер він — коханець дороги,
Чи це тільки автомобілям здається,
Доки черга за бензином в'ється,
Доки велосипед пасеться
Або тихо лежить на траві,
Жує жуйку милі на дві.
В мегалополісі Ел-Ей
Зупинився наземний собвей.
По лискучих спинах машин
Залишають автографи шин —
Мчать по спинах велосипеди,
На льоту зубрять гімни з «Рігведи»
І регочуть собі без кінця,
Тільки грають у шпичях сонця.
Автомобіль ладен втопитись,
Та подумують — пішов помитись.
Автомобіль ладен повіситись,
Та подумують — полетів до Місяця.

ДВОЄ ВВЕЧЕРІ ПІШКИ

«Олдсмобілі», «порше», «мустанги», «тріумфи»,
«пейсери», «мерседеси», «альфа-ромеро», «пежо»
летіли, мчали, ковзались, гальмували, зирили,
мчали, сигналили, смерділи, сновигали, бігли,
всі дивились, і всі не вірили, мчали і мчали,
всі озирались, і всі не вірили, пропадом, пропадом,
мимо станцій Шелл, мимо станцій Ессо і Аполло,
мимо дерев забензинених, мимо станцій загазолічених
мчали машини, присвистували, аж вили,
крутили машини шиями, передніми фарами озирались,
що це за дві істоти Центральним парком увечері
не в машині і не в кареті, не у вертольоті і не в ракеті,
дві істоти просто на вулиці, просто на тротуарі,
дві істоти не їдуть, не летять, а наче до нашої ери,
дві істоти пішки ідуть увечері Центральним парком...
Озирались «олдсмобілі», «порше», «мустанги», «тріумфи»,
крутили залізними шиями, жуйку собі жували,
ну й дивувались, лискучими головами хитали,
дві істоти пішки ідуть увечері Центральним парком,
«Емпайрстейт билдінг» нагнув неонову шию жирзфи,
атомний підводний човен вилупив перископи,
дві істоти пішки ідуть увечері Центральним парком,
Армстронг з Місяця подивився і забув все на світі:
про літаючі блюдця і що треба на Землю вернуться.
Двоє увечері пішки ішли Центральним парком...

НЬЮ-ЙОРК В СТИЛІ КУБІЗМУ

Писано писання кубами хижими —
Лондонами, антверпенами, парижами.
Що записано, те запасане, писане.
Навмисно писано. Зумисне писано. Миш не писне.

Кладено кладку. Складено складні складно.
Скло склеєне. Склепіння склепане.
Тужно обладнано. Натужно. Владно.
Одне, скорботне, марудне, хвалебне,

Розкотисте, жмотисте, щедре, щедротне
Котиться, крутиться, кротиться собвейно

Вільно і рвійно, невільне й запродане,
Супермодерне — сморідномузейне...

Люблено й клято тебе на всі боки.
В ночах горобиних ти весь чорнобокий,
Немов заповзявся ти негром побути,
Усе проковтнувши — від Мао до Будди.

Кількоро доларів — й купили Манхеттен! *
Де попів вігвамів, як встигли зуміти
Пекло яке розвергали пляхетне —
Чіпкі сталактики, круті сталагміти!

Чорна черінь у чернечім чорнилі
Все горне до себе й ковтає в горнилі...
Люто писане. Круто писане. Куб зумисне.
Кохане яке! Рідне яке! Яке ненависне!

Соняхом сонця стою на асфальті
І прозираю крізь джазове олово,
Як скрипка повісилась ніжно на альті,
Поклавши на плечі закохано голову.
Соняхом босим стою на Манхеттені.
Душа босоніж од сум'яття холодне...

Куби оці планетою складені,
За душі задушені, за душі полатані,
О тоне прачорний, де ж ти, обертоне?!
Чом завжди ці кольори два пересватані:
Де ніч горобина, там серце червоне!
Серце мов незнищенно червоне!

БИТИ ЧИ НЕ БИТИ — ОСЬ ПИТАННЯ

Бити чи не бити — ось питання!
Так педагоги вітаються — педагогічне вітання.
Дозріває істина, як старовинне вино:
Бити чи не бити — все одно!

* Острів Манхеттен — винищний центр Нью-Йорка, куплений голландцями «за дрібнички вартістю в 24 долари».

Верховний суд вирішив твердо — бити!
З неслухняними окоренками що ти будеш робити.
Недовірків одсилають у науку до Спока.
Він різку благословив — епоха жорстока.

Бити чи не бити — ось питання!
Телевізор стріляє од світання і до смеркання
І опускає дитину у пістолет на дно.
Бити чи не бити — все одно!

Час прицмокує хитро, як знахабнілий провізор:
— Хто дорожчий тобі, тато а чи телевізор?
— Та йдіть ви з вашим татусем: прямісінько аж
до мами!
Ми — телевізорні діти, зачаті в перерві драми.

Бити чи не бити — ось питання!
Так педагоги вітаються — педагогічне вітання.
Дозріває істина, як старовинне вино:
Бити чи не бити — все одно!

НЕБЕЗПЕЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ — БАНДУРА

*Бандуристкам Любові і Лідії Криворотовим
та Раїсі Горбатенко*

Митник в бандуру — вгинається дека —
Заліз всередину — джинси стирчать,
Гультіпака з Техасу, мічиганський дейнека,
Розмір черевиків — якраз сорок п'ять!

Зачекайте, шановні, затримайтесь на момент!

Що за дивний,

супротивний,

небезпечний інструмент!

Два митники з Колорадо жуками пролізли,

Ходили в бандурі просто по дну,

То в приструнків перевіряли візи,

То бомбу шукали — ще й не одну!

Зачекайте, шановні, затримайтесь на момент!

Що за дивний,

супротивний,

небезпечний інструмент!

А в бандурі

Сидить козак Мамай,

Сидить в бандурі,
Каже: «Не займай!»
Гра на бандурі
Й коня пасе,
А Гандзя йому
Сендвіч несе,
Кару на хвилю
Запаркувала —
До дарлінга п'ятами
В мент покивала...

Зачекайте, шановні, затримайтесь на момент!

Що за дивний,

супротивний,

небезпечний інструмент!

Вилізли митники із бандури. На очах у них — грати.

Мусили наші дівчата митникам їхнім заграти,

Чом же їх душі чиновницькі не приструнить!

Найнебезпечніше у бандурі — наші дівочькі струни!

— А що там усередині? — митники все питали.

— Влізьте та перевірте! — струни їм грімкотали...

СТОГНЕ ПШЕНИЦЯ

В листопаді стоїть переспіла пшениця,
Як в тяжі молодиця, якій не розродиться,—
Стогне пшениця, вмира на очах.

Голови наші,—один із Волині, другий з Поділля,—
Стогнуть в машині, наче з похмілля,
Бо стогне пшениця — вийшла на шлях.

Стогне пшениця вусатими віями.
Грімкоче колосся гримучими зміями,
Тіпане люто в осінніх вітрах.

Хапас пшениця машини за поли.
Хлібом пшениця не буде ніколи —
Драма лиха в арізонських полях.

Щоб бути в ціні, їй приречено вмерти.
Плуг її вгорне у чорні конверти.
Не буде мукі. Буде гній. Буде прах.

Душе моя, ти пшенична чи житня?!
Чом драма миттєва оця несусвітня
Смагою тяжкою кипить на губах?

Хіба, щоб пшениця була мов карати,
Треба й собі щось в душі заорати
Й стогнати отак на осінніх вітрах?!

**МОНОЛОГ СИВОГО ОРНІТОЛОГА
ЕРНЕСТА НАТАНІЄЛА
З ЙЄЛЛОУСТОНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО ПАРКУ**

Що буде з нами далі?
З нами лишилися ще собаки й коти — решта вже щезла.
Що буде з нами далі?
З нами лишилися ще горобці і ворони — решта пропала.
Що буде з нами далі?
Інколи навідуються ще ластівки і лелеки — інші не хочуть.
Що буде з нами далі?
Голубів ми загодували, щоб від нас не втекли
У пташину втечу тисячоліть.
Що буде з нами далі?
Вчора пішли на останнього вовка.
Завтра підуть з гарматами і ракетами на останнього зайця.
Сьогодні перед відльотом у космос стріляють із вертольота
По кометі лисичиноного хвоста.
Сьогодні вночі прилетів кажан, нипав між телевизорами
Та енциклопедіями, чіплявся за синтетичні волошки, збив
антену
Бридким крилом і запитав перед відльотом:
— А що буде з вами далі?!

**МОНОЛОГ НЕЗАХИЩЕНОГО СТУДЕНТА
ДЖЕЙМСА БРУКА ПЕРЕД ПЕРШИМ
І ОСТАННІМ ПОЛЬОТОМ З ХМАРОЧОСА**

О, як я чую фальш — вбива фальшива нота,
Я вже не можу дальш — горить моя істота.
Десь у душі живе та проклятуца міра.
Не можу між людей — піти б до звіра!

О, як вона лама, викручує сугави.
Мчать з фальші поїзди, олжі сугави.
Трон істини посів фальшивий наскрізь Шіва.
Душа моя, душа,— ти вся фальшива.

Чому фальшивиш ти, моє кохане диво,
Із фальші тругу п'єш ти так правдиво.
Із фальші — шал снігів. Життя прожив я
Із фальші білих днів, усе — з фальшив'я.

О проклята будь, мить мого прозріння.
Здираю шкіру геть, луску із отупіння.
Який же лютий біль! Як мене тяжко вбито,
Ще й фальшю злих вінків чоло обвито.

Фальшивий біль в душі? Так чом же ламле груди?
Фальшивий злет душі кудись в нікуди.
Фальшива доле зла, о мачухо ти лжива.
Матусе Смерте, ти, ти — не фальшива?!

СТЕНЛІ КЮНІТЦУ

Спасибі Вам, Стенлі Кюнйтц,
За щедрий гостинний мотив,
За очі, що дивно юні
У майстра, що зело сив,
За теплі слова тонкорунні,
Що в пам'яті я воскресив!

Спасибі, що Ви зібрали
Гроно перекладачів
Низати слова, мов корали,
Що кетягом щирих ключів
Відкрили нью-йоркські зали
Для дальніх моїх читачів.

За американську книжку
Щирий прийміть уклін!
Соняшник на обніжку
Стоїть біля Ваших стін —
Заокеанську пробіжку
Зробив тільки з Вами він!

Спасибі, що Ви плекали
Вогненні його пелюстки,
Що світлу завищили бали —
Дивились-бо віддалеки,
Ще не такі в нас бували!
Спасибі за щедрість руки!

І хай хтось сичить з підворітні —
Лютій ворожий сик,
Поети — з Адама рідні,

А зараз в ракетний рик
Злоба хай конає в дровітні,
Одкусивши язик!
Спасибі — згадали ви Лорку,
І Шевченка, і Пушкіна світ.
Б'є поезія в бездуш мороку,
Тож привіт з-над Дніпра, привіт!
Хай сонях стоїть у Нью-Йорку
Золотими очима на Схід!

АГРЕСІЯ ПОМІДОРІВ

Помідори ранні та пізні
Саджанці на базарі
По карбованцю за сотню
Визирають з корзин
Спішать по автобусах
Вкорінюються по городах
Вимагають поливки
Помідори ранні та пізні
Щоб спалахнути планетами
Щоб вогнем запалити світ
Саджанці на базарі
Заполонюють всі корзини
Навала зеленого листя
Орда вибухне скоро червоним
Скаже вогненне слово
Серед німої зелені
Люди наївні помічники
Кругообігу помідорів

Від саджанців до плодів
Від плодів і до саджанців
Завойовують світ помідори
Люди про це не відають
Помідори підморгують
В борщі у салаті у бочці
Помідори володарі світу
Вчаться в зелених школах
В червоних університетах
І світ забирають в полон
В червоний полон помідорів
Єдина американська агресія
Без Пентагону і ЦРУ

НАЗАД ДО ПРИРОДИ

Назад до природи! — кричать городи.
Огірки без міндобрив отакої породи!
Час нам душі скородить і колобродить —
Назад до природи!

Йдуть заброди у бородах — геть безбородих —
Без міндобрива борода отакої породи!
Бородате хлоп'я скоро баба спородить —
Назад до природи!

Назад до природи! — ревуть клаксони,
Рвуться фасони, мусони і моди.
Рвуться патрони — дмуться закони:
Назад до природи!

Назад до природи — природа вже просить!
Досить синтетики — слутані коди.
Досить неправди — правди не досить!
Назад до природи!

Може, в оцім одчайдушному крику,
Якого всім хіміям не побороти,
Чуємо з ляку правду велику:
Назад до природи!

ВТІКАЧ З ОСТРОВА ІТУРУП

Рибалкою був на Курилах. А бачиш, утік аж сюди.
З капітаном полаявся. Боже не приведи!
Тепер хочу додому. Мене не беруть додому.
Марудно мені. Осоружно, немов у Гоморрі й Содомі.

Ходять агенти, бродять. Вербують мене щоднини.
Не можу я їм віддати гіршої половини,
Бо гірша моя — зі мною, а вдома, звичайно, краща,
І перша пропаща, і друга, звичайно, пропаща.

Приходять вночі. Колошматять. Кажуть: «Наймайся, суко».
І криють по-нашому матом смачно і повнозвучо,
Наче той мат агентурі до язика пришили.
Отак щоначі із мене люто висотують жили.

Не знав, що рідна земля ховається глибоко в душу,
А я усе те найрідніше за центи закласти мушу —
Першу стежину в тайзі, рідний розпадок і сопку
Кинути напризволяще у їхню прокляту топку.

Вдень вантажу в порту я. А ночі боюся, як чорта,
Коли забрідають гості — за мордою суне морда.
Не церемоняться й краплі з нашим лайливим братом,
Коли на мат із акцентом я — без акценту — матом.

Зуби мені покришили. Лишилися тільки ясна.
За мене обстань перед консулом. Не вірть мені він, ясно.
До всього доходиш не просто, манівцями, а то ривками,
Коли політінформація приходить вночі з кулаками...

РЕКЛАМА ДЖИНСІВ

Де літак перевішує шворку,
Щоб сушила білизну мадам,
Іде голий Адам по Нью-Йорку,
По Нью-Йорку йде голий Адам.

Отака йому впала робота —
Йти крізь натовп в лихий нагеті,
Щоб на нього зглядалися потай
І караскались в чемнім гурті.

А за ним телекамери сиком
Переслідують модний типаж —
Йде босяк навстріч всім черевикам,
Гола знахідка в світі пропаж.

Йде Адам. Веде дога за шворку —
Дог в строкатих собачих штанах.
Йде голий Адам по Нью-Йорку,
Як на сповідь безгрішний монах.

Йде і йде. Між спідниці і шорти.
Поміж ситці, фланелі, шовки.
Гостре яблуко в пеклі аорти
З ним не бавиться на піддавки.

Та на нього ніхто і не гляне,
Наче він — безшелесна мана.
Задарма голизна твоя, пане.
Кожен сам собі. Кожен мина.

Телекамери тільки гримучі
Все фільмують нехитрий сюжет...
Я ж іду і міркую, ідучи,
Перевіривши в себе манжет,

Про Адама в первісному строї,
Що нічого не бачить довкіл,
Як йому повертатись до Трої,
До Афін а чи до Фермопіл,

Як йому пробиратись світами,
Шлях верстати зворотний туди,
Де між зміями, поміж сватами
Юна Єва стоїть край води.

Тисячоліття Адаму зворотні,
Тільки б бог його рай не лизнув
З оцієї пекельної збродні,
Де фільмують чогось голизну.

У раю стануть струнко всі леви,
На них з «Левісом» модні штани.
— Мені джинси! — він кине до Єви.—
У раю навіть сором без них!

Ну а Єва зітхатиме потай,
Що партнер її так запанів...
...Отака в тих нащадків робота —
Рекламують штани без штанів!..

ЯК ТВОРИТЬСЯ КУЛЯ

З дипломатичної практики

Коли ти мені викладаєш свою науку добра,
То я собі думаю, що за дивна настала пора:
Як непросто складати всього лише дев'ять грам,
По міліграмчику, по міліграмчику — ще міліграм!

Ти добром увесь сяєш, ну просто — ікона добра,
А я собі думаю — берегтися, берегтися, брате, пора.
Ти добром мене заскиртовуєш, не людина — добрий огром,
Ти знаєш — можна й не видихнути під добром, під добром!

У тонну добра — порошок, малий міліграм свинцю.
Як непросто її ти вилизуєш, кулю маленьку оцю,
Невидиму і нещадиму кулю з лихого добра —
Яка лиховісна й підлотна оця добротворча гра!

А хто ж це навколо прицмокує: — Оце людина, оце! —
А хто ж це безтямно ловиться на медоносне слівце —
Як непросто тепер складати отрути підступний грам,
По міліграмчику, по міліграмчику — ще міліграм!

Як непросто тобі даються дев'ять граминок свинцю —
Добра цілі тонни вергати непросто і молодцю!
Ставлю тобі я свічку під жорстокий іконостас,
Добром твоїм геть загодований — уже куля доспіла якраз!

ЖИТТЯ — ТЕНІСНИЙ КОРТ НА ЦВИНТАРІ

Дівчата мене ще захоплено ловлять —
Давав я автографи ще їх матерям!
Метаюсь на корті, красивий до безголов'я.
Меткий такий храм здоров'я. Здаюсь, як здоров'я храм.

Програють мені з переляку уже в роздягалці.
Половину — виграю подачею. Решту — бере переляк.
В суперника на ракетці нервово вібрують пальці.
Гарматну мою подачу — ну як її приймеш, ну як!

Підкорив я учора Лондон. Розстріляв подачами Лівію.
Розігнав фірму учора. Нервово бабахнув дверми.
Свічки недосяжні лягають на лінію,
На задню лінію,— спробуй візьми!

Життя все жорстокішає. Гримасами чоловічими
Химерить життя щоденне — суцільний тобі Нотр-Дам.
З суперника мило — погоня за свічами.
До сітки йому вийти просто не дам!

На цвинтарі граємо — простісінька аналогія.
Купили цвинтарну землю. Причепурили вид.
Подачу вертаю прямисінько в ноги я —
Вам грати по вашому не дам я, і квит!

А вчора одна так нервово стонула молодими плечима,
Що в постіль її запахуцу не відразу побіг.
З ногами вже важко, та гірше з очима —
Очі здаються раніше від ніг!

Батька тут поховав я. Он там могилка, лівіше.
Вчив він мене безжально, в подачі — його рука.
Син мій на корт уже вийшов. Убивця безжальний — він же:
Син батька стинає подачами, доля така!

Та як я сьогодні синові душу покраю.
Візьму кожна подачу. Нахабний лет — обірву!
Виграю сет останній. Та чую, що завтра — програю!
Просто-таки до батька падаю, мокрий, в траву...

ВІЧНИЙ БЛЮЗ

Червоні троянди у чорному листі.
Фари червоні у чорному місті.
Губи червоні од пристрасті чорні,
Спаляють місто у чорному твісті.

Збілені білі — з безкров'я збілілі!
Червоні Гудзони в пращорному тілі!
Чорні до млості! Чорномажорні!
Вчаділі чорним! Громи почорнілі!

Чорне життя на білому світі —
Чорні попали до білих у сіті!
Та кажем очима, як правдою в корені,
Білки в чорних білі, як фари нескорені!..

ДАЛЕКОМУ НЕДРУГОВІ

Сигара переконливих параметрів
В губах твоїх зависла, мов труба
Ієрихонська.

Ти перемудрив —
І дим твій пахка, як твоя ганьба.
І слів твоїх злютована грізьба
За димом в'ється...

Чорні, мабуть, драми ті!
А дум моїх колосяться хліба,
Не йнявши віри твоїй чорній грамоті!

Дивлюсь тобі у вічі. Хто ж ти є?
Сплива за димом все єство твоє,
Бо з диму є твій недолугий колос,
Не йму тобі я віри ні на волос!

Та як мені змиритись з тим, що ти —
Звичайний антипод добра і чистоти,
Звичайний сутенер багатой повії —
Куди вона подме, туди і дим твій віє?!

ОСТАННІЙ ЧИТАЧ — НА ТЕМУ ПАВЛО НЕРУДИ

Іронічне

Експедиція на верблюдах іде в божевільні Сахари.
Експедиція лиш єдиним на світі марить:
Знайти не сліди Тамерлана, не скелет із його меча —
Знайти хоч єдиного читача!

Експедиція на зорельотах летить у космічні глибини,
Експедиція у гризотах поза галактику плине,
Експедиція уже віру останню втрача
Знайти хоч єдиного читача!

Розплодилось поетів із плодючими поетесами,
А читач вигибає (так було колись з ірокезами).
У Червоній Книзі Природи — бери, нащадку, вивчай

Останнього
 всегризучого
 неписучого
 єдиного читача!..

**ЗАПОВІДЬ ЛЦТЕКІВ — ПРОКЛЯТЕ
І СВЯЩЕННЕ РЕМЕСЛО**

Не очікуй собі учителя
Серед злагоди-мурави,
А вишукуй катюгу, мучителя
З ятаганом тяжкої брови!

Сподобай собі буйного кривдника
З ярим полиском серця й меча —
Характерника, чорнобривника,
Що розчахує зло на одчай!

Як Флобер тримав міць Мопассанову
В греблях столу децицю літ,
Хай стинає сто крил тобі заново,
На сто перших — в політ!

Своє серце поразками вигодуй —
Наймудріші так вчили колись!

Не знайдеш собі вчителя?! Вигадай!
І в нього, проклятого, вчись...

ПІСЕНЬКА
СТРАЙКУЮЧИХ СМІТТЯРІВ

Рано-вранці косарі...

Українська народна пісня

Рано-вранці сміттярі
Сміття сіють на зорі.
Не згрібають, не змітають —
Сміття сіють на зорі.

Гей, нуते, сміттярі,
Бо нерано почали,
Хоч нерано почали,
Страху-жаху завдали!

До обіду посмітили,
Панів трохи побудили.
По обіді спочивали —
Целофану скрізь завали!

Увечері холодком
Пи́ли пиво всі з льодком.
Коли вранці на зорі
Стали чхати й ліхтарі,

Хмарочоси стали чхати,
І від хати і до хати
Од такої забаганки
Чхали всі вельможні банки.

Всі кондери і цистерни
Аж тріщали з тої скверни,
А ви, що на все начхали,
Чхали так, що вас зв'язали!

Чхав підозрами супутник,
А Бермудський той трикутник
Вичихав своє цунамі —
Чхав підводними човнами!

Марс почув це безголов'я,
Каже Землі: «На здоров'я!»,
Як від хати і до хати
Синдикати стали чхати.

Отака-то потеруха.
Світ у бруд пірнув по вуха?
Хто ж його потягне з бруду?
— Я не буду! — І я не буду!

ІНДІАНКА ЛІЛІАН

Я індіанка Ліліан — Лілея Водяна.
Кажеш, в очах моїх грає невинна вина.
Крас серце вина, а я не провинна.
Хочеш вина? Я не невинна.
Віддайся моєму танцю, індіанському ритму.
Ти мовчи і цілуй, я — говоритиму.

Я індіанка — мешкаю в резервації.
Трохи дотична до старої цивілізації
Племені пуебло, що в штаті Арізона.
Зараз — моделька, бавлюся у фасонах.
Бавлюся, та не вірю білому світу неситому.
Ти танцюй і цілуй, я — говоритиму.

Я індіанка — відроджую старовинні строї,
Ті, що були у нас в мезозої і палеозої.
Маю своє ательє. Вірю в свою породу.
Віддаю свою вроду для реклами свого народу.
Тільки ти не дивуйся, як я після всього витиму.
Ти мовчи і цілуй. Я — говоритиму.

Я — червоношкіра Лілея Водяна.
Червоному бути з червоною — чую я — первина.
Я — червоношкіра, запахуца у мене шкіра.
Звела з ума вже не одного лицеміра.
Отож не лицемір у світі несамовитому,
А мовчи і цілуй, а я — говоритиму.

Я індіанка — сповідую звичаї свого племені.
Кажуть, ліниві ми, підступні і темні.
Знайшли в нас уран. Нас відсунули від урану.
Доларами залатали уранову нашу рану
Й купили мене за уранову здачу.
Ти мовчи і цілуй, я — трохи поплачу.

Я індіанка — господиня цього континенту.
Давно нас вживають насподі. Спаплюжені ми
доценту.
Хочеш трави * баламутної, щоб повірити в мої
сльози?
Мені досить одної зтяжки, мініатюрної дози,
Щоб світ цей запропастився і я в ньому щезла
вночі.
Тепер я цілуватиму, ти ж люби і мовчи...

ДАЛЕКО-ДАЛЕКО ВІЛЯ СТАРОВИННОЇ ПІСНІ

Який же корінь праглибинний
Прадавніх київських пісень,
Який прасмуток павутинний
На ясен світ, на ясен день?!

І так далеко, так далеко,
Така ж чужинна сторона!
Ці пасма білії лелека
По всій землиці напина.

Вони над океаном рвуться —
Їх дзьобом ластівка єдна.
Несе на рученьках, на руцях
Єдина донька-очмана.

Ледь українка, ледь японка,
З американських велелюдь...
Не рветься там, де дуже тонко,—
Де нерозривно, там і тнуть.

Марком тим проклятим по пеклі
Гасаю світом без кінця,
А з тебе, як з прабаби Теклі
Ікони вже не пишуться!

З найзолотішого руна ти,
Йди, Ярославно, вал мости!..
Кидасш кулачки-гранати
Пекельно пию облести...

* Т р а в а — марихуана.

ІДИЛІЯ В ПЛЕЙНІ

Далеко десь, на тому боці,
Над все сичання світове,
Пес Чемний там живе у будці,
Кіт Чорний в хаті там живе.

А що їм треба було знати,
Хто я такий — здалеку біс.
Вони мене водили з хати
Гуляти у приватний ліс.

Між сновидінь тих ілюзорних
Ми з ними друзями були —
Білок лякали з Чорним чорних,
А з Чемним чемно берегли.

Господар їздив по лікарнях,
Давав таблетки, слухав пульс —
В трудах безсонних і ударних
На комунізм узяв він курс.

А в церкві свічку господиня
За мене ставила в кутку,
Щоб не замучила гординя
Мене на довгому віку.

Щоб я в безбожності побожно
Тяжкі труди свої вергав.
А кіт стояв собі вельможно,
А пес ганяв з паркану гав.

На нас було аж мило глянути,
Як ми із лісу йшли гуртом.
Є ж в біології детанти —
Так помирили пса з котом.

А я, весь втілення розрядки,
Щоб організм не підупав,
В години телефіззарядки
В одному ліжку з Чорним спав,

Пес Чемний чатував наш спокій.
Земля ще в затишок пливла

По стежці мирній, нежорсткій,
Добро шукала поміж зла.

І кожен крок наш недаремний,
Аби він тільки чесний був...
Чи ж не забув мене пес Чемний
І чи кіт Чорний не забув?!

ЩЕМЛИВА ДЖАЗОВА МЕЛОДІЯ

Сон не доточить, вітер не розкаже
Про те, що й не було, про те, чого й нема.
Ти, светра золотиста ніжна пряже,
Не розпуская кілець, тримайся обома.

Листи ці, пальцем писані на вітрі,
Ховай собі в душі, хоча і це дарма.
І ці листи душі на вітрі пальцем витри,
І підведись в душі — навіщо ж повзкома.

І сон не підведе, і вечора дивниця
Присяде в головах, й закутає пітьма.
І тільки птиця дня, небесноока птиця
Горітиме вночі при тайнощах ума.

Крапчасте все, уривчасте, імлисте,
Щось забринить на мить — і тиша знов німа.
Десь джерело горить — це грає серце чисте,
Немає ляку в нім і бруду теж нема.

Тож не доточить сон і вітер все зачинить,
Каліграфічний шал на хвилі все замкне,
Порине все туди, у вир первоприници,
Де ще стоїть життя — однісіньким-одне...

**РОЗМОВА АСТРОНАВТА НІЛА АРМСТРОНГА
З ІВАНОМ МИКОЛАЙЧУКОМ
В ПОСОЛЬСТВІ СРСР
В ЮГОСЛАВІЇ В БЕЛГРАДІ**

Казав Ніл Армстронг Іванові Миколайчуку:
— Маю якусь предивну забаганку таку,
Коли вже встаю уранці, то тільки на праву ногу,
Вставши на праву ногу, тоді тільки слава Богу.
Не дай, Боже, мені, Іване, на ліву спросоння встати,
День тоді білий чорніє, не можу ніц доброго вдати!

А Іван далі дошитувався, така вже доля в Івана,
Коли вже допався в Белграді до такого небесного паца:
— А що ви таке відчули, як вперше на Місяць ступили,
Які Вам земні помагали і небесні ступити сили?
Що ви таке відчули, як стали на Місяць ногою,
Чи місячний пил мерехтів Вам місячною югою?

І казав Ніл Армстронг Іванові Миколайчуку
На тому прийомі, на дипломатичному тому витку:
— Тож сходжу на Місяць сходами і чую: на ліву встаю,
Вертаюсь за Землю схопитись, та зліва вона на краю,
І що я собі нараю, коли сам собі таке кою —
Замірявся ступити правою, лівою став ногою.

А Іван далі допитувався, доскіпувався по-земному,
Наче хотів упевнитись у чомусь своєму трудному:
— Так все ж, що Ви там відчули, яку таку печію,
Отам вже, на тому Місяці, як Земля була на краю,
Що Вам пекельно подумалось в ті перші місячні миті,
Як стали такі прославлені і лиш на Землі знамениті?

І казав Ніл Армстронг Іванові Миколайчуку,
Космічну гагарінську посмішку перетворивши в гірку:
— Тоді позирнув я на Землю, що зліва була на краю,
Про землян я тоді подумав, що живуть вони не в раю,
Як живуть вони нерозумно, подумав я про землян —
Синіла ж Земля біля серця зі слідами трагічних ран!

І тости знялись на прийомі за пам'ять Гагаріна вічну,
Ввібравши у себе мудрість і тонкість дипломатичну.
Космонавти і астронавти стояли з акторами поруч,
Може, вони віщували оту мироносну пору,
Яка, мов Земля із Місяця, мов рана, здавалась здаля...
Синіла у них біля серця така безборонна Земля...

— Бабусю, чому в тебе коси сивенькі,
А в косах сивеньких, бач, вичесала тобі солому.
Ти що, солому носила, солом'яна голова?
— Внучко, мене солома носила, пічку одну носила,
Забути її несила, солом'яне диво моє!..

**ЗАМОРОЖЕНІЙ ВИШНІ,
СПІЙМАНІЙ ГУБАМИ В КОКТЕЙЛІ В ЧАС
ТРАНСАТЛАНТИЧНОГО ПЕРЕЛЬОТУ**

Зірвати вишню під дощем крапчастим.
Стріпнути краплю чисту на чоло —
Це зветься щастям. Так. Це зветься щастям.
Чомусь це слово мить оцю знайшло.

Зірвати вишню. Юний холод плоду
Віддати нищком теплій сиразі губ
І так завмерти в пазусі городу —
Старий, аж юний, крез, аж лічокруп.

Зірвати вишню. Перцю. Первісткову.
Стріпнути краплю чисту на чоло.
Це зветься словом. Та не щастям — словом.
Це щастям в пропадайроках було.

Зірвати вишню під дощем крапчастим.
Стріпнути краплю, мов сльозу з повік.
Це зветься щастям. Так. Це зветься щастям.
Тут щастя й слово мають один вік.

ШАБЛЯ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

«Сабля гетьмана Богдана Хмельницького: черен із слоновий кость, украшений вирізками на нем (в котрій була інкрустація), в срібних, позолочених, с чорною репейках; перехрестье рукояті — литое, срібне, позолочене, с гравірованим орнаментом с чорною. Довжина прямих (захисних) дужек с шариками на кінцях рукояті $2\frac{5}{8}$ вершка, довжина клинка 1 аршин $2\frac{1}{4}$ вершка (92 см), ширина у рукояті $\frac{7}{8}$ вершка. Клинок слегка вовнутрь углублений, к концу немного расширен и кончается ельманью обоюдоострой. На клинке награвіровано латинськими печатними буквами у п'ятки клинка Bogdan Chmielnicki и вдоль клинка — изречение стихами:

Szczo pod Zborowyem zbarażem slawy zarobyly
Toy pod Beresteczkom na holowu utratyly
Ne bulo sie na lachow swoyh poruwaty
Y wskok za nemy utykaty
To ne bulo by w naszy slawy utraty.

На оборотній стороні клинка награвірован крест. Ножны дерев'яные, обтянутые чорною шкією. Устье, наконечник и две широкие обоймы с кольцями срібніє, позолоченніє, украшенніє гравірованим орнаментом с чорною. Клинок покрит раковинами. Сабля приобретена собирателем українських древностей Василиєм Васильевичем Гарновским. Сабля кустарного изделия».

*З «Каталога українських древностей
В. В. Гарновського», виданого в 1898 році*

Що воно за шабля
Висне на стіні
В музеї в Переяславі,
В історії на дні,
Грає, сонцем блискає
І тобі, й мені?!

В шаблі відбивається
Гетьманська булава.
Піхви сріблом саджені.
Шляхта, татарва.
І Bogdan Chmielnicki —
Латинкою слова.

Шабля-нещадимця,
Богданова жона,
Що вона розкажує,
Проказує вона?
Що вона прошіптує,
Вишіптує із дна?

Як рада в Переяславі
Дивилась на Москву,
Тримала шуйця шаблю,
Десниця — булаву,
Бо шабля волю важила,
Свободоньку живу.

Як гетьман впростяж глянув —
Чуби, мов ковила.
А ти дзвеніла в піхвах,
Як в вулії бджола,
Дзвенюча незрадливиця
Козацького крила!..

Богдан журився люто,
Як смерть гострила ніж,
Кому ж віддати шаблю?
В землі зітлів Тиміш,
А Юрчик вріже пальчика,
Вмирай, а правду ріж!

Хилилася у гетьмана
Старого голова.
На вістрі шаблі сховано
Всі вольності й права.
І скільки важить шабля —
То стільки й булава!

Куди ж тобі, пропацій,
Дамаського крила?
Таж скільки крові скапає
У матері з чола,
Аж доки знов ти вернешся,
Як у льоток бджола!

Чи ти тоді дзвеніла,
Гартована душа,
Чи ти тоді летіла,

Щоб дати одкоша,
Як кості попеліли
Богдана й Тимоша?!

Юрась носив при боці.
А ти, як смерть, важка,
А булава ще важча —
Не втримала рука.
Козак тримає шаблю,
А шабля — козака!

Навів він турків много,
Як у маю води.
Кляли його нікчемство
І села, й городи.
Годив Юрась султанові,
Годив — не догодив.

Як Магомет Четвертий
Уперся в Кам'янець,
Трощив тоді ікони
Султанів жеребець,
А шаблі світ-Богдановій
Шабаш. Амінь. Кінець.

Тримай, козаче, шаблю,
Це з правіку закон!
Не втримаєш, то в спину
Стріла тобі й прокльон,
Хоч звется «Князь Сарматський
Георгій-Гедеон»!

Летів гетьманич в прірву
У пору ту лиху,
А посполитство в ярмах —
В сморідному льоху,
А шабля родить волю,
А булава — пиху...

Куди ж ти, шабле, їдеш,
Геть полишаєш нас?
Рипить в султана гордо
Козацький шабельтас.
В Стамбул душа Хмельницького —
Це що за обертас?!

О шабле-полонянко,
Нам волю спороди,
Куди ж ти, закривавлена,
Куди ж ти мчиш, куди,
Не можеш ти без крові,
Як огир без води.

Я бачу тебе, шабле,
В султана на стіні
На килимі персидському,
В німій самотині
Між ятаганів вигнутих
Ридаєш ти мені.

Ти двісті літ в неволі,
На каторзі була,
Тебе гострили, шабле,
Й до нашого чола,—
Яка ж тебе нам доля
На подив зберегла?

Мабуть, козацька слава,
Богданова жона,
З непотребу іржавого
Виводить знов вона —
І шабля аж в Софії
На ринку вирина!

Імперія Турецька
Вже смажилась в огні,
Вже сонце волі тьохнуло
Болгарській стороні —
Знов шабля наша блиснула
В історії на дні.

Купив один болгарин
Богданове тавро.
Та це ж не шабля — блискавка!
Це з сонця грім-перо!
Ти вродиш гору, мишко,
Чи вродиш миш, горо?!

Вітають визволителів:
І Скобелеву враз
Прив'язується давній

Козацький шабельтас,
Дарунок за геройство
Вам від болгар — від нас!

І з шаблею Богдана
Він на Стамбул ішов,
Розтяв у Сан-Стефано
Він оттоманський шовк
Шаблею нещадною
Собі до підошов!

Так шабля знов засяяла
У визвольній руці.
Богданова б'є заново —
Тремтіть, лихі людці!
Болгарська й наша воля
Відбилась в шаблі цій...

Куди ж ти знову, шабле?
Ти виснеш на стіні
У Скобелева в Пітері.
Вже генерал в труні,
А ти вже знов ховаєшся
В історії на дні.

Та продають вже родичі
Набутки вояка,
І шабля знов проблискує,
Мов блискавка яка,
Вилискує, полискує
Гартованка метка.

А меценат Тарновський
Чигає тут як тут.
Купує тебе, вписує
В козацький свій компут —
Тобі додому стелиться
Чернігівський маршрут.

Шабля-нещадимиця,
Богданова жопа,
Таке вона розкажує,
Проказує вона,
Таке вона прошіптує,
Вишіптує із дна!

За нас ти, шабле, дихала
В Жовтневій боротьбі.
І орденом Хмельницького
Засяяв час в тобі,
В буйній, неупокореній
Свободі — не рабі!

Хотіли нас одкряти,
Одбити од Москви,—
Панове, пальчик вріжете!
До шаблі й булави,—
Козацька вчила мати нас,—
Ще треба й голови!

В шаблі відбивається
Гетьманська булава.
Піхви сріблом саджені.
Шляхта, татарва.
І «Навіки разом!» —
Слов'янської слова.

То шабля долі нашої
В музеї на стіні
У древнім Переяславі —
В історії вікні
Грає, сонцем блискає
І тобі, й мені!..

* *
*

Співають півні на Сахаліні,
Такі заспівні, як на Україні,
Співають півні — все хлопців будять,
Все дивні горла голосом трудять.
На п'ятдесятій на паралелі
Лежать наші хлопці на вічній постелі.
Харамітогінські взяли висоти —
І сон їх вічний зумів збороти:
Лежать перед дотами брати з братами,
Чеку гранати шарпнувши зубами...
Вставай, Козачук, і ти, Кияниця,
Вже зсивіла мати твоя, як зигзиця,

Ти, Дмитриченко, і ти, Макухо,
Півні горлають тобі на вухо.
Вставайте, хлопці,— літ тридцять півні
Трублять і трублять у горла дивні.
Ці перші півні планету будять,
Все дивні горла голосом трудять,
Ген серед ночі голос державить:
Будять народи. Будять держави.
Той голос народами буде ходити.
Зуміє Амур і Волгу збудити,
Зуміє Славутича розколихати...
А хлопці далеко вляглися од хати.
Харамітогінські взяли висоти.
Не встануть хлопці після роботи...

**ХУСТИНА МАРІЇ ЗАНЬКОВЕЦЬКОЇ,
ПОДАРОВАНА ЛЬВУ ТОЛСТОМУ**

А що на ній пропечатано,
Записано що на хустині?
А які на ній береги були —
Тернові чи буйно-сині?
А може, була прачорна,
Вогненними маками палена,
Шовковиста, відзігорна,
Торочкою сліз ужалена?!

А як вона запиналась,
Марія, хустиною тою?
Тримай-но люстерко, історіє,
А я задивлюсь, постою,
Рівенько тримай, не оглядайся,—
Нема ні попереду, ні позаду
Артисток таких тернооких
І мені, і тобі на досаду!

Як грала Марія Олену
В «Глитаєві, або ж Павукові»,
Божевільну хустину зривала,—
Так руки не рвуть у закові,
Як вона її люто кидала,
Проливши коси безголов'я

На дивне своє білогруддя,
На дике своє чорнобров'я!

Шпурляє жіноцтво так долу
Свою стужавілу розпуку,
Притоптує з притиском-витиском
Свою наболілу муку,
А потім хустину руками
На два кінці світу розводить —
Терновим отим чорнокриллям
Із розуму в безум заводить!

— А Толстой сидів у театрі,—
Згадає Марія потому,—
І нещасна моя хустина
Сподобалась страх Толстому.
Він очі підняв на мене,
Як дві великодні свічки,—
Нищівні свої, пронизливі,
Учеписті чоловічки.

— Біжи,— він казав до сина,—
І моли ради всього святого,
Попроси ту сльозу-хустину,
Скажи, мовляв, для Толстого...—
І вже та сльоза-хустина
Лягла на коліна Толстого,
І він окропив її слізьми
Ради всього на світі святого.

А згодом Марія світилась
У святая святих — кабінеті,
Він лаяв цензурні викреслення
Про себе в паризькій газеті,
Дивився так буйнобородо
Іронічним, могутнім левом:
— А Чехов Вас тільки й кличе:
«Хохлацька моя королево!»

Та з ним я в одному не згоден —
Не йдіть до Александрінки.
Платня там, ще й привілеї:
Премного всілякої пінки.
Та Ваше правдиве покликання —

Ця мокра від сліз хустина.
Доля народу Вашого —
Ось стежка до правди єдина!

Я знаю, Вам прагнеться простору,
Кортить європейської слави.—
Ходив він під ста томами,
В опорках, як біс, лукавий.—
Чув я, що сивий Стасов
Перед Вами упав на коліна.
Геніальна Ви справді жінка,
Бо у Вас таємничча хустина...

Так жартував він і тішився,
Аж просто гасав по кімнаті.
Світилась Марія... і грілась
На цьому шаленому святі,
А граф, як дитина, з хустиною,
Не знав, де її притулити,
Чи подив вузлом зав'язати,
Чи в душу навіки пролити.

Дивилась Марія зачасно,
Бо ж був він як правди подув
Розкутий і геть простористий,
Нещадний і, їй на подив,
Закладав все під шнур толстовки,
Наче з якоїсь принуки,
Свої вузлувати і вироблені,
Ну, зовсім селянські руки...

Так що ж на ній пропечатано,
Записано що на хустині?
А які на ній береги були —
Тернові чи буйно-сині?
А може, була прачорна,
Вогненними маками палена,
Шовковиста, відзігорна,
Торочкою сліз ужалена?!

Та світить мені хустина та
Звідтіль, з кабінету Толстого.
Тож як мені присвітити
Ще словом до світла отого?

Навіки вона засвітилась,
Та зустріч прекрасна і світла!
Беріть, кому треба світла!
Привольяйтеся, прошу, до світла!

* *
*

В музеях Далекого Сходу
Білі мої рушники —
Це крила мого народу,
Що крилив сюди віки.
Над крилатими над плугами,
Що до океану прийшли,
Душа жила рушниками,
Що заповочтю цвіли.
Прані сто раз, перепрані,
Їх майстрині зійшли в гроби,
Латані, рана на рані,
Білі мої голуби,
Світитесь, крилами б'єтесь.
Сльозою на вас дивлюсь.
До мене ви признаєтесь.
І я до вас признаюсь...

ЯК ХОДИТЬ ТРАВА

Білоруський мотив

Навпрошки ходить трава
Від людини і до людини
Від черепа йде до черепа
Твердим маршовим кроком
Є секунди трави
Є трави цілі буйні години
Йдуть батальйони трави
Заливають серце по око
То трава спиниться
Не здолати Альбуць чи В'язинку *
То трава захлинеться

* Білоруські урочища, зв'язані з іменами Янки Купали і Якуба Коласа.

Розкошуючи в горлі Хатині
Хто з мене робить траву
Хто з мене жне цілу в'язку
Багнети трави несуть мене
Багнети такі дитинні
Розпаношисте буйнотрав'я
Такого ж ріднющого коду
Пірнаю в траву твою Земле
Топтати траву несила
Та я чую траву
Як віщую кістками погоду
Трави синьоока матінко
О Русь моя Русь моя Біла

В МІКРОФОН КРИНИЦІ

Ввечері
Коли село засинає
Параска по воду йде
Старенька легенька Парасочка
В глибоку криницю відро занурює
І каже в криницю як в старий мікрофон
А криниця з'єднана з морем
А море за мільйони кілометрів
А в морі на атомному човні
Парасчин Петро капітаном приходиться
І каже Параска в криницю синові
Бо криниця із океаном спаровані
Каже мати синові у відро:
— Ходила на буряки
Помагала Василевій Наталці
Бо запарилась коло дітей і коло буряків
А ти пришли фотографію в школу
Директор наказував і просив
Ті ліки японські які ти прислав
Дуже мені помічні підходящі
Пришли ще для тітки Мотрі
Ще б може казала що тітка Параска
Трактор проїхав усе перебив
Насмішкуватий онук
Засвітив із кабіни зубами:
— Бабо, що там дядько Петро одвітив?
Голову йому не розбийте обережно з відром

А то коловорот аж спчить
Дивується баба Параска
Грамотні онуки не знають
Що криниці спаровані з океаном
Стоїть Петро на капітанському містку
Аж гульк відро коло нього у воду падає
А звідти з відра материн голос
Розкажує йому що так що не так
Говорячим письмом розтолковує
Правду усю розчовпус
Сам казав
Вертас старенька Параска
На коромислі руки розкрилила
А відра як очі великі синові
Зорями повні до дна

ДЕСНИЦЯ ПІД КИЄВОМ

А в Римі початок роману.
Туман-туманець. Смог.
Турман летить із туману.
Пливе з туману дідок.

Залізним кийком штрикає
Розкидані папірці.
Однієї руки немає.
Кийок у другій руці.

На форумі,
гей, на римському форумі
Сміттяр пришвидшує крок.
Пасувало б йому у формі —
Знає про це дідок.

Бреде крізь туман поволі.
Берет прилип набакир.
Рухи точні і кволі.
Поволі складає папір.

Сміття вилизує з урни
Ліва стареча рука.
Марш лунає бравурний
З транзисторного льотка,

Той, що водив його молодість
На схід сонця, в чужі світи,
В літа молоті-перемолоті,
Коли дуче йому світив.

Скільки сили в цьому дідку є,
Наче в силі його роман,—
І тепер він під марш крокує,
Вже — сміттяр, і вже — ветеран.

Хіба трута нуртується змієва
І в таких сумирних дідках?!
— Так ви звідки, панове? З Кисва!
Деся росте там моя рука.

Відтяли її шваби у госпіталі,
Деся під Києвом кинули в рів.
Наросло вам із неї картоплі.
Пуд пшениці. Мішок буряків.

Він єхидно сміється. Наштрикує
Сміття Рима на свій гостряк.
А душа моя люто скрикує,
Що не так це, синьйоре, не так.

Ти поволі поплівся стежиною,
Я ще далі тебе послав —
Будяками! Дурманом! Терниною!
Так десниця твоя проросла.

Сміття Рима — зітліла десниця
Деся в рові по стількох роках,
А йому, бач, болить і сниться
Моя квітка із будяка!

Сміття часу — іде, шкутильгає,
Ледь тримає нещасний берет,
Та десницю, якої немає,
Все ж кидає люто вперед!

Правда часу в мені іскриться,
Аж кипить на моїх губах:
Квів стоїть на відтятих десницях,
Як Рим на семи горбах!

ПРАМАТІР ЛЮДЕЙ

Чи їй сто було чи двісті
Не любила жити в місті
Звалось так — жила в рідні
У селі у Козині
Вже сини й ті повмирали
Генерали адмірала
Пастухи бухгалтера
Внукам вже вмирать пора
Не здасться лиш стара
Вже давно вона прапра
Все одно тікає з дому
Щоб потрапити додому
Де той дім — ніхто не зна
Таїна так таїна
Сивий внук її шукає
Слова люті в ряд шикуює
Гала-драла дремене
Спробуй ти знайди мене
Ще прабаба десь засне
Отже ж вредне і чудне
— Не вміють варити борщу!

Все бульйон та бульйон!

З того бульйону хата вся просмерділася!
Людоньки, так хочу доброго борщу
аж до смерті! —

Знають істину простую
І борщем її частують
По хатах на фермах в полі
З помідорів перцю й солі
Борщ холоне на вітрах
В піонерських таборах
Баба смалить за борщем
Хуртовиною й дощем
Так борщем тим наборщиться
Що літає наче птиця
Плачуть родичі смутні
Одцуралася рідні
Стільки того поговору
Як в борщі томату й здору
Щоб праматір не втекла праправнука назирці
пускають
Стара палюгою у нього шпурляє щоб відстав

Дев'ятнадцате століття у двадцять перше цілить
Хлопчина сміється і прапрабабу пасе звіддала
А праматір з палюгою
Чеше вдаль понад югою
З дому мчить кудись додому
По грузькому по твердому
Де у полі під кущем
Бог її чека з борщем

ЯК МИ ЇЗДИЛИ В ГОСТІ ДО ЧЕХОВА

Ожеледь була. Буря. Нас зустрічали... сіллю.
Машини сіль розсипали по крижаному шосе.
А потім вже хлібом-сіллю по щедрім братерським дозвіллю:
Дивіться, бо ще Пегаса до «Волги» в кювет занесе!

А потім ми йшли до Меліхова. Десь там він у кабінеті.
Ми йшли, мов боялись розхлюпатись. Слизота така і тьма.
Дев'ятнадцате знову століття в двадцятому на планеті —
Геть проводи порвало. Світла ні грама нема.

Чую, як живі класики промацують стежку руками,
Бачу, як Антон Павлович ледь віконниці прочиня,
Щоб нам посвітити з неба алмазами, тобто зірками,
А ми все веслуєм у темряві навпомацки, навмання.

А потім виходять зі свічами його ще живі пацієнти.
Він їм прищеплював віспу. Вже їм з дев'яносто літ.
Коли ще і де послизнешся — а такі ж бородаті моменти!
А йти навіть в гості до Чехова — слизький, непокірний лід!

Діди до господи просять. Гурточком до самовара.
Господар десь трохи затримався. Налягайте на пироги.
Хто хоче з його антонівок настоящего узвару?..
Та чую рипучий подих його молодої ноги.

Він входить а чи не входить. Нема його, звісно. Бо звідки ж?
Ось стіл його. Ось чорнильниця. Ось благовісна свіча.
І тільки риплять дерева — столітні чеховські свідки,
І тільки високої постаті цій бурі не вистача.

А нас всіх пронизує чайка. Літає вона, перелітує.
Шугає вона попід стелю. Прошугує наскрізь віки.
А скільки у неї граційності, а скільки в летючої спириту є,
Смутком яким вона гасить наші мажорні свічки?!

А он він сидить, здається. Трохи іронії й туги.
Безоднями таємниці дивляться шкельця пенсне.
Та буря навстіж розчахує старі поржавілі фрамуги,
Мов хоче змести загостілих — у тому числі й мене.

Та ось ударяє електрика. Спалахують болісно лампи.
У дев'ятнадцятому столітті чайка мигливо щеза.
А ми ж це з якого акту його дивовижної рампи,
Чому нас пронизує кулею єдина очисна сльоза?

Крилом нас торкнула чайка. У вільному її злеті
Нас вже не жахає слизотою підступна така п'янка.
Вже в небі проблисла зірка, мов свічка в його кабінеті:
Сховався від гостей. Він пише. Його нема і нема...

БЛУДНИЙ СИН

Американський варіант

В Лос-Анджелесі, просто на газоні,
Впав чоловік в травцю долілиць
І бачить крізь планету: грають коні
І грає Роська в шалі їх зіниць.

Впав чоловік і бачить крізь всю землю
Траву свою і стежечку свою,
Таку свою, що геть не відокремлю
Від тої споришевої в раю.

Впав чоловік під пальмами чужими
І бачить верболози, й чагарі,
І сиву матір з сивими дверима,
Де туляться на кроквах дві зорі.

Впав чоловік, і годі йому встати,
І кранами його не підвести.
Він бачить крізь планету: вийшла мати,
Він крізь планету шепче їй: «Прости».

Хто він такий? Чого він так ридає?
Чого він сльози сушить крадькома?..
Це блудний син. І хто його не знає?
На скронях в нього вже кипить зима.

В Лос-Анджелесі, просто на газоні,
Впав чоловік в травичку долілиць.
Над ним ревуть тяжкі залізні коні
І небо стогне від залізних птиць...

ОБРАЗОК ЗІ ЖНИВ

І ніколи не снилися йому леви,
Коли він спав, опустивши капот,
А снилася Хима — порухом плавним
Підносила тихо узвар чи компот.

І вибирала остюки з чуприни, повагом
Ставила квартиру ген на полицю,
Вицілювала густо його, густобрового,
Себе поклавши йому на десницю.

Плакала. Щось говорила нашісто,
Аж дітьми пахнув її гарячий рот.
Так йому болісно було, тихо і чисто,
Коли він заснув, опустивши капот.

І нікогісінько не брав він за барки,
Повіявся за вітром далекий перегар,
Лиш півнячий гребінь за тином у баби Варки
Віщував кленам осінній пожар,

Коли машини уперто велику Зернину закотять,
Що зветься тяжко, безсонно і твердо: Хліб.
Бог за кермом заснув. Бог в кирзових чоботях.
Над сотворінням Хліба не спав уже стільки діб...

ОЛЕКСАНДРОВІ ТВАРДОВСЬКОМУ

В ті дні близькі і небувалі,
Як світ правів, а то лівів,
Мене до Вас в Колоннім залі
Максим Тадейович підвів.

Відчужено Ви на дивані
Ховались в правому кутку
І мисль якусь у хвилюванні
Тримали, наче в сповитку.

Так тяжко йти. Так ламле ноги.
Та треба йти, мов йти на Ви!
Який же Ви незрушно строгий
В скептичнім виломі брови!

Чергова усмішка не зблисла,
Чергова згадка про Дніпро.
Ви без прелюдій, тяжко, стисло:
«Той вірш нічого — про відро».

Душа зболіла занімала.
Я йшов на Ви, а Ви — на ти:
«Не викаблучуйтесь без діла,
А більше правди й простоти,

Щоб кожен міг прийти напитися.
Хто спраглий — той і до відра».
В диму були Ви — сиза птиця
Того шляхетного пера,

Якій іще віки в польоті
Ламати хмари бунтом крил,—
Ніякій псоті і босоті
Не здасться птах сей сизокрил!

Одна ця стріча! Ледве-ледве
В диму ця стріча ожива,
Й дошкульне слово, геть не тешле,
Немов вода жива в жнива!

Та холоднюща, та живлюща —
Чого за неї не даси!
Душа ж бо дужча. Й шкаралуща
Злітає од води-роси.

А серед поля, серед поля,
Усїй Росїї на виду
Криницею серед роздолля
Ви стоїте в своїм саду.

Ідем до Вас, щоб зачерпнути
Смоленських витоків Дніпра.
Криниця, щоб живою бути,
Повинна чути дзвін відра.

Ідем до Вас, щоб закропитись
Ранковим первісним живлом!
В сназі скріпитись! Серцем вмитись!
Чолом, поете, Вам, чолом!

СІЛЬВІ КАПУТІКЯН

Я бачив Вас, Сільво, в Ленінакані —
Йшли морем на сповідь до Вас жінки.
Очі жіночі були в тумані —
Такими бувають падучі зірки.
Старенька за сина Сільву просила,
За мужа просила її молода.
Верховна Рада — і та не в силах
Завдати на плечі стільки труда.
Як жити? Як бути? Як повернути?
Гульвісу з гульвіс залюбити як?
Гюмрійськими устодами кутий і перекутий,
Нахилився над Сільвою з питанням зодіак:
Як? Де? Куди? Навіщо і звідки?
Сільво, зроби, обстань, захисти!
Сільво, верни — одцуралися свідки,
Сільво-зорино, не гасни хоч ти!

Тисячі доль западали в душу,
Тисячі зір руки вслід простягли.
Яку ж треба мати ту душу дужу,
Щоб чути сльозину, що стогне: болить!
Яку треба мати віру в народі,
А в вірі — надію: Сільво, обстань!

Коли ти ж своїх не заціпила: — Годі! —
Мільйона своїх розпроклятих питань?!

* *
*

Василю Еллане! Життя полум'яне
На попіл? Але ж палахтить
Строфи молодій буття бездоганне,
Не тоне, не в'яне, в огні не горить,
Ще досі наповнене дивом відкрить,
Бо ж сонячно-чисте, бо ж юно-захланне,—
Січе, клетотить, а не лиш блискотить,
Василю Еллане, Василю Еллане!

І мить життєподвигу твого постане,
Як зірка провіща, та зоряна мить —
І пролетарським законом повстане,
Знаменом вогненным замайорить
У найвиднішому із століть
Горіння світання і первозданне,
Що молотом серця у нас клетотить:
Василю Еллане, Василю Еллане!

Життя не шовкове — шиття десятчане,
Чернігівська юнь, неба сива блакить,
Життя то жандармом суворо достане,
Тичиною ніжно десь замерехтить,
У боротьбістському вирі замчить,
А потім вже Леніним, Леніним глянє:
Єдина ясна весняна повноквіт'я —
Василю Еллане, Василю Еллане!

Гартована гартом,— тремти, вражий клане,—
Суремить Елланова буряна мідь,
Гартованці ми — життя полієкранне,
Та серце у ньому твоє клетотить
На гідь зломіщанську, розлючену бридь —
Те ленінське серце твоє полум'яне,
Що спалює полум'ям жовтоблакить,—
Блакитний Еллане, червоний Еллане!..

ЯБЛУНЯ В УМАНІ

Миколі Платоновичу Важану

Високий майстре! В коло моїх думань
Не раз прийде великий город Гумань —
Так звали Умань в нашому селі,
Старі — з усмішкою, і в тайнощах — малі!
Для мене Умань теж був першим городом,
Який відкрив я злякано і гордо,—
Софіївських озер перлисті роси
Й домів триповерхові хмарочоси!
Отож коли приїхав я із Вами,
Коли ми все блукали над ровами
По листопаду, гей, по падолисту —
Вклонявся з Вами я їй свосму місту!
Світилось місто золотавим світлом.
Було на серці і тривожно їй світло,
Коли зайшли ми в тихе надвечір'я
На споришем закущене подвір'я,
До Комарницьких прямували в гості,
На їх поріг, на їхні високості.
Господар, крім привіту і розчулень,
Був якийсь дивний...

— Та в мене сьогодні яблуня упала! — Як упала?! —
Та дивно впала! Думаю, якась оказія буде, аж Ви! —
Пішли в садок! Це ж, може, та, до якої я ходив на
гостини малим, щоб яблук з пазухи у пазуху...
Умань стоїть над ровами таємничими, над підвала-
ми прадавними, яблуня росла така крислата ще й
розлога, не витримала, ради бога, не розчахнулась,
не зламалась, не стала на коліна, аж просто впала
собі під пахви, просто провалилась коренем десь туди,
у гайдамаччину, де гвалт і крик, де Гонта ходить зі
свяченим, яблуня впала, коренем аж до шапки Заліз-
няка дістала, той аж зігнувся, — що воно таке, з неба
якийсь корінь вузлуватий!

А яблуня стояла на землі,
Вся попід пахви — в яблуках червона,
І крона, мов вогненна та корона,
І яблука, мов з тронів королі,
Де впали, де розбіглись, де лежать.
А яблуня, вагітна до нестриму,

Пішла у землю стовбуром, в незриму,
У піхвах глини — вся по рукоять!
Стояла попід пахви, мов собор,
Полуменлива, розпеклися грані.
Вечірнє сонце яблуком останнім
Котилось з яблуками за бугор
В спориш, в траву, у землю буйновіту,
До центру слова і до центру світу!..

Високий Майстре! В коло моїх думань
Не раз прийде великий город Гумань
І яблуня, вкорінена туди,
Де клекотіли села й городи,
Бо все Минуще — в Сущім обритається,
Як хто забув, то ще сто раз покається!
Та хто забув про Суще і Грядуще,
Той має мізкувати щонайдужче —
Воно проломить всі твої ґрунти,
На корінь тисне світ із висоти,
Отож знайти співмірність триєдину —
Тримати Світ, і Совість, і Людину, —
У всіх часах приймати чисті соки,
Це правда Ваша, Майстре мій високий!
Хай, може, навіть і вона з добра
Важка така, щедротна, яблуката,
Вона упала — та собі за ката
Вона собі була серед двора.
Не витримала. Віддала скоріш
Плоди свої од буйного нестриму...

А як же я плоди свої нестиму
Між велелюдних тлумів-роздоріж?!
Мини мене, Поспішносте-Напасте,
Дай яблуками на цей світ упасти!..

А ПІСНЯ — ЦЕ ДУША

Олександрю Білашу

А пісня — це душа. Вона живе в тобі
І має крила тяжко голубі,
То аж пращорні, то тугі бузкові —
Вся райдуга летить напоготові
Наповнити вогнем те сяйво крил,
Наш славний друг і брат пісеннокрил!

А пісня — це душа. Вона живе для нас.
Її крилята пестити повсякчас,
Її годуєш ти з долоні долі,
І поїш кров'ю ті крилята кволі,
І поїш небом їх ясну можуть,
Стокрилий друже, славен будь!

Крилатішає наш несхитний рід.
Зав'язується з цвіту буйний плід,
Бо має пісню, тобто душу має.
І хай нас хижий недруг не займає,
Дістане він і в пісні одкоша.
Так. Пісня для народу — це душа.

Душа навік. Глибинна глибина,
Що дивні зорі винуртує з дна.
Височина, де серце аж нуртує.
Мільйони крил він піснею гуртує.
Вмиває піснею мільйони крил.
Снагою поїть корінь-дивносил.

А пісня — це душа. З усіх потреб потреба.
Лиш пісня в серці ширить межі неба.
На крилах сонце сяйво їй лиша.
Чим глибша пісня, тим ясніш душа.
Співають люди. Люди крильми б'ють.
О піснетворцю, славен будь!

ЖУРАВЛІ

*Ярославові Полянському,
керівникові українського
народного хору «Журавлі»
в Польській Народній Республіці*

Вони високо стоять над тобою.
Перелетіти їм сто земель.
Сповіті піснями, стоять над добою.
Але й ти — журавель.

Це в небі у тебе пісні та жалі,
А як ти курличеш мені на землі?

Ти — плановик, бухгалтер, економіст.
Який же в тобі затавний зміст,
Що, пославши баланси в тартарари,
Ти журавлем курличеш згори.

Летиш із Перемишля, Гданська, Лігниці,
Бо чуєш — лишилось в тобі щось від птиці.
Хай крила скриплять, хай і скрип той іржавий,
На репетицію мчиш до Варшави...

Це в небі у тебе пісні та жалі,
А як ти курличеш мені на землі?

Летиш, хоч ти ходиш. Ти — атомний фізик.
На крилах твоїх на заводі валізи.
З нейтронних твоїх проблем та дилем
Остання до тебе прийде журавлем.

А ти — із села. Ти ореш. Ти — з землі.
Ти йдеш по ріллі, а вгорі — журавлі,
І пісня така бринить над полями,
Що як би лишитись собі з журавлями.

Професор із Кракова часом курличе,
Обличчя у нього тоді тасмниче,
Добрішає він, і буття не полинне,
Коли у душі щось бринить журавлине.

Це в небі у тебе пісні та жалі,
А як ти курличеш мені на землі!

А ти, пане майстре, збирачу пісень,
По пісні мені назбирав нащодень
На ніжній, не знаній мені Лемковині,
Де все йде у вирій, де дні журавлині?
Все заштрики роблять тобі під крило.
Від болю аж крила в судомі звело.
Живеш ти уколами. Пісня — укол.
Найменше ти зло вибираєш з двох зол —
Ти людям як щастя даєш свою муку.
Так дай же крило своє — дай свою руку!

Це в небі у тебе пісні та жалі,
А як ти курличеш мені на землі!

Злітаються люди й стають журавлями.
І пісня б'є в душу, журна до нестями,
Та жити без пісні — туманити світ!
В політ, журавлі, в журавлиний політ!
Із Щеціна й Познані, Слупська й Катовіц
Крило до крила уже наготові.

І як би там тужно тобі не було:
Крило до крила — буде в пісні крило!

СТАРИЙ УЧИТЕЛЬ

Ви кажете — книжки... Тож про книжки.
В дитинстві це було. Десь років десять
Мені збулось. До батька на роботу
Ходив я день у день у літню пору.
Насіння бурякове з молодицями
На трієрах я чистив, мив підлогу
І дах латав — смоли та глини трохи...
А по роботі — бравсь за книжку. От!
Сяду на вигоні у затинку між мальв
Та й поринаю геть у Вальтер Скотта.
Аж тут учитель йде старий, кульгає.
Давно на пенсії він і давно старий.
Його боялись всі. Дружина кинула
І з дітьми вибралася геть від нього.
Аж хату підпалила наостанку,
Щоб вигорів і він, і ті книжки прокляті,
Та люди загасили ті книжки...
Козу останню збув він за псалтир,
Псалтир добув, а молока чортма,
Тож пробивавсь картоплею й макухою,
Але в книжках днював і ночував.
— Читати любиш? — він мене питає.
— Угу, — мугичу й далі в мальви сунусь,
У пазуху запхавши Вальтер Скотта.
— Пішли до мене — дещо дам на прочит...—
І як не страшно, бо ж такий старий
І, кажуть, в чорній магії навіклий,
Іду за ним, бо книги в прірву манять.
А в нього в хаті — пилюга, і безлад,
І дим, і попіл — все з пожежі тої,

Миски немиті років, мабуть, двадцять,
І горобці у хаті, й ластівки.
Але книжки які, таких нема на світі!
Забувши все, я поринаю в світ
Такий манливий і такий бездонний,
Такий гарячий, спалений такий.
І вперше я побачив його усмішку,
Коли у мене руки затремтіли,
Коли на лаву я поліз, на стіл,
Аби дістати книжку щонайверхню!
У золотій самотині дитинства
Я пам'ятаю вчителя старого,
Якого полипили діти й жінка,
Бо він на книжках, бачте, збожеволів.
У ті голодні повосенні роки
Козу він, бачте, за псалтир віддав.
А що йому псалтир той, так, псалтир...
Ховали його. З голоду помер він.
Баби йшли жалісливі. Я позаду.
У пазусі ще Лермонтова мав,
Якого не віддав йому, не встиг.
Коли остання грудка впала зверху,
У мене книжка випала із пазухи,
Мабуть, за ним хотіла, як дитина.
Підняв її я. Батько сльози втер
Мені, малому,—він був другом батька...
А потім син його приїхав з Севастополя,
Зв'язав книжки —оце й усе начиння.
Й збирався у дорогу — геть від нас.
І жінка вчителя приїхала — вся спалена,
Стояла чорна, як в гнізді ворона,
І все ридала та книжки шпурляла,
Які забрали в неї чоловіка...
— І треба ж так, тих вдови, тих війна,
А тут книжки забрали чоловіка! —
Приніс я книжку, Лермонтова, значить,
Віддати тобто, хоч і не хотів.
— За десять яблук буде, брат, твоя —
Так вицінив син ту стражденну книжку.
Дали мені по яблуку дівчата,
Які зі мною віяли насіння,
І я вернувся з книжкою в руках.
Ще досі вона в мене — старовинна
І спалена ледь трохи по краях...

І що я думаю тут про життя книжок?
Мабуть, повинні люди бути на світі,
Які усе їм віддають до денця,
Хай навіть божевільними здаються,
Бо хто ж родину геть занастив
Заради тих пилюжних сторінок?
Бо хто ж козу у голод віддає
За непотрібний і старий псалтир?
Але, мабуть, навік я від учителя
Забрав прокляту і святу любов
До книжки, до її душі бездонної...
Де ті скарби старого дивака?
В яких вони краях? В чіх вони руках?
Гадаю, що живуть і живлять дух народу,
Де б не були вони, куди б не запроторились,
В воді не втонуть, не згорять в огні —
Хто душу їм віддав, той в них живе...

З ГРАФІТІ СОФІЇ КИЇВСЬКОЇ

Сергію Олександровичу Висоцькому

Против корзно, коли на хорах був тут.
Став на похмілля зело лют.
Не оспівають вчинку сего соловії —
Запишу про це на стіні у святій Софії.

Колись нащадок мій, може, не буде знати,
Як-то тяжко іти корзно те пропивати.
Залишу йому це графіті у спадок.
Він — тверезий. Він розшифрує.
На те він у мене нащадок.

Против корзно — свій древноруський плащ.
Душі не пропив, отож за душею моєю не плач.
За корзно викотив корчмар цілу бочку.
Залишаю право нащадку пропивати сорочку!

БУТИ ДАВИДОМ ГУРАМІШВІЛІ

Бути Давидом Гурамішвілі —
Крізь терновища рватись до цілі,
Через хащі запропадуші,
Через хвищі суці й будучі
Корневищем додому пропасти,
Сто раз падати — в небо упасти
І заясніти бескидом:
Бути Давидом!

Бути Давидом Гурамішвілі —
Мати скроні від скрути білі,
Мати руки — такі прагнуші,
Мати очі всепровидючі,
Та і зором в свій край не попасти,
На могилу щоб грудку украсти
Під історії спитом:
Бути Давидом!

Бути Давидом Гурамішвілі —
Гризти пальці свої замімілі,
Які без меча із пером ще дужчі.
Де ж ті рідні кавтвельські пуці,
Щоб у рідну хоч прірву упасти
Своїм лобом об камінь лобастий
Всупір всім зненавидам:
Бути Давидом!

Бути Давидом в «Давитіані» —
Це покласти сили останні
В рідне слово, як меч у піхви.
Влити кров свою в рідні міфи,
Влити муку в «Давитіані»
І, весь змучений, рана на рапі,
Не податися видом:
Бути Давидом!

Бути Давидом — Арагву в Хоролі
Чути. Бачити гори у полі.
Палюжити річку Хорол тихоплинну,
Хай буде Арагвою — бодай на хвилину,
Бодай на хвилину кипить хай Арагвою,
Хорол хай шумить грузинською брагою,
Ярчуком б'є неситим:
Бути Давидом!

Бути Давидом — єднати народи,
Де є неправда — встати супроти,
З попелу встати, як спаленим бути,
І Прометеем шаліти прикутим
На степовому моему роздоллі.
Проти долі піти — і три свої долі
Трьом народам привити:
Бути Давидом!

Бути Давидом — це перти плуга,
Хай сичить у сто сиків наруга,
Хай облуда ламає рамена, —
Бути, бути в сто крил достеменно!
Перебути і перетривати!
Перекрити і перекувати
Меч вогнений на пера звогнілі:
Бути Гурамішвілі!

НАБЛИЖЕННЯ ДО ПАРУЙРА СЕВАКА

Я часом підіймаюсь сходами
Крутосходами підіймаюсь на цю вірменську дзвіницю
Я бачу звідти те що бачу як на подвір'ї в Єревані
Стоїть маленька-маленька машина
А біля неї чоловік в дуже чорному
З отої дзвіниці я бачу
Як він нервується що нема кому їхати
Сам сяду за кермо сяду сам
Та він не вміє їздити
Каже зараз мені Геворг Емін на дзвіниці
Знав тільки де наліво а де направо
І не знав що є задній хід
А Сільва Капутікян каже мені на дзвіниці
Як встигну збігти донизу як стій зупиню
А Паруйр Севак каже діти в машину назад
А ми жінко з тобою попереду
А ягнят у багажник — їдемо ж на сороковини
На сороковини їдемо до тещі у Тбілісі
Їдемо з вірменським шапликом у багажнику
Їдемо не боги горшки ліплять
Їдемо не боги машини розбивають поети
Які не знають про задній хід

Їдемо
З дзвіниці дуже важко побачити хто на кого наїхав
Чи дуже великий-великий самоскид
На маленьку-маленьку машину
Чи дуже маленька-маленька машина
На дуже великий-великий самоскид
Видно тільки Паруйр з дружиною вбиті
Видно тільки діти ззаду живі
Видно тільки двоє білесеньких чистесеньких
Вірменських жертвених ягнят
Пасуться на вірменській траві
Не доїхавши на шаплик на сороковини
Приїхали... Тільки з дзвіниці ніяк не видно
Того самоскида чи як його того вбивцю
Який знає про задній хід
І всі ходи-виходи не Паруйро Севакові...
А чоловік який знав що свобода це сіль
Бо кров солоня п'ят солоний солоне море сльози
А Паруйр Севак став дзвіницею
Поруч дзвіниці Месропа Маштоца
Поруч дзвіниці Григора Нарекаці
Поруч дзвіниці Комітаса
Поруч дзвіниці Єгіше Чаренца
Я часом підіймаюсь сходами
Крутосходами підіймаюсь
На цю вірменську дзвіницю
Скільки тисячоліть мені треба йти
Ти знаєш а ти а ти
Мені забиває подих
Мене судомить в слов'янських колінах
І чого він мене так болить оцей чоловік
Ворогів його ненавиджу
Друзів його обіймаю Сізом Масізом
Не кажіть мені про переселення душ
Буду хачкаром коло його дзвіниці
Я часом підіймаюсь сходами
Крутосходами підіймаюсь несу хачкар
І довбу долотом чи зубилом
І боюсь налякати видзвоном
Двох біленьких чистеньких ягнят
Що пасуться біля дзвіниці
Я підіймаюсь...

...И век упал, все выше подымая
Шпионов, и актеров, и блудниц.

Евгений Винокуров

Віки упали, підійнявши вище
Акторів, шпигунів та ще повій,
А над віками чорний вітер свище —
Ти проти вітру чорного повій!
Змете тебе. Заломить. Корінь вирве.
Спаплюжить. Скаламутить аж до дна.
Й ридатиме до атомної вирви
Душа твоя — лиха самотина!
А може, непокірна соломину
Твоїї шпаги над тяжку грізьбу,
В діяннях — грішна, в замірах — невинна,
Ще підведе на ноги цю добу,
Бо лиш людина, лиш мала людина
Підважить планетарную судьбу...

ДО МЕСРОПА МАШТОЦА

Ластівка прилетіла до Месропа Маштоца
І привіт принесла йому з цього світу.
Каже йому: стільки гостей наїхало, тату,
Встань, подивися, мова вірменська сяє.

Латиші приїхали і литовці, з Києва і Молдови,
З Москви прилетіло птаство численне.
Встань, подивися, вслухайся, подивуйся, —
Ластівка прилетіла до Месропа Маштоца.

Встав Месроп Маштоц з-під плити мармурової,
Ластівку взяв у сиві свої долоні.
Ластів'я облітало усю оту сиву долоню,
Завбільшки наче небо вірменського слова.

Розступились свічки, що цвіли на могилі,
Розступились швиденько, одна свічечка впала,
Защпортнулась і впала одна свічка маленька.
Ластівка прилетіла до Месропа Маштоца.

* *
*

У старокиївського багатиря Михайлика хобі:
Золоті ворота брати просто на спис.
Приїхав він у Сан-Франціско, навіть не сказав «пробі!» —
І міст, як шашлик на шампурі, на списі повис.

А по мосту біжать в шортах, тікають від інфаркту.
В шортах і майках. Двоє. Потім четверо. Потім одна.
Не втямить багатир Михайлик цього амосовського азарту.
І русалка не втямить, без перископів впливши з дна.

Тікає Америка від інфаркту через Золоті ворота.
А багатир Михайлик стоїть, взявши ворота на спис,
І тільки одна у киянина, одна золота турбота,
Аби той спис із воротами не зовсім обвис.

І чого вони всі тікають, як татарів зовсім не видно,
Мабуть, від себе тікають, як усі біжать голяша!
А міст перехняблюється, перевищується так перекидно,
І нічого не розуміє Михайлика чиста душа.

* *
*

Анатолію Солов'яненку

Як солов'їно, в'юнко, п'яно —
Завми й душею не диши,
То сіє голос Солов'яненко
На ніжнім березі дупі.

Красу він сіє і надію,
Вогонь пестливий день по дню.
І я палаю, що я вдію,
Від того дивного вогню.

І там, де Ятрань круто в'ється,
Аж в «Метрополітен» в Нью-Йорк
Від серця в'ється і до серця
Той ніжний доторк-переторк,

Від Києва і до Мілана
Горить бельканто джерело:

Так сходить сонце з-за туману
І ніжить душу і зело.

І треба ж в прізвищі самому
Осолов'їтись так до дна,
Що осяває біль і втому
Та солов'їна глибина.

І в щасті горя не минати,
Бо в голубіні тьми глибінь,
І співом душу знов підняти
На солов'їну височінь.

І треба ж в солов'їнім злеті
Так розпросторитись крильми,
Щоб сонце співом на планеті
Твоїм єдналось між людьми.

Гримить життя своїм оркестром.
Чекає голосу земля.
Тож знову в бій, мій друг маестро.
Пора. Твій вихід. Все з нуля.

МІСТО ВІТРІВ — БАКУ

Місто вітрів — Баку!
Яку тобі пісню, яку
Вишити на рушнику
І простягти на любов?!

Це ж ти колись в пору гірку
В браті Шевченковім — в Гулаку
Ахундову брата знайшов!
Пісню ж прийми палку,
Друже мій чорнобров,
Місто вітрів — Баку!

Вітер із України
У місті дужих вітрів,
Вітер наш тополиний,
Вітер з-під чорних брів
Шукає тепер стежини,
Якими Гулак наш брів.

Двадцять шість твоїх комісарів
Не пожер пісок забуття.
Пульс їх чую з точних ударів —
Це пульсує нове життя,
Дивлюсь в твої очі карі,
Бачу їх душу палку,
Місто безсмертних — Баку!

Де стежки були — магістралі,
І подихом нафти і сталі
Повні бакинські вітри.
Повні хазарського сонця,
Виногрона під сонцем гроняться,
В кожному гроні — сонце бери!

Місто друзів моїх — Баку!
Все ми бачили на віку,
Вистояли на всіх вітрах.
Як казав Нізамі й Вургун,
І ми скажем на тисячі струн:
Дружба серце повнить вовіки,
Як Хазар * наповнюють ріки,
А все решта — вітер і прах!
Вітер і прах!
Місто дружби на ста вітрах!

**БІЛИЙ ВІРШ ЧОРНОГО КОНЯ
ЙОГО ВИСОКОПРЕВОСХОДИТЕЛЬСТВА
КИЇВСЬКОГО ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРА,
ЗВЕРНЕНИЙ ДО МИКОЛИ
ВІТАЛІЙОВИЧА ЛИСЕНКА,
ВІРШ ЧОРНОГО КОНЯ,
ПІДКОВАНОГО ТРЬОМА
СОЛОМ'ЯНСЬКИМИ КОВАЛЯМИ**

І ти колись літав, а нині — ходиш!
А я літаю над оцим ось бидлом,
Над смородом оцим, над цим людським болотом.
У мене сідла золоті, стремена срібні.
У мене вітер чорну гриву пестить
М'якими генеральськими руками — в перснях!
І ти колись літав, а нині — ходиш!

* Х а з а р — Каспійське море.

Ти впрягся в це болото, вліз у шлеї,
Занурив горду шию свою в пекло
Людських потреб — мінливих, негодящих,
І музику твою вбиває ця конюшня,
І Моцарта в тобі вбиває буцегарня
Людського гвалту, реготу і стогопу.
А міг би й ти літати, ти — ходящий!

Бо ж пальці піаніста-віртуоза
Кошитами людського тлуму топтано,
Бо ж диригентський жест тобі покручено
У покруч-дерево вітрами Малоросії.
Хто ж диригує? Хто ж с під орудою?
Хто не гризе цю упряж — вільний той?!
ТАК ХТО Ж ТИ — ПІСНІ РАБ А ЧИ ТВОРЕЦЬ?!

А вершники які сідали б в твої сідла,
Які б попони на тобі горіли!
Осліпло б сонце од ясного шовку
Сідельця твого, твого сіделечка,
Куди вже Смерть хіба з косою сяде!
А я літаю, хай і зашнурований,
А ти... везеш конюшню цю — куди?!

ПЕРО І МЕЧ

Олександрові Блоку

В тривожному, в лихому світі,
Де все біжить до дальніх мет,
Не з срібла-золота, не з міді
Зростив перо своє поет.

Він виростив його з надії —
Перо крилате з вогнепер.
І так пером тим володіє —
Ніхто не вмів так дотепер.

Він виплекав перо із віри —
Воно вогненне і сумне:
На струни атомної ліри
Воно розчахує мене.

Він випестив перо з любові
До всіх народів і племен —
Ідуть дощі живої крові,
Такий талан, такий хосен!

З любові, віри і надії —
Банальний триптих в трьох свічах,—
А хто перо підняти вмів:
Горить свіча проти меча!

Яке тривожне суголосья
Його всім світовим ділам.
Криваве зводиться колосся,
А він одводить меч: «Не дам!»

Хай пахне брунька березнева,
Хай ніжно кільчиться добро,
Хай віри зводяться дерева —
Поет на прю іде з пером!

І світ цей ще живий з любові —
І хай лиха гряде пора,
Не згасне розум в лютій крові,
Мов крапля на губах пера!

Чатуй, вартуй, пильнуй, стороже!
Таке дання його тверде,
Що віриш ти: Поет — він може!
Пером той меч і одведе!

ГРИГОРОВІ ТЮТЮННИКУ

Ще тирса з труни твоєї дише на моїх плечах,
Ще я з такого окропу ніяк не прочах, не прочах,
Ноги заламуються, як згадують цвинтарну стежку отую,
Нікого я від такого, браття мої, не гарантую.

Могла тирса з труни моєї запорошити твої скроні,
Міг би й ти рудою землею студити свої долоні.
Але ти пішов. Пішов, як умів. Загуліть собі пельки.
Відчув, що пора на груди узяти вагу земельки.

Ота соснова сорочка, закутана чорним крепом,
Довго нам очі душитиме нещадним і лютим небом.
Мати кричала: «А ти ж моя Правдонька, правда, Гришуню?!»
Рано ж як одягати на Правду соснову кошулю...

НА БАТЬКІВЩИНІ САЛОМЕЇ НЕРІС

В хаті
Саломеї Неріс
Лишилися тільки сходи
Куди ними сходити
Куди ними підійматися
Саломея Неріс вирішила
Піду сходами в небо
Назбираю вірок для литовської пісні
Назбираю місяця для литовської магії
Назбираю сонця для литовської вічності
Коли хату руйнують
Лишаються сходи в небеса
Така проста істина
Відкрилась для мене
На батьківщині Саломеї Неріс.

КОЗАЦЬКА СУМОВИТА

Братам Тютюнникам

Розчахнулось віття
Молодого саду —
Сип-но самосаду,
Розкурим досаду.

Розбуялись грози,
Нудьга на подвір'ї,
Як ті сиві сльози
В чорному повір'ї.

Розлетілись роки,
Розчахнулась доля —
Чи ж крилом з'єднаю
Груди неба й поля?!

Отака розпука,
Туга та й стоорла —
Ядучі димове
Стали серед горла.

Та не зломить вітер
Крила мого саду,
Сип-но самосаду —
Розкурим досаду...

ШЕВЧЕНКОВА КАТЕРИНА

Скорботні словеса навіщо,
А заспокійливі — в сто крат,
Коли така над нею хвища
Вже свище сотні літ підряд.

Тож полум'яне серце мати,
Одігрівати, берегти
Од лиха-зради, од гармати,
Од хрипоти і хромоти,

Од трути-чари в час почвари,
Де розпач бродить босоніж,
Де ніж готують яничари,
Де чари попелять той ніж.

На ніжки зіпнеться дитина,
А ти на неї спогляни,
Чи ця посмішка пелюстинна
Не звище вічної вини?!

Тож іншу музу не накличеш,
Бо по віках, як по горбах,
Йде українська Беатріче
З морозом долі на губах.

ЗАМОВЛЯННЯ ДО ЛЕСІ ПЕРЕД ФІЛЬМОМ

Де Ти, Лесю? Де Ти, жінко, вища своєї слави? Ловили Тебе сліпі фотокамери і старанні пензлі художників, щось нам лишили від Тебе — може, Тінь Твою, Тінь Твого болісного сонця, може, силует Твого земного буття, безсмертна горлице української долі, простуджений соловейку душі, який вічно клекотатиме у завірюсі.

Спогади і листи — в них Ти, як сонце в хмарах. Тобою вони просвічені, пломенем Твоїм пронизані,— а де сам безжалісний гордий племінь?!

Ім'я свого народу взяла Ти своїм найменням і поставила коло себе як стяг! І племінь Твій у Твоїм народі, і сонце Твоє кипить у духовнім естві України, геніальний поете наш, вічна революціонерко, омаяна багряними корогвами, чистоголоса Мавко нашої суті, наша Незламносте! Совісте наша!

Воскресни нам по крапельині, по пилиночці — з волинських озер і полтавських полів, із зелені Буковини і туманів Мінська, з подиху пустелі Лівійської і скорботних снігів Сурамі — озовися!

З'явися нам хоч одним помахом свого крила свого! Знайдися нам бодай одним колосом із свого безмежного золотого лану! Об'явися нам, нині суцим, хоч одним передзвоном-клекотом!

Ти — вічний дзвоне нашого неба!

ЗАПОВІТ СОСЮРИ

Слова ці вражають і серце, і глузд,
І їм не пугайте заміну.
Слова ці вишневі з Сосюриних вуст:
«Любіть Україну! Любіть Україну!»

Вони запеклись — ці вогненні слова,
Писались штиком у воєнну годину
На штурмах дніпровських, в кривавих ровах:
«Любіть Україну! Любіть Україну!»

Писав їх москвич, і башкир, і грузин,
І кров'ю, ступивши на міну,

Писав України коханої син:
«Любіть Україну! Любіть Україну!»

А потім вони, ці священні слова,
В поетовім серці сповиті,
Аж обертом йшла золота голова,
Солов'ями гойдались на вітті!

І ось вони, буйні такі, голосні,
Звучать на небесній орбіті,
Це їх космонавт заплітає в пісні —
Душа їх співає в зеніті!

Я чув ці слова — від душі до душі —
В космічних сибірських просторах,
Шептали їх псковичі і латиші,
Рокотали вірмени у горах!

Такі вони точні, мов подих, мов дих,
Хто топче їх — стане на міну:
«Не можна любити народів других,
Коли ти не любиш Вкраїну!..»

Слова ці і недруг шипить — хижий хлюст —
І бомбу ховає нейтронну, зміїну,
Та наші слова ці з Сосюриних вуст:
«Любіть Україну! Любіть Україну!»

Ми любим її — дніпрельстанну, дзвінку,
В народів радянських єднанні,
Таку її виплекав в серці палку
Поет робітничої рані.

Ми любим її — карооку таку
В мільярдному морі пшениці,
Де сонце лежить, мов дитя в сповитку,
Де вічні ширяють зигзиці.

Поете мій! Клятвою гордо клянусь
Слова ці знаменом нести до загину,
Слова ці вишневі з запечених вуст:
«Любіть Україну! Любіть Україну!..»

МОЛДАВІ

Я їв твій хліб і смакував вино,
Дивився матерям твоїм у вічі,
Молдавська моя мила стороно,
Ти сонцем мені дихала при стрічі,

Я дойн твоїх джерела пізнаю,
На смак пісні осончені приймаю.
Хто хоче знати, як там у раю?
Таж осінь в кодрах — середина раю!

Як там бочки-черевані лежать,
Червоним сонцем сповнені по вінця,
Як там стежки самі до них біжать
У тополиних золотих червінцях!

А як там сохнуть люті тютюни
З пахучою грізбою нікотину,
Коли вони зіпнуться на тини —
Три роки чхаєш біля того тину!

Як там беруть в обійми обіруч,
Яка там винозора буйна ласка:
Хіба ж фетяску стримає обруч,
Це ж не вода — полум'яна фетяска!

В минулім — не шабельна переблись,
Не тільки смутком пойняті могили.
Яким вінцем над Києвом колись
Світилось нам чоло Петра Могили.

Ми висонцили радістю жалі,
Фашиста ми ж зламали на коліна.
Скільком синам стелила ти в землі,
Молдово-мамо, з Ністру до Берліна!

Тобі ж гостинне небо прихило,
Тобі на щастя коровай покраю
Й сльози вина на землю не проллю,
Щоб кров і сльози не лились в тім краю!

ЦІНА СТАРОВИННОГО ПЕРГАМЕНТУ, АБО Ж БУТТЯ ПО-ВІРМЕНСЬКИ

Забрати хліб у своєї матері
Забрати молоко у своїх дітей
Забрати одягу у своєї дружини
Копійку до копійки складати
Скластися на те срібло
Яким викупити у турка
Старовинний рідний пергамент
Книжку вагою в два пуди
Грам за грам відповідно
Сльози в рахунок не йдуть
Сльози дітей
Сльози матері
Сльози дружини
В мужчини сльози сухі
Розділити пергамент надвоє
Один пуд на груди
Другий пуд на спину
Затушкувати все заховати
Непоміченим стати мов камінь
Пройти геноциди і мори
Принести через століття
В Матенадаран

ВІДДАНИЦЯ

Щось на зразок самокшину

А вона все далі і далі — та оманлива шлюбна ніч,
А драматична дівка стоїть — все колупає піч,
Береже свою цноту під крохмаленим фартушком,
Склавши на цноті руки нерозчепним замком!

Відданиця чувала — є в городах стриптиз,
Та якось воно негоже у прірву кидатися вниз,
Бо тато казали з мамою, що треба вінка берегти,
Щоб діти були ловкенькі, піч колупай-но ти!

Може, й на тебе найдуться сякі-такі женихи:
Може, отой підсліпуватий, може, отой глухий,
Може б, отой горбатенький, кажуть, лауреат,
Може, отой щербатенький — ти б дивилась назад!

Та немає все нареченого, а дівка стоїть і стоїть,
Вже її під'їдає власна застоюна їдь:
Може, вона підсліпувата, може, вона глуха,
Даремно марикувати на спізнілого жениха!

Ледь глипне вона в люстерко: личко гоже і стать!
І драматичній відданиці режисера треба чекать.
А вона далі і далі — та оманлива шлюбна ніч.
Од колупання завалюється свідок невинний — піч...

КОСАР І ВДОВА

Косар іде — свічки косить.
Каже: «Досить уже, досить!»
І косить свічки.

А йде вдова, чорним-чорна,
Свічки сіє, страх моторна,
Не роки — віки.

Косар свічки кладе в копи.
Обкосив вже пів-Європи.
Притомився. Став.

А свічки густі, як вруна,
А вдова безтямно юна,
Аж горить рукав...

ПРИНЦЕСА АННА В КИЄВІ

Романс на іподромі

Прийшли у Київ лондонські тумани,
Закутали у сиве білий світ.
Скажи мені, чому мене туманиш,
Свій одхилиєш білоцвіт?

Принцесо Анно, королівно Ганно,
Яка ж нам честь — Ви сіли на коня
І рветесь за призом бездоганно,
Аж Ваша наполохана рідня.

Ви шкереберть лицем у наш чорнозем —
Спіткнувся кінь, бо ж рвався напролом.
Зафіксував Ваш королівський розум
Отак це дивне місто над Дніпром.

Принцесо Анно, вже готова ванна,
А до весілля щезнуть всі сліди —
Яка ж це честь, принцесо панно Анно,
Для сивої дніпровської води!

Принцесо Анно, Ви іще коли-небудь
У Київ завітайте залюбки...
...Чому смієшся ти, моя принцесо Либідь,
І за конем змітаєш кізяки?..

ТРАНЗИСТОР

Вечір приходить — і синіми пальцями
Торкає наморено губи й чоло,
І день загасає між днями-бувальцями,
Той день, для якого дня мало було.

А вечір приходить і все втихомирює:
І нелад, і лад, навіть безлад — усе,
І спокою пташка вертається з вірю,
І в дзьобі замислену зірку несе.

Вечір всідається тихо на покуті,
Крила складає, ворушить крилом.
І вірний транзистор лягає напохваті,
Щоб жебоніти вночі джерелом.

Вечір лягає, влягається, моститься,
Збиває подушку туди і сюди,
Ніяк не засне, трохи лютиться, злоститься.
На сон — ложка меду, ще й склянка води.

А потім уже седуксен а чи еліум,
Що в під рукою — погані діла!
І знов у душі не стихає консиліум,
Як ніч побороти, щоб в сон перейшла.

А вечір припишк голубою оманю,
Та сон не прийшов на заманливу мить.
Транзистор відкрився болящою раною:
Не гоїться світ — і безсоння кипить...

РЕМІНІСЦЕНЦІ

Іди попереду себе,
Віддайся шаленому дню.
Усе би шпурнути, усе би
Під ноги вогненні — коню.

Іди попереду волі,
Будь вільним, та все ж на п'ядь,
Правду своєї сваволі
На п'ядь зумій перейнять.

Іди попереду честі
Своєї безжальної ти,
Та в бездоганнім контексті
Невдоволення вмій знайти.

Іди попереду правди,
Яку осягти зумів,—
Нікчемність свою покарати
Правдою світлих умів.

Іди попереду себе —
В глибочінь, в чистоту, в добро.
Осягаємо вічне небо.
Залишаємо вічне перо.

Хоч життя твоє, словом прошите,
Вже волає болем мети:
Ані другого нам не лишити,
Ані першого не осягти...

* *
*

Некрологи ровесників спалюють мої очі.
Іржавіють друзі і в кар'єру люто спішають.
Сни не збуваються. Глобально безсонніють ночі.
Глухі все не бачать. Сліпі задубіло мовчать.

Кожен день зачіняється тяжкою рипучою лядою.
Ранок все важче і важче сонцю її одчиня.
Набутки свої так жорстоко тепер оглядую
І При безжальних юпітерах білого дня.

Вправляю словом сугасти і юні сугастички.
Ладкаю й мамкаю, од перестраха все бережу.
Ті — в ополонці купаю, ті — в літепці, бо ласкавчики,
Чикрижу ножем непотріб, вдячний за це ножу.

Ті хвалу на душу старанно вивіюють.
Ті виважують ревно затяту кинджальну хулу.
Крізь шпіцрутени слави і неслави ротату завію
Вогонь за вогонь шаваю, золу за золу.

Вивіреність приходить і навіть влучання в десятку.
Чому ж кортить точну кулю послати по молоко,
Може, себе паздогнати і в себе вліпити, як в згадку,
Коли саме моцартіанство було мені за закон?!

Некрологи ровесників морозні, як хуртовина.
Іржавіють друзі — і не буде вже їм вороття.
А Правда велика стоїть, як мала невідчепна дитина,
І ціни вимагає за себе завбільшки в нерозмінне життя...

ПОЛІТ З ПЕРГАМЕНТОМ

Снився сон мені цей надрану, коли холод в кімнаті нишпорив,
І крапотіли краплі на кухні у цей незбагнений сон,
І горло душила ангіна, і нипала в серці жура...
Заходжу я у якусь світлицю, чи в музей, чи в собор заходжу,
Вітають мене знайомі, неначе екскурсоводи, сміються

дівчата з групи,

Прсяють мене прочитати якийсь сороміцький вірш.
Якась білозуба висміює мене очима гарячими,

А я їй противлюсь ніяково: «Отямся, це ж бо музей!»
Мене хтось підтримує з старших, та все це якесь несуттєве,
Та все це в рудому серпанку у мороці й тиші стоїть,
Нікого я вже не бачу, просту собі музеєм,
І наче переді мною оце вже і не музей,
А наче якісь розкопки я бачу у жовтій глині —
Переді мною фундамент якоїсь будови стоїть,
Та тільки чомусь високо занадто оцей підмурівок,
Як тільки з вікна визирую, машини, як мухи, вниз
Біжать і мене жахають, що високо так стою...
Блукаю отак, роззираюсь і бачу, як під склепінням
Звисають сувої пергаменту навкруг по всьому собору,
Звисають так шар за шаром, немов чудернацькі коржі,
Якісь підгорілі навколо, підсмалені тут і там,
А на цих на сувоях — і с т о р і я, писана по-старовинному,
Зі старовинними картами, де вицвіла, а де й ні,
Я бачу оцю і с т о р і ю, списану шар за шаром.
С п р а в д е ш н ю і с т о р і ю л ю д с т в а наче я вперше
бачу,

Писану не людиною, а шалом самих подій...
— Я мушу хоч круг один дістати з цієї і с т о р і ї,
Інакше ж вона пропаде, ніхто не побачить її...—
Звисають суворо сувої, тиша навколо диха,
На мене дивляться люди, на дивного дивака.
Чіпляюсь я за пергамент і так підтягуюсь вгору,
Угору іду, як по ливні, і ножицями працюю —
Я вирізаю пергамент, доскінуюсь слово до слова,
Вирізаю я ш м а т і с т о р і ї, бо ж він пропадом пропаде.
Дивляться з острахом люди, як я підіймаюся вгору,
Десниця мене підтягує, а шуйця працює ножицями,
Пергаменту шар розпростую і на груди собі кладу,
Донизу так лячно глянути, бо люди внизу затерпли,
І вже ось склепіння скоро, — а далі ж то буде як?
Скінчиться оцей пергамент, це ж падати треба, брате,
Дивися ж, без зойку падай, та тільки ж п е р г а м е н т неси.
В очікуванні падіння підтягуюсь я востаннє,
Востаннє сувій домотую і все ж дивуюсь і тут:
П е р г а м е н т до бані собору прикріплений дивними
шпильками

З діамантами і сапфірами, що полиском так і ячать...
— Ну що ж, розбиватися треба — так розбиватись
з сапфірами.—

Руки у мене зайняті — шпильки заберу у рот,
Он шпилька Івана Грозного, он шпилька, напевно, Кромвеля,

Он шпилечка Чураївни, а ось діамант Нечая.
Шпильки, як терни, у роті, пергамент у мене в руках...
Відомо, що в снах не падають, отож тільки я додолу
Зірвався, щоб геть розбитись, як зразу ж і полетів,
Летів я в безкрайї блакиті, летів я, звичайно, додому,
Шпильку одну по дорозі, де, пам'ятаю, згубив,
Пергамент хрустів на грудях, став я в польоті сивим,
Старим, нездужалим в польоті за цілі віки я став.
Осінь навколо. Іній. Доросла донька із хати
В куфайці, в кирзових чоботах
З моєї батьківської хати вийшла назустріч мені.
Шпильки я виплюнув з кров'ю, пощо мені здалися,
В пергамент я був вдягнутий, пергамент був
при мені...
Прокинувся я зненацька. Син мій збирався в школу,
Донька моя маленька будила мене зі сну...

* *
*

Жодне слово не хоче встати.
Жодне слово іти не хоче.
Жодне слово не хоче ословитись.
Бунт слів. Неслава слів. Страйкують слова.
Найнікчемніше слово
Їнозиться, як слово пророче,
Гонором дивиться, таке потороччя.
І лише з кров'ю —
При такім малокров'ю —
І лише з кров'ю вулкан прорива...

* *
*

Є дні тяжкі — не викуриш їх димом,
Не видихнеш, за комір не візьмеш,
Не звіришся, як друзям побратимам,
Не розпросториш їх закуцих меж.

Та дні й такі потрібно пережити,
Крізь їх задуху гідно перейти,

На камені вкосити копу жита,
На кремені зростити квіт мети.

О впертосте, сестрице мої долі,
Будь вірною і швидкості наддай —
Веселої, твердої, молодої —
І в день спіши розповен, мов Дунай...

* *
*

Тисяча ворон тут кряче й кряче,
Триста тисяч літ життя неначе,
А малий цвіркун одне життя цвіркоче,
В тисячі секунд згубитись, видно, хоче.
Крапля з сонцем падає додолу
В мить малу, щемливу й захололу.
Я живу якусь секунду в світі,
Але все тримаю на приміті:
Тисячу ворон цих язикатих,
Крапелину із ворин рапатих,
Цвіркуна — малого одчайдуха,
Що на повні груди пісню дмуха,
Лист, і свист, і шемровіння гілки,
І контральто золотої бджілки,
Все минуще — суще та пропаще.
А себе тримати — щонайважче...

* *
*

Гупання босих дитячих ніг
На стежинах під хатою
Це глухі дзвони і твого дитинства
Що стукотіння серця нагадують

Гупання босих дитячих ніг
Це калатання в дзвони літа
Це наближення до основ землі
До зеленого споришу роду

Гупання босих дитячих ніг
Припадання до тверді дзвінкої

Гулом нагадує нам про істину
Яку ми знали хіба малими

Гупання босих дитячих ніг
Це постійне щемливе нагадування
Що земля любить молоді ноженята
Аби її стару обертали.

* *
*

Мій син фотографує мою матір —
Кого ж вона тримає в пелені?..
Тремтять сонця на шибках і на хаті —
На виноградом вишитій стіні.

Ідилія, та й годі! Все як треба.
Я десь посередині між двома.
Огром шовковий молодого неба
Тримаю я над ними обома.

Вони його тримають наді мною:
Коли чесніше глянути мені,
То саме я сиджу під сивиною,
Як у гнізді, у сивій пелені.

Трава як пахне! Як горить суниця!
Яка морозна дзвонкова вода!
Летить з дитинства сизопера птиця
І прямо в душу тяжко загляда!

Яке терпке життя всепроминуше
Солодким димом обгорілих літ!
Яке боляще і яке цілюще
Питво буття — і цвіт його, і плід!

Мій син фотографує мою матір —
Вона ж мене тримає в пелені.
Я ще не вмю дибати по хаті,
А йду, об призьбу спершись, при стіні.

Як болісно життя все промайнуло —
Лови, мій сину, незагаїну мить,

Бо так майбутнім дихає минуле,
Немов суніця на губах гирчить.

Які сонця гиркаві розілляті —
За сивим сонцем молоде жене...
Сидить на призьбі моя сива матір —
В прицілі внука навіть не змигне!..

ТОПОЛІ, ТОПОЛІ...

Над світом високі тополі
Несуть своє горде крило...
Належим жіночій ми долі,
Куди б нас життя не вело.
Бабусям, казкам нашим тихим,
Де правди не гасне свіча,
Де завжди заносить над лихом
Добро правдоносне меча.
Матусям, пташкам сивочолим,
Щоб білий цей світ не погас,
То в полі самі стали полем
І дихають хлібом до нас.
Належим, належим коханим,
Земним благовісним зіркам,
Їх вічним тривогам і ранам,
За душі їх — сонце віддам!
Належимо долі, мов доні,
І долі ми вдячні за це,
Що сонце несе на долоні
Струнке і гінке деревце.
Жіночої дивної суті
Життя пізнаю до основ.
Жіноцтво — предивнії судді,
Найвищий нам осуд — любов!
Бабусі вже гаснуть поволі,
А внучки крилато цвітуть...
Тополі, тополі, тополі
В слідах матерів постають...

ПРОТИВЕНСТВА

Я: село селом, а ти: город городом.
Ходиш гордо, то ходи собі гордо.
Я дивуюсь собі, бо існую таки селом.
Зелом існую. Незнищимим таки зелом.

Ти асфальт мені стелиш.
Зелом протиною асфальт.
Зеленим мечем розпанахую
Правічний граніт і базальт.

Я: аело зелом. Зелений, бо зелен гай.
Стоїш, то стій собі.
Ляжеш, як скажу — лягай.

В незнищенному противенстві,
Як трава, б'ють з паперу рядки.
Тяжко бути в зелен-шаленстві:
Б'є не ручка — трава б'є з руки!

ПЕРЕД СТРИТЕННЯМ

Водночас дізнався я про смерть двох
друзів своїх — художника з Ужгорода
Федора Манайла і польського перекладача
Єжи Плесняровича.

Такі гарні люди вмирають,
Аж самому хочеться вмерти!
Це ж хто по них посилав
Оті божевільні конверти,
А потім їх запечатує
І нам заглядає в очі —
Ніяк не можу одринутися
Лихої ції поторочі...
А ці собі ходять і лащатся,
І їх обіймає муза,
А смерть собі вибирає
Валета й козирного туза,
А смерть собі забуває
Про ці жалюгідні шестірки,
А смерть собі хурделяє
Без всякої мірки-примірки!

Які старовинні претензії
Мою розшматовують душу?
Чому одлетілу душу
В сльозу одягнути мушу?
До кого цей крик підношу?
Кому кулаки складаю?
Окрім цього слова смутного,
Нічим я, нічим не владаю.
Колись замірялись словом
І били у небо словом,
Складали претензії богу
Нещадним болиголовом,
Тепер же болиголов цей
В мені іронія косить,
Душа ж моя опаліла
Роздерто і люто голосить!
Боюсь зачепити й муху.
Її за вікно випускаю
І в білім снігу із нею
Своєю душею зникаю...
Як люто мені! Як біло!
Розпачливо як на світі!
Сховатися хочу у бруньці
На задубілому вітті!
І вмерти хочу у бруньці,
Розпаношій з розпуки,
Та вже весна простягає
До бруньки змокрілі руки,
Та завтра вже буде стрітіння.
Краплі слухати буду.
Піду до лісу із донькою.
Може, хоч дещо забуду.
Це ви собі пам'ятайте.
Не маю я в пам'яті ради.
Так тяжко несамовито
По краплі, по краплі вмирати.
Зима так вмирає для літа.
І літо по крапелині
В зиму перейде ощадно.
А як же бути людині?!
Де ж її крила діти?
Де ж її райдуги скласти?
Де ж її полиск подіти
Злотен а чи сріблястий?

В пам'ять? Чи пам'ять — скирта?
А чи криниця — безодня?!
В пам'яті помістилась
І Хіросіма, і Кодня,
А Хронос узявся безтямно
Усе це перемісити.
Брови однієї у пам'ять —
І то усю не вмістити!
Губ одненького спалаху!
Не то що кануперу слова!
Пам'ять така велемудра,
Як під ногами полова...
Такі гарні люди вмирають,
Аж самому хочеться вмерти...
Розпрокляті ці телеграми...
Божевільні оці конверти...

ЗІЗНАННЯ ОДІССЕЯ

Як розвивались листом дубочки!
Як розвивались вітром годочки!

Пси йшли попереду. Пси шаленіли.
Білий і чорний. Чорний і білий.

Билось життя. Навіжене. Шалене.
Бігли собаки поперед мене.

Ріка розлилася, аж вир бистриною.
Білий і чорний бігли зі мною.

Листом киціли дуби буйновіті.
Все мені в руки давалось на світі.

Любові. Розлуки. Був хлопцем з Ітаки.
Снували за мною вірні собаки.

Та ось я спіткнувся. Збив змучені стопи.
Дорога далека ще до Пенелопи.

Захекались псища мої зледашлі,
І дні мої й ночі, і чорні і білі.

Листя черлене кипить із дубів.
Світ задубів. І я в нім задубів.

І псів своїх вірних лишив я позаду,
Як білу досаду і чорну досаду.

Туман, сивий пес, ще веде мене вранці,
І дихають в слід мій вовки-сіроманці...

ПОСАДИЛА ТУТ СТЕПА ДВІ АБРИКОСИ...

Посадила тут Степа дві абрикоси.
Двох дерев батькові досить
І двох морів було досить, коли морякував —
В золоті підкови моря кував.
Був розмашистий, та не марикував.
Марам віддався, та мар не кував.
Не збивав, не тесав, не молився на мари.
Хмари любив — не кидався до хмари.
Твердо ходив по землі, твердойдучо.
Земля озивалась дзвенючо, гудучо.
Посадила Степа дві деревини.
Ростуть деревини як дві провини.
Провина перша — мало набувся.
Провина друга — не таким збувся,
Не таким збувся, не по його мислі,
Тому нависаю в його мислі стислі.
Провина з провин, найтяжча провинна —
Руками дерев пестить голову сина,
А мені як не стати, туди не дістати,
Руками, роками листя листати.
Посадила сестра дві абрикоси.
Добре, що в дерев не сивіють коси...

З ІНТИМНОГО ЩОДЕННИКА БІЛОЇ БЕРЕЗИ

— Ти чого, ти чого така біла?
— Бо чорна... з любові.

— Ти чого, ти чого така сива?
— Бо юна... в зажурі.

- Ти чого, ти чого така гарна?
- Бо хочу... і годі.

- Ти чого така біла-біленька?
- Боса ходжу, як навіть стою.

- Ти чого це прийшла і стоїш?
- Полюби мене — вся моя мова.

- Ти стоїш, а я ходжу, літаю...
- Лиш навколо берези, навколо...

- Ти вся біла, вся біла, аж чорна.
- А ти чорний весь, чорний, аж сивий.

- Ти чого, ти чого така тут...
- Бо твоя...

БІЛА БЕРЕЗА І ЧОРНИЙ ВОРОН

- Що за дивний чорний наріст на березі?
- Після лютої морозної ночі, коли знялось вороння, старий ворон замерз на сучку.
- Звідки знаєш, що то ворон був, не ворона?
- Він замерз в триста літ. Кружляло вороння, щоб розбудити його, а він пазурами обняв білі груди, ніхто його не розбудить...

З розмови людей

Закохався чорний ворон та в білу березу
Та й сказав: я їй сорочку чорним помережу!

А вона як побіліла, сплеснула руками,
Та вовік цього не буде — не було ж віками!

Та мені ж всього сімнадцять, а тобі всі триста,
Я ж така білоколінна і зеленолиста!

Ти ж стоїш навек припнута, я ж тобі дам крила!
Будем вдвох ми білі-білі, хай чорні вітрила,

Політаєм-поширяєм березововороном,
А вона йому шепоче люто, невпокорено:

— Та вовік цього не буде— не було ж віками! —
І навідмаш його бити білими руками!

Вмерз той чорний старий ворон в ту білу березу,
Бо сказав: я їй сорочку чорним помережу!

Вмерз той ворон в білі груди, в її юні соки.
Все те знаєм я та вітер — вітер зависокий...

А юні берізки біжать —
Ті на Ірпінь купатися,
А ота, в жовтому фартушку,
На електричку, на кіностудію, на масовку,
Сахаються берези з чорним наростом,
Наче вона й не береза.

З розмови беріза

А вона така примітна в горобині ночі,
Тільки наріст, чорний наріст муляє всім очі.

Хто прийде по сік до неї — бачить пір'я долі
І світ за очі сахнеться од такої долі!

Навіть білка — й та втікати з білими грибами!
І шепоче все берізка білими губами:

— А що я весною скажу солов'ю,
Як в пазуху він зацірне у мою?!

* *
*

Облиш трахомудію в банку чи в тресті,
Присядь і листа напиши на бересті,

Присядь на пеньку, на пеньочку присядь,
Де кращі сережки, ніж в тебе, висять.

Ідїть, доторкніться берези губами,
Ще доки вона не звелась над лобами,

Ще доки вона не прошила тебе,
Пробившись крізь тебе в своє голубе!

Отож напиши на бересті про те,
Що віриш у царство беріз золоте,

У царство-моцарство пахучих беріз,
А хочеш — то плач! Не жалій собі сліз!

Отож притулись до її чистоти —
Бодай на краплину осяєшся ти!

Як душу судомить! Як груди болять!
Присядь на пеньку! На пеньочку присядь!

Що, легше тобі, ти важкий на підйом?
Сьогодні ще випнуть тебе на прийом.

То йди, запишись на прийом на бересті,
І, може, нечесним прибавиться честі

І правди неправедним. Може, хоч краплю!
Я втраплю туди а чи, може, не втраплю?!

Душа моя, годі кипіти-палати:
Білий орган кличе в білі палати,

Де музика чиста без кривди і лести
Записана вітром на білій бересті...

* *
*

Синичка малесенька, наче колібрі,
Якось-то існує в своєму калібрі,
Така вже маціопінька, наче мізинчик,
Та де той мізинчик — його половинчик,
Синичка стукоче у шибку й питає,
Чого це її ще і досі немає,
Пора вже їй бути, як мала вже бути,
Бо день нині грає — з вишнівкою бутель.
А хто її вип'є, пломінну вишнівку,
Ледь-ледь нахиливши веселу голівку,
А хто ж розкуштує вишнівку веселу
І в світло зав'є невеселу оселю,—
Питає синичка, пташина маленька,

Летючого сонця учеписта жменька,
Така вже мацюпінька, наче мізинчик,
Та де той мізинчик — його половинчик.
А що мені тій синичині казати,
Що ти не літаєш, що в серці — сльоза ти...

БІЛА БЕРЕЗА В РАЙДУЗІ

Пісня

Що там судилось — я не знаю,
А доля нам така ляга:
Ти — на краю, я — з того краю,
Між нами — райдуга-дуга!
Ти йдеш — і гнуться її плечі,
Аж на край неба засяга.
Серед зими, серед хуртечі
Квітує райдуга-дуга!
Така пора, така груднева —
На сьомім небі нам не жить,
Хоч семибарвний пояс неба
Нас оперізує в цю мить:
Ця семивічна, семибарвна,
Пекельно юна, мов юга,
Стомучена, пречисто гарна,
Безтямна райдуга-дуга!
Тяжким вогнем лягла на груди
Чи буйно виквітла з грудей,
На ній зривають очі люди —
Куди ж вона їх заведе?!
Вона летить, з твоєї ласки
Так божевільно дорога,
Неначе випурхнула з казки
Пречиста райдуга-дуга.
Що там судилось — я не знаю,
А доля нам така ляга:
Ти — на краю, я — з того краю,
Між нами — райдуга-дуга...

* *
*

До чого ж печаль важка за дверима!
До чого ж у двері настійливо грима
Тяжка, безпросвітна біда!
Та рима вже грима, тяжка, незборима,
Бабахка дверима, вже йде, нескорима,
І в очі півночі усе загляда!
Неопалима все блима і блима,
Все ходить, все водить важкими очима,
Все ближче і ближче хода!
Так дивно поводить ясними плечима,
Земля для ходи її неісходима,
А все ж вона йде, молода!
До чого ж весна молода за дверима,
До чого ж льодами настійливо грима,
До чого ж весняна вода!
Весна уже грима, ясна, незборима,
Бабахка громами, іде, нескорима,
І в проліску небо гойда!

* *
*

Я чую, як в мені
Живуть далекі дні —
Прапрадіди далекі в сивині.
(Один — чесна простота,
Другий — палець на уста).
Я чую, як в мені
Вони живуть на дні
І кажуть жити так,
Як по мені.
(Один — носить меч при боці,
Другий — сльозу носить в оці).
О, не з одного, ні,
Складаються трудні,
Такі прагнуці дні.
(Один — гнівний, шаблебровий,
Другий — ніжний, пелюстковий).
З тьмотьменною рідні
Я не в самотині —
Все збратаю в мені.

(Один каже — будь, як є.
Другий — жити не дає).
Я чую, як в мені
Сто сонць на дні.
(Один б'ється, не здається.
Другий з першого сміється.
Дивні і чудні.
Десь на дні).

* *
*

О дванадцятій білої ночі
Читає дівча про Манон
А навколо гурти парубочі
І сон таки зовсім не сон
Коли ще в життя твоє
Не прийшов кавалер де Грійс

О дванадцятій на лавчині
Година б'є по годині
А дівчина все не встає
Мости на Неві розводять
Хлопці гуртами ходять
Не прийшов кавалер де Грійс

Палаців тверді анфілади
Блок іде серед блокади
«Аврора» сигнал подає
Дівча поправляє банти
Шпиль горить мов аксельбанти
Мов шпага ясна де Грійс

Абата Прево дочитати
Рівно о третій встати
Далеко в гуртожиток йти
Де сплять три Манон у кімнаті
Вона десь прийде о п'ятій
І знову в подушку ревити

Прекрасні пестливі урочі
Ці юні ці білії почі
Навіть коли і в сльозах

Хто їх дівочі витре
Ти лєнінградський вітре
Розіп'ятий на вітрах

А я тут з абатом блукаю
Все їй кавалєра шукаю
Убитий сльозами Манон
Мабуть мені вічно блукати
Та їй кавалєрів шукати
Такий у мистецтві закон

А ночі з такою блакиттю
Що все б я полишив і миттю
До неї стрибнув на балкон
Де халатик на шворці літас
Та й я у літах бо літа є
Й не впізнає мене Манон

ВИБАЧЕННЯ ПЕРЕД ЛИПОЮ І ДУБОМ

Тож питання поставимо руба:
Прошу вибачення в липи і дуба.
Тільки ж ними живуть словоблуди.
Дивні люди. Люди як люди.

Прошу вибачення в дуба і липи.
Як горять золоті смолоскипи,
Коли липи пахучі голови
Нахиляють до вас, наче бджоли ви!

Прошу вибачення, любий мій дубе!
Прагне телепень слово це любе
Та й до себе, як рівню, пришити
І цим прізвиськом світ оглушити.

А ти, дубе, кремезні рамена
Видми в небо й тулися до мене.
Обзивають тебе по дубовості,
Тож прости за це слово по совісті.

Справа липова — кажуть про справу,
А я маю невтолену спрагу

І в морози вітатися з літом
Липоцвітом лишень, липоцвітом.

Люди звикли бруднитися словом:
Дубом — князем цим гордоголовим,
Та ще липою — золотою княжною,
Золотого липня золотою жоною.

Тільки в Латвії слово це любим:
Прекрасного легіня порівнюєм з дубом,
Прекрасну латишку порівнюєм з лицю,
Аж я від розчулення віршами схлиплюю.

І садять при хаті по липі й дубочку,
Щоб липа розквітла красою у дочку,
А син кремезнів, наче дуб, корінився
І тільки на липі-красуні женився.

Тож прошу пробачення, липо преніжна,
Чи не болить запанчошена ніжка,
Бо так ти вистоюєш на одній ножині,
Що липові справи — завжди в множині.

Тож прошу вибачення, князю мій дубе,
Що згадав порівняння, брутальне і грубе,
Бо мовиш про грубість — то й мова загруба.
Хай злі порівняння вріжуть нам дуба!..

ТОЧНІСТЬ І НЕТОЧНІСТЬ

Світ належить точному знанню.
Ніч належить ночі. День належить дню.
Світ тече і весь в своїй проточності.
Доле, дай мені належати неточності.

Я неточний, як неточна річка,
Як неточний сад в густих порічках,
Як неточний світ в своїй відточеності.
Доле, дай мені належати неточності.

Я неточний силою й кружлянням,
Вихором, кремезним пориванням,

Я неточний в своїй лютій точності,
Вічний — у миттєвій замороченості.

Скільки точних в світі залоскочено,
Скільки їх ще згасне — це вже точно,
Бо повинен кожен точний знати:
Точно вміє світ залоскотати.

Світ належить точності в неточності.
І боїться сам Ейнштейн зуроченості,
Бо кульгава — баба безвідносна,
Точно косить всі учені кросна.

Світ належить точній базгранині.
Цифрі. Фарбі. Силі в шумовинні.
Як же мало в точності відточеності!
Вмій, митцю, належати неточності.

* *
*

Я чую постріли в лугах далеких.
І з кожним пострілом я меншаю, малію,
На крижня меншаю, на зайчика малого,
Який сховався в мокрому купці
І вже не має сліз жаліться ні на кого.
Мені вночі жаліється трава,
І дика качка, й перша крапля зірки,
І лист, і свист — усе неустріленне,
Усе неубієнне, все живе.
Та з кожним пострілом я меншаю на світ.

КИЇВСЬКИЙ СОНЕТ

Ірпінь — зимою. Влітку — це Козин.
Ірпінь — це лежж, напрокат узяті.
І сонце вірша в тимчасовій хаті.
І смутку невігойного полин.

Козин — це зовсім протилежний плин.
Це мама в хаті, й, зовсім як на святі,

Ще піч ховає горщики пузаті,
І лізуть діти й соняхи на тин...

А Київ? Як він дихає мені?
Чом в Ірпені та трохи в Козині
Ще я пишу, та тільки не в столиці?

Там сніг кипить. Там дихають суниці.
А в Києві стаю Лаокооном,
Облетений гримучим телефоном.

* *
*

Дибуча земля розпросторить рамена —
Зелена, шалена моя, достеменна,
Ідуча земля розпанахає в стогоні лоно
Вогненно, шалено, ужалено і безборонно.
Земля поховає непотріб глибоко-глибоко,
Усе перетравить й освятиться в чистій траві.
Земля мене вчить. Поклав я на неї око.
Земні мої справи. Тяжкі мої справи...

ТРИСТАН І ІЗОЛЬДА

Ти сивий кучер вирвала зі скроні —
Ту першу сивину його ще ранніх літ —
І перстень свій смутливо зав'язала,
Тут сивина і золото непарні.
Свій кучер золотий до перся його срібного
Припни, притни, навік обвийся змійно —
Тут золото і кута сивина паруються.
Яка солодка цих очей ошукка!
Як орлооко він ширяє зором
Й губами всю тебе басаманує!
Твоя брова летюча тонколука
На всю сльозу уже йому дрижить.
Куди біжить він, меч уже на ретязі,
В нещадне світло дня...
В румовищі шовкової постелі
Твій мутен зір його ще нагло в'яже.
Й не може меч судьби непроминучий
Вже перетнути кучер золотий...

СУЧАСНІ ПАРАДОКСИ

Дискоартистка Глорія варила чумацьку кашу.
Гелікоптери Чумацьким Шляхом рипіли аж до зорі.
Місяць із лунником вигонив зірки на пашу.
Сонце прорентгеноване спало на хмарі вгорі.
Вогнище бурхало, підгодоване трохи бензином.
Димище пурхало, хоч у ньому смаку не було.
Йди-но до мене, ходи-но, лети-но...
Тужними космічними слізьми пахне твоє чоло.
Зжени з Місяця Армстронга, хай незачовгано світить
Мій місяченько на місяць, може, на два чи на три.
Підслуховуючий апарат підносить заклечані віти.
Касета кінчається. Отож не гайся, бери...

МАМИНЕ ЦАСТЯ

Які ж вони популярні —
Особливо для власної мами,
Мама приходить з подружками,
Пенсійними сядуть рядами
І сина в масовці ловлять,
Просто — улюбленця мас
З розкішними габаритами,
Просто — підсаджуй на МАЗ.
Мама усе їм про сина,
Про першу дружину й про п'яту,
Про другу — дуже худющу —
І третю — ледь-ледь товстувату,
Син з шостою перебивається —
Вона його теж не варта,
Та, видно, така вже випала
Нещаслива синові карта!
Так мамця синочка любить —
Народний типаж з масовки,
Він б'ється і задається,
Регоче без підготовки,
Такий вже народний — в дошку,
Тільки тяжко бездарний —
Дуже вже безпардонний
І немилосердно гарний.
Дівчата ловлять за поли,

За фалди й за те, що ловлять,
Молодиці для нього смажать,
Фарширований перець готовлять,
А він безпросвітно дурний
І просто безтямно красивий,
Одружується вдесьте —
Телепень такий сивий!
Дітей розкидав до біса,
Мама їм носить цукерки.
Синоч в неї — супергеній.
Що йому ті Ликерки!
Як воно просто на світі!
Створила собі ідолище,
І хай там весь світ регоче
І в пальці веселі свище,
Нікому її переконати
У правді жорстокій не вдасться.
Ви звете це просто ілюзією.
Гадаю, це просто — щастя...

ЛЮДИ, МАШИНИ, БДЖОЛИ

Це в Ялті було.
Раннє таке тепло.
Випустили бджіл на Теплого Олексі.
Аж раптом вдарили сніги.
Гроза гуляла, кипариси біла.
І блискавка серед снігів, і грім
На цвіт мигдалю і на перші бджоли.
Коли одхекалась гроза,
Сніги лежали, тихо танули.
Дороги чорні протряхали першими,
Нагріті сонцем, вабили бджолу.
І, знаджені асфальтовим теплом,
Летіли бджоли і сідали вмерти.
Машини їх душили мимохіть —
Хіба машина та бджолу убачить!
Аж раптом дві бабусі між машин
Все по узбіччю туляться.
Одна горбата,
Кривенька друга,
Перша подруга

І друга подруга.
Несуть пляшки здавати
У гастроном побіля порту.
Пляшки в авоськах дзеленькочуть
І музикою все сказати хочуть:
На бджіл не наступайте, люди!
Бджоли, не наступайте на людей!
Курортники співають біля моря,
І двом бабусям весело удвох:
— Як нині сонячно і гарно! —
Одна горбата,
Кривенька друга,
Перша подруга
І друга подруга.
— Ось пляшки здамо, кагору купимо,
А в тебе, Танько, ще півхека є,
А в мене півхлібини, та закропимось,
Ось на бджолу не наступи.
Живенька ще, а ті подушені,
Як гарно нині, сонце коло нас...—
Старенькі, кривенькі, горбатенькі
Дріботять поміж бджолами.
Бджола на них теж
Не наступить ніколи.
А машини нічого не бачать,
І їм не пробачать бджоли.
Одна горбата,
Кривенька друга,
Перша подруга
І друга подруга.
Сміялись, реготали, були щасливі...
А я, молодий, не горбатий і не кривий,
Бджолу обминав, задушену і живу.
Ридав, як проклятий, висміював щастя,
Бо я був одночасно
Машинами,
Бджолами
І тими двома каліками,
Такими щасливими...

ЛЮДИНОПТАХИ, ПТАХОЛЮДИ — МИ

Я наснився собі не птахом —
Цілим птаством собі наснився.

Снилось: ми, птахи, тяжко замкнуті.
Снилось: нам, птахам, треба вилетіти.
Снилось: ми, птахи, це єдине «я».

Кружеляв я під склепінням замкнутим,
Облітав я всіх птахів навколо,
Тобто сам себе я геть облітував
І казав собі, як всім птахам:

«Зараз виліт — тож летіти всім
До одненького, усьому птаству виліт!»

Шепотів так я на вухо кожному —
І орлові, й ластівці, й горобчику,
Кожному крилатому ув'язненому,
Бо нас люди тяжко ув'язнили
І замкнули під тяжким склепінням.

Всі мене послухали, все птаство,
Бо я був єдин в істоті птаха
І себе облітував як стій...

А сторожа пильно чатувала,
Бо людьми була ота сторожа
І все знала про в'язницю птахів:
«З оцієї вилетять в'язниці,
Так у другу попадуть, ще гіршу,

З другої як вилетять, припустимо,
Дак у третій крила геть зів'януть.
З камери дістатись можна в камеру,
А в'язницю на в'язницю гіршу
Може птах змінити боротьбою!»

Так нас, птахів, люди научали,
І орла, і ластівку, й горобчика,
І поживу нам для плунка кидали,
Ми літали, замкнуті, на прив'язі

Під склепінням замкнуті іржавим,
Був я птахом, був я птаством цілим
І надумав птаством утекти.

«А летіти треба під склепінням,—
Так казав я кожному на вухо:
І колібрі, і синиці, й беркуту,—
Під склепінням свіжий вітер гонить,
Ми не задихнемось тільки так,
Крилами хай кожен під склепіння!»

І зняли ми, крилами забили
І закрили все іржаве небо
Райдугами крил своїх ув'язнених,
Пролетіли всі ми над сторожею,
У в'язницю другу ми попали:

Знов склепіння чорне та іржаве,
Знов сторожа, мудра та єхидна,
Нас доймає анекдотом вічним
Все про в'язня та про другу камеру:
«З камери дістатись можна в камеру.
А в'язницю на в'язницю гіршу
Може птах змінити боротьбою!»

А сторожа вже і не чатує —
В карти смалить та горілку дудлить,
Все довіривши машинам мудрим,
Навіть кільцювання всього птаства...
Ми, птахи, втомились, надломились,
Але все летіли над сторожею,
Що у птахів звалася людьми...

«Тепер так,— кажу як птах я птаству,
Перед третім вильотом кажу я,—
Мусить кожен птах людину взяти
Й вилетіти з нею із в'язниці!
Кожен птах на крила по людині!
Щоб були порожні всі в'язниці!
Щоб ні в'язнів! Щоб ані сторожі!
Щоб вітри іржаві лиш шугали
Під іржавим і тяжким склепінням —
Адже всім на світі треба неба,
Птаству й людству, треба всім небес!»

Оця мудрість у в'язниці третій
Мені ледь у голову прийшла,
Як все птаство тяжко збунтувалось:
— Ми не будем їх нести на волю!
— Хай вони тут пропадом пропадуть!
— Свого ката та на крила брати:
Хай конає в цих іржавих норах!
— Той нам крила різав! — Той нас мучив!
— Той нас в люті шори заарканював!

Але врешті всіх умовив я,
Бо я сам був норовистим птаством,
І людей на крила ми взяли.
Горобець ніс товстуна-підлотника,
А орел захнув під хвіст наклепника,
Щоб гордливі крила не бруднити,
Але всі виносили людей,
Що були людьми на мить крилатими,
Іх з в'язниці вирвавши з корінням...

Ми летіли під самим склепінням,
Аж іржа летіла в наші очі,
Ми летіли третьою в'язницею
І людей тримали, щоб не впали.

Дехто з ностальгії за тюрмою
Сам зривався з наших крил додолу,
Сам летів — просив прощення в ґратів,
У в'язниці сам просив прощення
І в нору занурювався як стій.

Але птаство людство геть виносило
З третьої іржавої в'язниці.
Не було під крилами сторожі
Отакої, як у двох в'язницях,
А якісь нелюдські люті пристрої
Нас стріляли — птахів і людей.

Скільки нас поницили машини!
Ми були єдиним людоптаством,
Бо у людях крила геть розкрилились,
А у птахів олюднилися душі —
Ми були єдиним людоптаством,

Щось гадюче, нище, механічне
Нищило наш звільнений політ —
Било знизу, виривало крила,
Нас роз'єднувало знов і знов
На крилатих і на повзунів,
На сторожу і на ревних в'язнів...

Скільки нас упало і пропало!
Я людиноптаством пролетів
І відчув не стелю — сине небо
Вдарило у крила синім сяйвом...

Найстрашніше ось, поза тюрмою,
Звалище, непотріб, гній і бруд,
Що віки в'язниця вивергала,
Що тисячоліття буцегарня
Наплодила...

Але свіжий вітер!

Але сине небо крила лестить!

Птахолюди! Людоптахи! Де ми?!

Летимо в жагучому польоті,
Б'ємо в небо вільно, соколино...
І чому наснивсь собі я птахом?
Цілимптаством чом собі наснився?!
Хай щастить нам, добрі мої люди,
Крила мати й не забути всіх...

БІЛА БЕРЕЗА БІЛИЙ КІНЬ БІЛІ ЛЕБЕДИ

Іванові Миколайчукові

Біла коняка розкарякувата і стара
Яка возить свиням їдло і пійло
Часом пасеться на лузі
І чухається коло берези білої
Про що вони вдвох гомонять
Біла береза і білий кінь
Липаються від розмов липшаї
І сиве волосся витерте об березу

На рівні людського зросту
І розуміння людського
Коли кінь чухається об лишаї
Все безпросвітно біло йому
На безпросвітно білому світі
Тільки часом летять і клекочуть
Білі лебеді в сивому небі
Вітер жене їх буря їх ломить
Не знають лебедині вири
Чого їх і хто їх мимоволі спиняє
Над оцим засвиненим лугом
Де чухається білий кінь старий
Об дуже білу і юну березу-присуху
Присохлу і мокру до сліз на корі
Сторчма стають лебедині потоки
У свинцевому небі у безгямному леті
Наче хочуть подати бодай крило
Цим білим-білим таким безкрилим
А юна береза колись боса ходила
По сивому лузі по білим морозі
А кінь колись молодим літав
І ніколи тоді не думав про небо
А білі лебеді колись одпряглися
Одпряглися од людей одпряглися од землі
Та ще співчувають стають сторчма
Над березою білою над білим конем
Над оцим засвиненим лугом
І тяжко клекочуть і світ підіймають
До білого лету до білого клекоту
Аби тільки не поранитись
Об літаки.

СМІХ БЕЗ ПРИЧИНИ

Це було в серйозній школі
На вечорі поезії
Який відбувся вдень
На сцені сиділа президія
Учні сиділи у залі
Попереду першокласники
Далі за класом клас
Все серйозніший і серйозніший

Серйозні поети сиділи в президії
Разом з представниками
Міськвно і профспілки
Раптом два першокласники
Стали сміятись знічев'я
Зареготали непогамовані
Перший ряд почав реготати
За першим класом і другий клас
За третім четвертий і сьомий
Дев'ятий і навіть десятий
Президія наелектризована
Теж реготом вибухнула
Куди було дітись від реготу
Сміятись так всім сміятись
Сміюнчики над сміховинням
Пересміювались до різачки
Нічого ніхто так і не втямив
Сміх народився зайнявся погас
Всі були дивовижно освітлені
Всі були дивовижно добрі
Все я забув до біса
Де це було що був за вечір
Який відбувся вдень
Не забув лише доброго сміху
Який народився знічев'я
Ні від чого і ні над ким

Наступного дня директору школи
Оголосили догану
За сміх без причини
І мені стало
Зовсім не смішно.

ПОЕТИ І МЕТЕЛИКИ

На ювілеї одного поета
Я сказав одній поетесі:
— От візьми собі уяви собі:
Тобі призначив побачення...
Метелик.—
(Метелик справді влетів у квартиру
На ювілей...)

Поетеса трохи образилась:
— Хіба не вистачає мужчин?
Я не знаю, як приодягтися
До нього... до метелика...
Яку сукню... які парфуми...
Все вигадки... не для мене...—
...А я чомусь уявляв,
Як стоїть вона перед дзеркалом,
Вбік відсунувши каструлі й горшки,
І як вона чепуриться
Перед побаченням... з метеликом...
Як вона лагідніє, ніжніє, пелюститься
І летить на листку берези
На побачення...

Потім забув я про цю розмову,
Як забувають про все на світі,
Заплутаний у буденщині,
З авоською хліба й кефіру
Став перед дверима власними
І просто на дверній ручці
Побачив... золотистого метелика:
— Я не метелик! — сказав метелик.—
Я — метелиця.
Я прилетіла на побачення,—
Сказало мені щось золотисте і тихе,
Яке сиділо на дверній ручці
В золотистій сукні...

КАВА

Я каву п'ю, яку ще хтивий
В Верхівні не допив Бальзак,
Яку у кавнику сяйливий
На дні мені лишив Земляк.

Люблю її — лукаву каву,
Це сонце нею так стьоба,
Її — гіркаву й солодкаву —
Моя вподобала судьба.

Як вип'ю — ходжу кроком півня.
А покуштую смак рядка:

Нема у ньому смаку півдня,
Ні Бальзака, ні Земляка.

Немає соця в одноденці,
Як віртуозно б ти не плив.
Лишилась кава аж на денці
Оцих гірких, нищівних слів.

* *
*

В собі — як в лісі. Далина німа
Звучить в мені холодною струною,
І вал октав пророчить, що нема
Мене в мені — лиш тінь моя манюю
Шмат голосіння стеле за труною!

Де ж я? У крику? В безголосі? В чаді
Жаских ілюзій, що добром зачаті?
У цій противній повногорлій муці,
Що їй діла всі — миршаві і купці?
В собі, як в лісі, нипаю добою
В надії сам побачитись з собою...

Ось я нарешті. Нюхом наче чую.
Чому ж в собі ні днюю, ні ночую,
А так прийду на хвильку, привітаюсь
І знов у чорну безвість розвертаюсь
Себе шукати, відшукати, бути...
Сміється з мене чорна маска Будди...

КРИК ПІВНЯ

Крик півня у мені, як те життя, живе,
Крик півня у мені та аж на дні живе,
Аж вигортує сни дитинні він,
Аж пригортує сили синяві,
Криком кричаним, чорним прогортом,
Ще й огортує дивним огортом,
Ходить кручами прекрутенними,
Полунощними, полуденними.

Ставить знаки він срібла-золота,
Тиша горлечком його колота,
Тиша хвостенем його метена,
Жаром-гребенем геть розметана...
Крик півня у мені — спів півдня аж на дні.
Крик півня в тишині — життя в самотині,
Та з проростом зела, та з джерелом зірок,
Де півня буйного дзвенить мені урок...

* *
*

Від сонця втік веселий зайчик
Й на квітку сів — така мана є.
Зірвав я квітку-миколайчик,
І джміль мене наздоганяє.

«Віддай, віддай!» — дзвенить за мною
Й за будяком блакитноооким,
А я з провинною-виною
Ховаюсь під джмелиним оком.

Зимою ці блакитні квіти
Мені світитись літом будуть.
А де ж мені джмеля подіти —
Ці очі, повні суму й гуду?

Отож дивлюсь тепер на квітку,
Що у джмеля забрав раптово!
Чому мовчиш, блакитний свідку,
Джмелем не пахне наше слово.

Все дармове — від когось взято.
Найменша квітка, бадилина.
Джмелеве горе — твоє свято,
Це пам'ятай, як ти людина.

Дивлюсь на квітку-миколайчик.
Давно зима. Джмеля немає.
В сльозі моїй — від сонця зайчик.
Сльоза німа. Сльоза німая.

СПІРЕЯ

Спірея, таволга, невіста,
Чи ти коли чувала Ліста?
Невіста, таволга, спірея,
Чим ямб різниться від хорей?
Спірея, і невіста, й таволга,
Ти знаєш, де Двіна, де Даугава?
Так досконало ти цвітеш —
Нічим тебе і не проймеш!
Суцвіття ніжнії, прозорії
Цвітуть, не знаючи теорії.
У цьому часі, буйнім, стресовім,
Кишиш ти у гаю березовім,
Спірея, таволга, невіста...
Твій наречений — смог із міста?!

НА МАЛАНКИ У ВАРШАВІ

О, як вона спрагло мене втанцювала —
Вся квітувала у шалі сукні.
Юного тіла звабна навала
Мене звоювала при цноті відсутній.

О, як вона дивно мене втанцювала —
Юна, шалена, метка і колисла,
Аж крила із льоду за нею зривала
Заздрісна матінка й мачуха Вісла.

О, як вона тяжко мене відшмагала
Полум'ям танцю при попелі мому.
Так відьма літає в видіннях Шагала —
Мітла невидима при всьому при тому.

Як ластів'я перед громом-огромом
У пазуху стріхи від полум'я ночі
Перед мегатонним отим невідомим...
О, як постаріли в танку мої очі...

ВЕЛИКА СЛЬОЗА

Вона була краплею на ворині
І якось стала Сльозою
Чому вона стала рости як дитина
Взулась і виросла і вдяглася
І пішла Сльоза на вокзали
На електричку межи людьми
Була маленька а стала велика
Йде аж зникаєшся така велика Сльоза
Не поміститься в оці
Не поміститься в серці
Ходить тяжка безпросвітна
Така велика Сльоза.

* *

Соловей, запізнілий коханець,
Витьохкує цілу ніч.
Ніяк не змикає віч
І вітер, малий колиханець.
Шурхочуть ледь-ледь дерева —
Так пестить ніжно пестунка.
В невидимих візерунках
Чутно, як росте трава.
Солов'ї вже замовкли всі,
Лиш оцей запізнілий коханець,
Мов школяр, підгицує ранець
І спізнило спішить по росі.
Солов'їха цю пісню просту
Знає й заміж іде наостанку.
Соловей стоїть на посту,
Щоб не спала вона до світанку.
Так в цій ночі безтямно живе,
Що аж віриш, що варто жити,
Вранці встати, каву зварити,
Бо життя ще бере за живе...

* *
*

Цей шум осокура вночі
Безсонно мене по плечі
Зеленим листком торкає
Було життя — і немає
Як шум осокура вночі

Цей шум осокура зрідні
В дитинстві шумів він мені
І нині торкає в тривозі
Життя я згубив по дорозі
Ще й слухаю в самотині

Цей шум осокура вночі
Такі потаємні ключі
Згубив я — мені їх вручили
А я загубив як причинний
І тихо ридаю вночі

Цей шум осокура цей щем
Ридає і стогне з дощем
А стільки в мені розпуки
Що звів осокір свої руки
Накривши мене плащем.

* *
*

Вона мене перетриває
Ця юна музика снігу
Я знаю вона трава є
І грає собі на втіху
Вона мене геть розриває
Од цього летючого бігу
Та збутись снаги немає
Минавш чергову втіху
Музика вся сама є
Музика з оберігу
Вона мене перетриває
Ця юна музика снігу

Чому ж ця музика сміху
Так завмерла в тобі раптово
Чому ти віддався бігу
Так безтямно і випадково
Падучому оберігу
Віддався слово за слово
І прийняв за музику снігу
Що приходить обов'язково
Заметіль цю минущу втіху
Завірюху що в'є казково
Але тане як личить снігу
Тонкостанно і тонкоброво

Вона мене перетриває
Ця юна музика снігу
Я знаю що сам трава є
Та музику цю з розбігу
І груди мені розриває
Переростає в кригу
Цей сніг сніговий навзаєм
І стаю я рівен горіху
Що к зимі горіхи тримає
Їх віддати зимовому міху
Як горіху пропаще грає
В голім гіллі музика снігу.

МОРОЗНА ІДИЛІЯ

Чи в силу всеблагої звички
У всім шукаю третій зміст:
Котячі очі електрички
Гримлять із лісу через міст.

І я хапаюся за гудзик,
Бо перейшов дорогу кіт,—
Забув у кицьки він картузик,
Іде із досвіток ледь світ.

Іде по шпалах, гідно чеше
І пруття рейок м'яко гне,
І, хоч Бровко на нього бреше,
Він і бровою не змигне.

Продмухе антени вусів
І вух локатори навів,
Де поїзд в сніговім кожусі
Гримить, засніжений до брів.

Сів на пероні — й ну вмиватись,
Себе вгорнув у білий хвіст.
І як мені не здивуватись,
Що знає він про твій приїзд...

* *
*

У січні березень тече
Такою чистою водою —
Це хто дихнув так гаряче,
Що світ в ногах тече бідою?
А може, від твого тепла —
Це ти задихала для мене! —
Верби галузка проросла
І в серце проситься студене.
Неспокій в серці. Чад зими.
Чого весна вже празникує,
Коли ще білими крильми
Завія й шпарки закоркує?
Я все про тебе. Це ж бо ти
Мене в теплі тримаєш нині —
Одлигло так на всі світи,
Що аж берези ніжно-сині,
Здається, наче й ті течуть
І пропадають під ногами...
А я не вірю — в чому суть? —
Чому не вірю в теплі гами?
Чи так зморозена душа?
Чи дуже тяжко відтавати?
Чи серце прагне одкоша
Й не вірить, що цей сніг із вати?!
А сніг тече, а сніг тече,
Збігає юною водою,
А серце вже мороз пече,
Мов серце тужить за бідою...

САМОТНЯ ЛАСТІВКА

Самотня ластівка на дроті —
Одним одна, самотина.
Всі ластівки давно в польоті,—
Чому ж без вирію вона?

Така вже осінь, що аж голо.
Вже іній сонце розпина.
У вирій лист летить навколо,
Її мина, її мина.

Чи, може, їй крило підбито,
Чи, може, впала їй вина
Тут розп'ястися з цілим світом —
Така печаль, що аж до дна.

Чи, може, так поля ці любить,
Вже йде морозу сивина.
А хто ж в мороз їх приголубить?
За все покутує вона.

До вирію ще стільки далей,
Вона ж стоїчно не зрина.
До тисячі моїх печалей
Іще одна — і не одна...

ВОЛОШКА

Заломилися ноги у волошки
Заросились пелюстки в волошки
Запеклися блакитні уста
Вона бідна коня чекає
А виходить за трактора заміж
Вона бідна хустину згубила
В неї стрижена страх голова
Заломилися руки в волошки
Літака вона просить блакитно
Я маленька візьми я вдова
А він дивиться дивиться дивиться
У ріллі найчорніше дзеркало
Де пелюстка як небо бува
А він дивиться дивиться дивиться
Як волошка біжить по полю
Як волошці нетерпеливиться
Блакитного неба сива вдова

ДУМА ПРО ВЧИТЕЛЯ

Драматична поема
(Фрагменти)

*Присвячується видатному
радянському педагогові
В. О. Сухомлинському*

СЛОВО ДО ЧИТАЧА

Читачу мій! Тобі — мої слова.
Які мої і не мої, читачу.
Та ними розквітає голова,
У них живу — і розкошую й плачу!

У кожного з нас вчитель є, читачу,
Усі ми — тільки учні й вчителі.
Усі ми у добрі своїм і злі
Несем чийсь холод чи любов гарячу.

Я вперше так пишу, де нагість слів
Така газетна і така солона,
Де клекіт буднів клетотом орлів
Мені рідніший притчі Соломона.

О вири виховання! О нурти
Педагогічні, о академічність!
Ти не січи з своєї висоти,
Хоч меч — нагий, та у меча — двосічність...

Я просто намагався шал думок
Подати в слові й повести сюжетом —
Це шал морський чи висохлий струмок?
Тож будь з поетом! Будь мені з поетом!

СЛОВО ДО РЕЖИСЕРА

Вчитель може виступати на тлі Бухенвальду. Документальні кінокадри рейху можуть бути сіллю. Шкільна прибиральниця Горпина ходить то з мітлю, то з косою — вона може бути скрізь, в усіх епізодах. На кожну зустріч Вальтера і Мар'яни

вона реагує активно, але за сценою — шумом мітли, брязкотом коси, колісковою піснею. Коли Душа-Хлопець з Хору розповідає про зірки, Хор може носити великі карнавальні зорі в руках — Вчитель з гвинтівкою серед них. За Мещерським і за Сидоруком може ходити Сидорова Коза, Березову Кашу теж можна варити — за необхідністю. Бубон теж до речі — давати бубни. Епілог можна розв'язати дуже просто — звільнити з рам портрети видатних педагогів і посадити за круглий стіл.

СЛОВО ДО РЕДАКТОРА

До тебе, мій редакторе, слова,
В яких не гасне істина жива.

ТВЕРДЖЕННЯ АРИСТОТЕЛЯ: «Завдання поета говорити не про те, що справді сталося, але про те, що могло б статися, отже, про можливе за ймовірністю або за необхідністю».

ПАРАДОКС ШІЛЛЕРА: «Я не бажав би жити в іншому столітті і працювати для іншого».

ВИКЛИК МАКАРЕНКА: «Нещастя, нещасних людей не повинно бути. Неможливо бути нещасним. І щасливою людиною неможливо бути випадково — виграти, як в рулетку, — щасливою людиною треба вміти бути».

РОЗДУМИ ВЧИТЕЛЯ: «Я згадував сотні відповідей хлопчиків на запитання: якою людиною тобі хочеться стати? Сильною, хороброю, мужньою, розумною, винахідливою, безстрашною... і ніхто не сказав: доброю. Чому доброта не ставиться в один ряд з такими доблестями, як мужність і хоробрість? Чому хлопчики навіть соромляться своєї доброти? Адже без доброти — справжньої теплоти серця, яку одна людина віддає іншій, неможлива душевна краса».

ПРОЛОГ

А в т о р

Я — автор цієї кантати,
Цієї сурми колажу. Не слів.
Субординація сюжету лише моя.
А все, що сталося, — не в мені, а в логіці
Подій живих, які пішли від нього —
Героя нашого. Я ледь гамую
Всі вчинки хору й дійових осіб,
Які на диво просто суверенні.
Чому без себе я не обійшовся?
Чому потрібен Дантові Вергілій?
Коли себе відчую зайвим — зникну геть.
На себе хукну — і мене нема.
Тож прошу — *хор*.

Входять Хор. В ньому — I ведучий і II ведучий.

I в е д у ч и й

Тут все можливе.
Поему можна просто розсююкати.
Роман розвергати на тисячу сторінок.
Але от драму? Або ще трагедію?
Даруйте, Авторе, — не та основа!
Та й надто все ще... сьогоденне надто,
Все клекотить, але не ті параметри...

II в е д у ч и й

Таж кожен вчитель — це суцільна драма.
Це вузол всіх вітрів, що дмуть зівсюди.
А ще такий, як Вчитель наш.
Таж кожен крок і кожен його намір —
Це вибухівка, стиснута, спресована
Характером тонким і волею могутньою.
Давайте, Авторе, поволи розберемось.
Тож чим бомбардуватимем
Ядро характеру? Який прискорювач сюжету?

А в т о р

Так от — беру Учену Установу
І слухаю розмову найбуденнішу.
Ви, Хор, мені допомагайте з тактом,
Щоб чули всі, бо це важливо надто.
Бо ж скоро гість з Німеччини приїде,
Той вчитель молодий, у Павлищани.
Отож Чистилище Учене перед ним.
Тож прошу. Голоси.

З Хору виходять г о л о с и.

І г о л о с

Та це ж фантом!
Та це ж суцільна вигадка!
Такий собі маяк!
Надували його, надували —
І от, бач, надули! Світиться вже. Є!

ІІ г о л о с

Страшенно суперечлива людина.
Якось до нас приїхав — в Установу.
Замовили в готелі йому місце.
Ви знаєте, він там не почував,
Він просто на вокзалі переспав!
Коли ж поїхав був на Кубу,
Собі нічого не купив, дивак,—
Ані дружині, ані дітям власним,—
Лише книжки в шкільну бібліотеку
Та цілий чемодан мішечків
З насінням — для рослин і для дерев
Оранжерей усіх шкільних. Ростуть!

ІІІ г о л о с

Та він не стільки скупуватий був,
А скільки по-селянському ощадний,
Аби добро ніде не пропадало.
А так — ніякої системи не було.
Суцільні гасла! Він на них і спав!
Вкривався ними — теж. Він надував їх!
На кулях на повітряних
Пливе над школами, ті ж очі витріщають.

І г о л о с

Не просто це. Двоїстий дуже він.
За всім уважним, усім обов'язковим
Завжди жаріє лінія одна —
Твори, твори індивідуальність,
Твори людину скрізь і над усе.
А що дітей любив — то ні до кого
Він так не ставився, як до дітей;
Було щось в цьому просто дивовижне.
А що вже діти — ті світилися просто,
Коли з'являвся він...

І г о л о с

Таж кар'єрист був. Все для себе.
Села не кидав, та лише тому,
Що знав: зрубає дерево,
На якому сидить. Тримався
Цупко за село! За Павлицяни!

І г о л о с

Він весь з «Лебединої пісні» Песталоцці.
Був різний. Жив двома життями.
Одним — простим, буденним, денним.
Іншим — вночі, коли творив,
Коли фантазував. Отак-то!
А Віри Сулими — то не було і духу,
Суцільна вигадка — та Віра Сулима!

Автор не витримує.
Він втручається трохи безцеремонно,
але обов'язково.

А в т о р

Таж всі дослідники один в один
Доводять, що таки вона була.
Таж і архіви обласні — погляньте,
В архівах — документи, не легенди.

І г о л о с

От, бач, він все по знаковій системі.
І він за це захопився, Автор наш.
Кажу вам переконливо — там більш легенди,
Ніж дійсності!

III г о л о с

Він белетрист був. Був письменник.
Напівписьменник, кажуть, хай і так.

I г о л о с

Поляки його не визнають.
Суцільний сентименталізм!

II г о л о с

А німці скільки видали —
І видають! Зібрання творів!

III г о л о с

А німці щось не втімили...

II г о л о с

Японці теж не втімили? Теж видають.
З сучасних авторів — це ж найвідоміший
Радянський педагог у світі.
А от угорець Карваш, що, здається,
Живе у Пешті, твердить, що такого,
Як він побачив там, у Павлищанах,
Ніде у світі більше не побачив.
Все унікальне й дивовижно просте:
Учням ставили ночви, звичайні ночви,
Щоб вони, в школу заходячи,
Мири взуття собі на подвір'ї!

I г о л о с

Ото вже сьоме диво світу!
Це в кожній школі на селі побачили...

II г о л о с

А район Оникіївський
Не дуже-то вітав Учителя.
Показники були не дуже важні.
Ніяких тобі переможців олімпіад,
Ніяких відмінників особливих!

Автор знову втручається.

А в т о р

Та Оникіївський район
Його ж на руках просто носив —
Навіщо вигадки оці стереотипні!

ІІ г о л о с

А я кажу вам те, що знаю.
Він фантазер був, мрійник і фантаст.
Його дружина — повна протилежність.
Саме життя — це точність і конкретність.
Її я поважаю.

ІІІ г о л о с

Двоїсте в ньому все. А от системи —
Нема. А як же без системи —
Видатний педагог?

ІІ г о л о с

От зустрічалась я з випускниками
Антон Семеновича.
Виникла буденна ситуація:
Треба було допомогти якось
Дружині Макаренка в одній справі,
Ті відразу про все домовились —
Просто, по-демократичному.
Випускники цього Вчителя
Просто так не зуміли б!

А в т о р

Що ж це виходить, по-вашому:
Вихованці Макаренка — колективісти,
А вихованці Героя нашого —
Індивідуалісти, чи як?

ІІ г о л о с

Приїздив до нас
Один педагог із Риги.
Все доскіпувавсь: скажіть та вкажіть
Різницю між Макаренком і цим Вчителем?

Кажу йому: нема антагонізму.
А він мені своє, нарешті:
Макаренко кував людину,
А Вчитель — цей ліпив її. Різниця
Між ковалем і скульптором!

ІІІ г о л о с

І це несправедливо. Вчитель наш
У кращому — Макаренко сьогодні.
На новому етапі. Саме так!

А в т о р

Та годі вам. Спасибі за відвертість!
Тож творимо Учителя ми образ.
Мене найбільше вразило колись
«Слово до читача німецького».
Все в ньому запеклось!
Легенда й дійсність, біль і чистота.
Тож почнемо із нього. Вчитель
В Німеччині... Вчитель — на тлі
Бухенвальду...

ВЧИТЕЛЬ В НДР

Вчитель за умовною трибуною. Хор сидить
на лавах — зараз це сучасні німецькі вчителі.
Серед них — Головуючий. Серед них —
Вальтер Функе.

Г о л о в у ю ч и й

Скажіть нам, товаришу Вчителю,
У настановах Ваших етичних
Є і такі гуманні слова:
«До людських слабостей терпимі будьте».
Тим часом ви самі непримиренні!
Десятки літ вже по війні минуло,
А Ви ще повні ненависті вщерть.
Звідкіль вона у Вас?

В ч и т е л ь

Послухайте, звідкіль вона у мене?
Ненависть до фашизму?
Колега посоромивсь це означити,
Так, я окреслюю,— так, *саме* до фашизму
Як до машини людиноненависництва.
І не якась, а люта ненависть у серці.
Я хочу, щоб німецький педагог
Це зрозумів. Багато ж як від нього
Залежить, ким дитина буде
В двотисячному році. І чи добро, чи зло
Він покладе їй зараз в юну душу?..

Г о л о с і з х о р у

По-менторськи говорите ви надто.
Але, пробачте, на якій підставі?

Г о л о в у ю ч и й

Шановний, де твоя тактовність?

В ч и т е л ь

Ні, правильно колега так доскіпливо
Ціну складає цим важким словам,
Бо ці слова не просто появити
На білий світ.
Даруйте, коли буду велемовним
І прописними істини здадуться,—
Та в цьому — весь я, в цьому — сенс життя.

Г о л о в у ю ч и й

Ми знаємо поважного колегу
Уже віддавна — шана наша щира
І щирою увага буде наша.
Так просимо, колего.

В ч и т е л ь

Почав я свій педагогічний труд
У тридцять п'ятім році.
А в сорок першому моя кохана

Віра Петрівна Сулима
Скінчила Кременчуцький педінститут.
В тій школі, де я досі працював,
Збирались ми життя своє почати,
Словиті райдугою юності й жаги.
Та вдарила війна — і щезла райдуга.
Я з перших днів пішов на фронт.
Коли прощались, мріяли про те,
Що буде в нас чи син, чи донька.
Я вірив: скоро повернусь додому.
А тижденьдесь за п'ять
Фашисти вже були на берегах Дніпра.
Село, де Віра у батьків жила,
Невдовзі вже окупували.
Війна, розор, зневага і ненависть.
А Віра Сулима з двома подругами
Ненавиділа — любити ж бо хотіла;
Ненавиділа — і листівки всюди,
Що наші льотчики скидали з літаків,
Вона розклеювала на хатах і клунях;
Ненавиділа — і ховала хлопців —
Оточенців, радянських полонених;
Ненавиділа — і ховала зброю,
Щоб потім партизанам передати.
І от — арешт. Гестапо.
Кілька днів її нелюдськи, тяжко катували,
Кілька днів допитувались в неї, хто керує.
Допитувались прізвища кілька днів.
Відповідала Віра тільки: «Віра!»
Дівчата теж відповідали: «Віра!»
І це було єдиним їхнім словом,
Бо вірили вони, жили у вірі.
Та Віра спородила сина.
В катівні мого сина спородила,
Надію ту, якою ми жили
І вимріяли, Віра спородила.
Життя їй лицеміри обіцяли.
І злочин готували, хижий злочин.
І досі в мене серце палахкоче,
Вже чверть століття моє серце стогне,
Коли бодай на мить я уявлю,
Що сталося в гестапівській катівні.
Було синочку кілька днів од роду!
До ніжки столу прив'язав гестапівець

Маленьку душу, Віру ж бо до ліжка
Залізного безжально прип'яли.
Фашисти познущались над дружиною —
Вона ж була красунею чарівною
З гарячими циганськими очима.
Гестапівець підніс дружині сина
Під ті згвалтовані і непокірні очі.
Допитувався, хто керує ними.
«А ненависть!» — відповіли ті очі.
«Смертельна ненависть!» — відповіли уста,
Запечені, змордовані до краю,
І німо знов мовчали, німували.
Закатували сина за мовчання.
А Вірі викололи дивні карі очі
Й повісили там, у дворі тюрми.
Це сталось саме тоді,
Коли я був поранений під Ржевом.
Прострелені у мене груди,
А декілька осколків досі
Сидять в моїх легенях і під серцем...
Коли звільнили рідний наш район
Від окупації, приїхав я додому,
Дізнався про лиху трагедію.
Я слухав допити
Отого поліцая-зрадника,
Що видав їх і був при катуваннях.
І втік від помсти
Фашистський офіцер.
Лишилось в пам'яті моїй
Лиш прізвище його — Функе, Франц Функе.
Та ще оця в кишені, гляньте,
Його сімейна фотографія...

Вчитель дістає з кишені маленький білий конвертик, виймає звідти фото і пропонує подивитись присутнім. Фотографія йде по руках.

В ч и т е л ь

І от, як попів Клааса
Стукоче в груди Тіля Уленшпигеля,
Так ця сімейна фотографія
Серце моє палить щомиті,
Нагадує мені кожної миті,
Що в світі є фашизм.

Ніколи не затьмариться в свідомості
Цей моторошний злочин звіра-нелюда.

Г о л о с і з х о р у

Багато з нас, із старших вчителів,
Даруйте, що Вас так перебиваю,
Пізнало на собі катівні таборів,
Багато вистраждало — то чи ж варто
Концентруватись на страхітті, Вчителю?
Так можна вчадіти од жахів.
Хіба не досить вже, колего?

Г о л о в у ю ч и й

Не перебивайте. Це ж не гречно.
Та й досить лиховісна ця історія.
Даруйте, прошу Вас, продовжуйте.

В ч и т е л ь

Концентруватись на страхітті — ні.
Концентруватись на пам'яті — інше це.
Ось що газети пишуть нині:
Закінчився у Кілі, в ФРН,
Суд над есесівцем Ріделем,
Творцем «поліпшеної» душоубки.
В неї потрапляли мешканці
Окупованого Могильова —
І за одну хвилину гинули.
А «експерти» судові заявили,
Що смерть в межах хвилини
Не є болісною і, отже,
Не варто звинувачувати Ріделя
В жорстокості... Ви чуєте — не варто?!
Суд виправдав «раціоналізатора».
Серед присяжних вчителі були...

В залі заворушилися. Фотографія поволі переходить з рук у руки і знову повертається до Вчителя. Той ховає її у конверт і кладе в нагрудну кишеню.

Так-от. Про вчителів.
Про ненависть з любові.
І про любов з великої ненависті.

В пенати рідні повернувшись
І переживши стільки, я хотів
Знов йти на фронт.
Хотів зустрітися лице в лице
Із Функе, з Францом Функе.
Комісія медична жодна
Не могла визнати мене
Навіть «обмежено придатним».
Я знов пішов у школу.
Я забуття шукав од горя.
Тож працювати, працювати, працювати —
Бодай крихтина забуття у праці.
Я цілі дні із дітьми був, із дітьми.
Та м'яко ніч приходила —
Я прокидався о другій чи о третій,
Вивірювався сон, як не було, —
І працював я, працював затято,
Щодня чекав я з нетерпінням ранку,
Щоб утопитись у дитячій щebetі,
Щоб захлинутись у дитячій вереску,
Як щастя є — воно поміж дітей.
Як шолоховський той герой,
Я взявся за німецьку мову,
Я вірив (павіть зараз вірю!),
Що станеться отак, що я зустріну
Гестапівця, що катував дружину,
Що вбив її і сина-крихітку,
І зможу я сказати по-німецьки
Йому все те, до крапельки все те,
Що так виношую запечено
Уже чверть віку,
Що не забудеться
Й не проститься ніколи.
Я вивчив німецьку мову.
Я володію нею досконало.
А потім взявсь за польську і за чеську,
Англійську і болгарську,
Французьку та іспанську,
І за японську мову взявся.
Я вивчив всі ці мови.
Але ж часу таке безмежжя
Від другої години ночі аж до ранку —
Це ж ціла прірва часу.

Головуючий

Це та пора, шановний друже,
Коли Ви пишете свої книжки —
Від другої години ночі і до ранку?

Голос із хору

Як Вам вдалося написати
Педагогічних праць за цілий інститут?
Так, справді забагато:
Опубліковано триста десять наукових праць,
Тридцять дві книжки з-поміж них?

Вчитель

Я ще раз, ще раз хочу повторити:
Моє натхнення — два чуття глибоких —
Любов і ненависть.
Любов безмежна — до дітей.
І до фашизму — ненависть бездонна.

Голос із хору

Чи не здається Вам, колего,
Не за адресою тут деякі емоції?

Вчитель

Я декілька разів уже бував
В Німеччині Демократичній.
І коли вперше я ступив
На землю на німецьку,
Коли заглянув я уперше
У сині очі піонерів-тельманівців,
Мені зітхнулося з полегшенням:
Це — новий світ, це — світ соціалізму.
Сама непримиренність до фашизму
У всіх його субстанціях...
Гуманність справжня
Полягає в тому,
Що треба комуністом бути всюди —
І в економіці, і в науці,
І в душі людській.
Коли учитель не прийде у душу,

Тоді чия вона буде, душа?
І неможливо бути гуманістом,
Коли не маєш до фашизму ненависті,
А він же зна, як щупальця пускати.
У цьому ваша вища компетентність.
І ще хотів би я наголосити
Ось на такому, друзі дорогі:
Виховуючи людяність, і чуйність,
І почуття людської гідності,
Не можна забувати ні на хвилину:
Фашистські вбивці,
Що надлюдьми себе проголосили,
Теж всі дітьми були.
Теж раділи сонцю.
Теж листи писали і сповідались
Своїм коханим матерям.
Теж наречених ніжно обіймали,
Оте розпрокляте все — теж, і теж, і теж,
Садист отой, убивця,
Що голову дитячу
Розбив об кам'яну стіну,
Він же голубив, гладив по голівці
Свого синочка,
Донечку свою, —
На фото — ви вже бачили його, —
З яким ніколи я не розлучаюсь,
Він же не сам — він вірний сім'янин
Із дітками двома й дружиною.
І взагалі — нема гуманності абстрактної,
Нема людяності поза боротьбою,
Шаленою борнею політичною,
Яка заповнює всі наші дні по вінця.
Людину можна справжньою назвати,
Коли вона людей насправді любить —
Це Ленінові золоті слова.
До серця людського навіки
Перепинити доступ звіра — ось в чім зміст
Покликання учителя, колеги.

Г о л о в у ю ч и й

Спасибі Вам, шановний наш колего,
За щирі сповідь, що ми тут почули, —
Ця сповідь йшла від глибини душі.

Тепер ми знаєм, звідки сили брали Ви,
Щоб так прожити ув однім житті
Життів багато, повно і натхненно.
Хай радість супроводжує Вас всюди!
А ми Вам поклянемося, наш колего,
Обпечений жорстокою війною,
Що нас веде ідея комунізму,
Яка в крові вже клекотить у нас.
Ми всі, антифашисти і борці,
Вчимося із Ваших книг — вони нам радість
Пізнання найдорожчого в людині:
Народження людини в малюку.
Прийміть подяку! До нової зустрічі!

Німецькі колеги розходяться. До Вчителя підходить молодий чоловік, русявий, синьоокий, з папкою під рукою — один з уважних слухачів. Бере Вчителя за руку і його пальцями несподівано гладить себе по голові. Вчитель вражений.

В а л ь т е р

Погладьте мене ось так, по-батьківськи.
Так гладили мене в дитинстві.
А потім убили синочка Вашого,
Закатували дружину Вашу.

В ч и т е л ь

Ви що, товаришу,
Ви, може, нездорові? Навіщо так?

В а л ь т е р

Дозвольте відрекомендуватись:
Учитель Вальтер Функе із Потсдама.
Це ж прізвисьце для Вас знайоме!

В ч и т е л ь

Ви справді — Функе?

В а л ь т е р

Так, я справді Функе.
Посвідчення моє Вам — ось.

А ось моя Вам книжка:
«Гуманізм в системі Януша Корчака».
А ось Вам дубль із фото.

Вальтер виймає з нагрудної кишені кілька фотографій, серед них і наче справжня копія з тої, яку показував Вчитель.

Вчитель

Це неймовірно. Просто неймовірно.

Вчитель дістає фото з своєї кишені і дивиться на обидва знімки — вони тотожні.

Так у житті насправді не буває.
Це сон якийсь — і приголомшливий,
І лютий водночас. Це я, мабуть, нездоровий.

До Вчителя і Вальтера підходить старий німецький педагог, що вів розмову. Він звіддала стежив за діалогом і тепер підтримує Вчителя, що заточується.

Головуючий

Ні, Ви здоровий, друже дорогий.
Я теж буквально приголомшений.
Єдине, що посвідчити я можу:
Це — здібний молодий колега наш
З Потсдама, Вальтер Функе.
Він закоханий у Вас віддавна —
Все марить Павлицанами. І те потверджую,
Що батько його був гестапівцем
І воював на Східнім фронті.
Ми все це знаєм. Це знання — гірке.
І в синові ця гіркота важка
Горить під серцем — але щоб аж так
Звести Вас вдвох на цій вузькій дорозі?

«КАЗКА ПРО ЛЮБОВ» У ШКІЛЬНОМУ ТЕАТРИ

Діють: Вчитель, Вальтер, потім — Мар'яна, Хор.

Вальтер

Я — син гестапівця. Мене виховували
У дитбудинку. Мати з сестрою загинули

При бомбардуванні.
Батько зараз у — ФРН.
А тут він панував —
У Вашій школі
Була ж тюрма для пересильних,
Він тут ходив, всеможний і нещадний.
Я чую стогін в кожній цій стіні,
Дитячий щебет всіх десятиліть
Не може оцей стогін заглушити!
Наш час лихий у павутинні цифр...

Вчитель

Душі не даймо числам цим,
Душа хай буде пам'ятлива, але чиста...

Вальтер

Чи ж це можливо поєднати
І пам'ять отаку лиху і чистоту душевну?

Вчитель

У вас, в НДР, згадують часто Брехта:
«Труднощі гір — вже позаду.
Тепер починаються
Труднощі рівнин».
Та, мабуть, справедливіше
Ці гори, що минули в минулім,
Вважати лиш горбами,
Попереду — ото вже справжні гори!
Чи Ви не альпініст?!

Вальтер

Звідкіль у Вас, Учителю,
Такий потужний струмінь оптимізму,
Мені буває лячно за людину,
А у вас — якась любов глибинна.
Як Ви її навчились? Де і як?

Вчитель

Навчитись можна всьому:
Твердості, терпінню, мужності,
Любові не навчишся, друже.

Любов повинен дати хтось —
Мати, батько, вчитель,
Бабуся, може, хтось живий живому!
Якийсь заряд — як естафету.
По ланцюжку століть — одне від одного.
Яка важезна ноша —
Любити, співпереживати,
Співчувати, за когось постраждати!
Але яка людська — найлюдськіша!
Мені дали бабуся й мати оцю ношу.

Заходить Мар'яна. Обличчя Вальтера світліє.
Вчитель не то жартівливо, не то серйозно звер-
тається до Мар'яни.

А я вже все не донесу — отож потроху
Перекладаю вам на плечі цей тягар,
Найважчий...
Може, вдвох піднесете?

Мар'яна

День добрий!
Це ж який тягар,
Який ми вдвох зуміємо підняти?

Вчитель

Це наш секрет із Вальтером,
Вірніше, Ваш із Вальтером...
Отож про школу й про любов.

Мар'яна

Ми ж боїмось відверто
Казати те, чим всі живуть давно.
Дев'ятий і десятий класи
Все знають, любляться, страждають,
А ми, святенники, лиш палець на уста!
Мені двадцять другий пішов,
Вчора почула я про себе
Шепіт дев'ятикласниць:
«Стара діва, заміж ніяк не вийде,
А наша Люська...» — і таке сказали
Круте і дуже точне слово — я здригнулась!

Вальтер
(не без гумору)

Мені тридцять другий пішов,
На десять літ я більше наздригався,
Як парубок старий мушу сказати,
Що ми безсилі справитись з цим валом,
Отож і досі не одружувавсь.

Вчитель

Мені, старому, вже п'ятдесят другий,
І мушу сказати ось таке:
Не вал цей страшний, він — органічний,
Не раннє дозрівання нас лякає,
Але безсилля наше в оцю пору,
Коли життя квітує і буяє,
Коли парується весна з весною,
Ми лиш дратуємось чи рота роззявляєм.
Де ж наша мудрість? Тонкість наша де?
Наш такт — безсилий,
Мудрість наша — куца.
Звичайно, сексуальне виховання
Потрібне.
Але ж як забути
Про виховання мудрості любові!
Тут йдеться і про чистоту дівочу,
І про відповідальність юнака.
Яке б життя було красиве, цільне
І віяло б пахучою гармонією,
Якби ж то всі дівчата й юнаки
Кохання мудрість осягнули!
Так, саме мудрість,
А не зблиск миттєвий,
Що враз спарує й миттю розпарує.

Мар'яна

В театрі нашому шкільному
Йде репетиція мікровистави
«Казка про любов» за текстом
Вчителя. Вальтере,
Я Вас запрошую.
Хор, підготуватись!

В а л ь т е р

Я з радістю. Не знав,
Що Ви і п'єси пишете, а Ви,
Мар'яно, ще й режисер.

В ч и т е л ь

Та бавимось потроху. Але хочу
Закінчити розмову нашу.
Навчитися людина може
Будови найвеличніші споруджувати,
Космічні кораблі найкращі,
Човни підводні атомні,
Коли ж вона любить не навчиться,
Все ж дикуном залишиться, і годі.
Освічений дикун в сто разів
Страшніший неосвіченого.
І найстрашніші прорахунки наші:
За все, за все відповідає вчитель.
Й за прорахунки матері природи,
Й за бога, як колись сказали б.

Входить «Бог». Входить «архангел Гавриїл».
Входить Хор з дівчат і хлопців.
Входять «Адам» і «Єва».

М а р ' я н а

Давайте, не соромтесь.
Це наш гість Вальтер Функе із НДР.
А це — театр наш. Бог. Адам і Єва.
Архангел Гавриїл. Це — хор.

Хор — двоє дівчаток і двоє хлопців — виступають
наперед. Всі сідають, тільки Мар'яна намагається
дати лад виставі.

Х о р

Коли ще бог творив цей білий світ,
Навчив зорю родити він зорю,
Навчив він квітку народити квітку
І дерево навчив родити дерево,
Усе живе продовжувало рід.
І бог послав мужчину й жінку в поле,

Мужчина був Адам, а жінка — Єва,
І бог навчив їх будувати хату,
Мужчині дав лопату бог у руки,
А жінці дав він мірочку зерна.

«Бог» виводить «Адама» і «Єву». «Адам» з лопатою, «Єва» з мірочкою зерна.

«Б о г»

Живіте і продовжуйте свій рід.
А я піду собі по господарству.
Прийду десь через рік аж — подивлюсь,
До чого ви догосподарювались.

«Бог» виходить. «Адам» і «Єва» беруться за руки. Хор вносить і ставить перед ними колиску, а в колиці дитина — лялька. «Бог» знову входить вже в супроводі «архангела Гавриїла».

Х о р

Ось рік минув. Бог — на поріг.
Прийшов він рано-вранці, на світанку.
І бачить бог: Адам і Єва біля хати
Стоять і дивляться у вічі
Одне одному, спіє хліб на ниві,
Колиска — поряд, і дитя — в колиці.
Адам і Єва дивляться на сонце,
Та сонця більше в карих і блакитних.

«Бог» заглядав їм у очі, та вони нічого не бачать — «Адам» і «Єва» стоять, міцно сплівши руки.

В ті миті дивні, коли очі
Їх зустрічались і не мали сили
Одне від одного на мить відстати,
Бог бачив там, в очах,
Якусь незнану силу,
Красу для нього ще не досягненну.
Краса була прекрасніша від неба,
Краса була красивіша від сонця
І від пшеничної красивої землі —
Прекрасніша, чарівніша від всього,

Що вже зліпив і змайстрував господь.
Краса оця до того здивувала
І приголомшила навіки бога,
Що затремтіла від страху і заздрості
Душа його — душа всеможна бога.

«Б о г»

(звертається до «архангела Гавриїла»)

Як же це так?
Створив я твердь земну,
Зліпив людину з глини,
Вдихнув життя у неї,
Але не міг, не зміг створити
Краси такої дивної?
Звідкіль така краса?
І що воно таке — краса?

«А р х а н г е л Г а в р и ї л»

Краса — це любов!

«Б о г»

А що таке любов?

М а р ' я н а

Чекай хвилину.
Архангел Гавриїл повинен
Казати це із незнанням. Він сам
Не знає цього почуття. Це так —
Його відмовка. На питання бога,
Який доскіпується і страждає.
А зараз бог підходить до Адама
І просить його — й забагато гордості
Ще в цім проханні, адже він — ще Бог.

«Бог» підходить до «Адама», доторкається
до його плеча і зверхньо просить.

«Б о г»

Навчи мене любити, чоловіче.

«Адам» не бачить «Бога». Він бачить сонце
в очах «Єви».

Х о р

Мужчина не відчув святого доторку
Всесильної господньої десниці —
Він в сонце Євине дивився.
А бог був злим, пімстливим дідуганом.
Він був жорстоким,
Він кричав з безсилля.

«Б о г»

Ах так, людино!
Значить, ти не хочеш
Навчить мене любові?
Постривай, навіки
Мене ти згадуватимеш!
З цієї миті — старій!
Година кожна у житті
Вбиває твою молодість і силу
По крапелині — буде так, і годі!
Тож перетворюйся в руїну,
А я прийду
Десь літ за п'ятдесят
І подивлюсь,
Що лишиться в очах твоїх, людино.

«Бог» з «архангелом Гавриїлом» виходять.
«Адам» одягає собі бороду, «Єва» закутується
в хустку — вони знову завмирають в попередній
позі. Знову заходить «Бог» з «архангелом
Гавриїлом».

Х о р

І бог прийшов десь літ за п'ятдесят.

«А р х а н г е л Г а в р и ї л»

Дивись: вже не халупа,
А хата ясноока поміж вишень,
Де був пустир, який садок веселий,
Пшениця ген на нивах дозріває,
Сини орають в полі,
Пшеницю доньки жнуть,
Гасають внуки на лугах.

Х о р

Під хатою на призьбі
Сидять дідусь з бабусею — Адам і Єва —
І дивляться то на ясний світанок,
То в очі одне одному.
І бог в очах побачив,
Таку красу побачив бог
В очах і чоловічих і жіночих,
Величнішу, ніж досі в них горіла,
Могутнішу, ніж досі в них палала.
Побачив не лише Любов,
А й Вірність запримітив,
І бог розгнівався,
Аж руки задрижали.

«Б о г»

Так мало тобі старості, людино!
То помирай же, помирай у муках,
Ставай землею,
Прахом стань і тліном.
А я прийду невдовзі й подивлюсь,
В що перетвориться твоє кохання.

«Бог» виходить. З ним — «архангел Гавриїл».
Щезає і «Єва». «Адам» залишається один. Потім — передня ява.

Х о р

Три літа проминуло —
Знову бог прийшов з архангелом.
І бачить бог:
Сидить дідусь біленький
Над невеличким горбиком могили,
І бачить бог:
Смутні в людини очі,
Та в них палає жаром
Ще, ще могутніша
І вже неосягненна
Краса людська —
Така страшна для бога.
Не тільки там Любов,
Не тільки Вірність,

А й Пам'ять серця бог побачив.
І затремтіли в бога руки з ляку,
І од безсилля серце затремтіло.

«Бог» підходить до людини, падає перед «Адамом» на коліна і починає благати.

«Б о г»

О, дай мені, людино, цю красу!
Що хочеш, те й проси
В обмін на неї — дай лише.

«А д а м»

Не можу.
Надто дорого вона мені дісталася.
Йї ціна ж бо — смерть,
А ти безсмертний, кажуть.

«Б о г»

Бери безсмертя,
Молодість бери,
Віддай мені лише Любов!

«А д а м»

Мені нічого не потрібно.
Ні вічна молодість,
Ані докучливе безсмертя
Не можуть дорівнятись до Любові!

«Бог» встає з колін. На тлі пшеничного поля і ранкової зорі стоять в золотих колосках юнак і дівчина, міцно сплівши руки, і дивляться то на сонце в небі, то на сонце в очах одне одного.

Х о р

Найбільше диво світу — це Любов!
Схопився бог за голову руками
І геть пішов на небо.
І відтоді людина стала
Богом на землі.

«А д а м»

Нема нічого кращого від сонця,
Яке в твоїх очах для мене сходить.

«Є в а»

Нема нічого кращого від сонця,
Яке в твоїх очах мені палає.

Х о р

Нема нужденнішої на землі людини,
Яка нікого у житті не любить.
Хай славиться Любов — це вічне сонце,
Яке людину творить із людини...

ВЧИТЕЛЬ У ЛІКАРНІ

МАТИ З КАЗКОЮ

М а т и

Синочку, тобі зараз — десять літ.
Голубчику, в тебе плеврит.
Лікарі сказали: надвір ані-ні!
Берись за книжку, тихо лежи мені!

В ч и т е л ь

А хлопці гасають на лижах,
На льоду вже ковзанка готова.

М а т и

Ти вилежиш трохи — і гайда.

В ч и т е л ь

А може, не вилежу, мамо,
Так груди болять, в голові — безнадія!

М а т и

Надійся, синочку, надійся.
Без надій людина — тривожна.

В ч и т е л ь

А казочку, матусю, можна?

М а т и

А розповідь. Без казки не можна.
По сухому безводному степу
Іде подорожній.
Іде мандрівник, а степ безконечний,
А в людини снаги вже нема,
А сонце пече, а спрага випалює губи,
Подорожній ледве проводить
По губах язиком пересохлим,
Пісок на губах, вітер в очах.
Раптом далеко попереду
Темна пляма забовваніла.
Стрепенувсь мандрівник —
А може, це ліс, а там джерело?
Ні, це марево манить.

В ч и т е л ь

Мамо, а що таке марево?

М а т и

Омана така, привиджається...
Іде подорожній, ледь шкарбає,
Аж раптом Орел з'явився на небі,
Шугає широкими, позирає зіркими.
Бачить баклагу з водою в мандрівника,
Метляється на плечах у Людини.
Чутливий Орел, чує він: булькає
В баклазі вода.
— Людино, чому не тамуєш ти спраги? —
Орел аж дивується звисока.—
Ти ж падаєш від втоми, диваче? —
Відповідає Людина Орлові:
— Орле, справді, я ледве вже нипаю,
Останні вже сили кладу на дорогу.
Та коли ж доторкнусь до баклаги,
То вип'ю всю воду до краплі —
Не лишиться й краплі надії.
Орле, справді, я ледве вже йду,
Немає снаги в мене, Орле,
Мною рухає тільки надія.
Випив би воду — не лишив би надії...—

Ось тобі, сину, казочка,
А мені бубликів в'язочка... Спи!

Вчитель

Мамо, а надія — вона така сильна?

Мати

Найсильніша з усього, мій сину, надія!..
Надійся, що перележип
І помандруєш до школи... Тож спи!

Вчитель

Мамо, мені вже за п'ятдесят,
У мене вже діти, в дітей моїх — діти,
Не знаю, чи виживу,— в школі у мене
Ти всюди дихаєш. Все з матері:
Світ починається з матері:
Все банальне, усе найпростіше —
Мабуть, найдошкульніше в досвіді.
Скажи мені правду, матусю.
Казку мені повідай — я написав
Більше тисячі казок, та казка твоя
Світиться сонечком, мої ж лише — місячні,
Розкажи мені казку про старість, матусю!..

Мати

Я розповім тобі казку... на старість.
Летів ворон з теплих сторон.
Пташат своїх ніс під крилами.
І запитав ворон одне пташа:
— А чи будеш ти батька носити,
Коли батько постаріє?
— Буду, таточку, буду! — збрехало пташа.
Кинув ворон його об камінь.
Запитав ворон друге пташа:
— А чи будеш так батька носити,
Коли батько постаріє?
— Буду, таточку, буду! — збрехало пташа.
Кинув ворон і друге пташа об камінь.
Запитав ворон третє пташа:
— А чи будеш так батька носити,

Коли батько постаріє?
— Буду носити, батьку, буду,
Та тільки... своїх дітей! —
І поніс ворон третє пташа в гніздо,
Правду почувши від нього...
Не мати, не батько — вінець, а дитина.

Вч и т е л ь

Спасибі, мамо, за казку...

М а т и

Дитиною будеш для мене навіки!

ДРУЖИНА З ХЛІБОМ

Д р у ж и н а вносить хліб на рушнику і магнітофон в палату. Вч и т е л ь поволі встає, обличчя його розквітає усмішкою, але слабість пересилює його — він знову лягає.

Д р у ж и н а

Лежи. Це четвертий клас,
Мар'янин. Не тільки, бач, відсвяткували,
Але й для тебе випекли —
Посвята ось яка на короваї,
Як на весілля вистарались!

Вч и т е л ь

А то що в тебе в вузлику?

Д р у ж и н а

А це, бач, кожна із дівчаток
Тобі хотіла щось своє спекти,
Із хліба свого власного.
Яке ж бо вдатне пшеничне тісто!
Дивися: жайворонок, ластівка, шпачок,
Снігур, сорока, соловейко.
До тебе в вирій прилетіли
Дитячі душі, тож видужуй швидше!

Вчитель

Та видужаю. Чую вже: ось-ось
Зведусь на ноги. Просто ж божевілля!
І треба так на вересень злягти.

Дружина розставляє на підвіконні нехитре дитяче птаство.

Дай мені хліба понюхати!
Я пам'ятаю, коли хліб пекли,
Коли я біг ще хлопчиком до школи,
Я чув завжди по запаху із комина,
Який у хаті хліб печеться:
Пшеничний, житній чи ячмінь із житом.
Не знаю кращого на світі запаху.
Цей запах мертвого зведе на ноги.

Дружина тримає хліб і одвертає голову, сльози
душать її, але вона стримується.

Дружина

Усе твоє тобі і принесли.

Вчитель

Чого ж воно — моє?

Дружина

Тому, що ти у школу нам приніс
І перший хліб, і першу казку.

Вчитель

Воно лежало просто на дорозі.
Нагнись і підійми —
І я нагнувся. Не я нагнувся б,
Хтось би інший зробив це.
Згадай-но Рильського Максима:
«Не кидайсь хлібом, він святий!»

Вчитель вмикає магнітофон.

Дружина

Це — Ніна Віща. Голосок який!

Магнітофон

В тиші ночі на полі
Не раз ми чули дивну мелодію —
Щойно ж скосили пшеницю!
Що це за дивні звуки?
Може, це невидимка сопілка?
Може, пташка нічна невідома?
Ні, це добра фантастична істота —
Маленький хлопчик з вінком
Із колосся пшеничного.
Він на сопілочці все виграє
Дітям на радість, журі — на досаду.
А зветься він — Сонцекокос.
Сонцекокос — дитя Сонця палкого
І родючої Землі-матері.
Там, де шумить пшениця,
Там зводиться Сонцекокос.
Збирають врожай — він в соломі
Ховається, ледь кучері видно.
Пісня радісна і смутна в нього.
Пора іти в Землю, до матері,
Знову чекати в землі до весни,
Коли батько Сонце руку подасть —
І знову він вискочить, і заспіває,
І пшениця зазеленіє од співу,
І чим краще він гратиме,
Тим врожай буде золотіший...

Дружина

А цей впізнаєш голосок?

Вчитель

Та це ж Юрко Сьохін. Чи вгадав?

Дружина

Він.

Магнітофон

«Як іволга пролетіла крізь райдугу».
Іволга була колись-то

Сіренькою собі пташкою,
А тепер яке в неї гарне
Пір'я різнобарвне —
Жовте і синє, зелене й оранжеве.
Де ж вона всього надбала,
Пташка сіренька? А ось як було.
Одного похмурого дня
Почула сіра пташка іволга,
Як грім гримить десь за лісами.
Бачить сіра пташка іволга,
Як чорна хмара суне-супиться.
Злякалась сіра пташка іволга,
Сховалася поміж гілок,
Чекає — не дочекається,
Поки дощ відшумить.
Раптом бачить сіра пташка іволга,
Як від хмари до річки напнула
Дивна різнокольорова смуга —
Райдуга-дуга, веселочка.
Дивиться — не надивується
Сіра пташка іволга на райдугу.
Їй захотілось до смерті
Бути такою ж прекрасною.
Стрепенулась сіра пташка іволга,
Сірі крильця розправила,
Прямо в райдугу полетіла.
Як серце маленьке тривожно б'ється
У маленької сірої пташки!
Бажання стати красивою
Сильніше від страху.
Крізь райдугу іволга пролетіла —
Стала дивно красивою.
З тих пір, коли глянеш на іволгу,
Згадаєш райдугу — золоту дугу!

Вчитель вимикає магнітофон, потім говорить.

В ч и т е л ь

Був і я маленькою сірою пташкою,
Аж поки дітей не пізнав, як райдугу,
Коли є щось в мені і доброго — все від дітей!
Від найяскравішої райдуги людства.
Ти знаєш, скоро буде тридцять п'ять літ,
Як я вчителюю... Поранення,

Осколки біля серця;
Всі суперечки, всі бої мої —
Яка нікчемна і мала біда моя
Поряд з великим щастям — бути з дітьми!

МАР'ЯНА І ВАЛЬТЕР З ЛЮБОВ'Ю

Вчитель

Ну що, знайшли, за чим приїхали?

Вальтер

Знайшов щось більше.
Шукав я правду — істину знайшов.

Вчитель
(жартівливо)

Ця істина — красива, наче казка.
Вона — з Кімнати Казки.
І на щоках у істини — дві ямочки.

Мар'яна знічується. Вальтер теж.

Вальтер

Я не жартую, Вчителю.
Перебування тут, у Павлицянах,
Мене переконало ось у чому.
Даруйте, мені все-таки здавалось,
Що Вашій всеохоплюючій системі
Бракує трохи... твердості.

Вчитель

Хотіли симбіозу Ви?

Вальтер

Тепер я просто переконаний,
Що жорсткість неможливо вводити
В стосунки вчителя й дітей.

Вчитель

Так, саме так. Я радий,
Що Ви самі прийшли до цього висновку
З допомогою Януша Корчака і... Мар'яни.

Вальтер

З Вашою допомогою, Вчителю.

Вчитель

Жорсткість — це страшна бацила!
У неї величезні інерційні сили.
Вона саморозкручується — немає впину.
І *жорсткість* в масці *вимогливості*
Розмножується міриадами.
І найпростіша логіка завершується:
Жорсткість жорстокістю стає...

Вчитель дивиться, як заплітаються водне пальці Мар'яни і Вальтера. Він намагається стріпнути видіння, що все пастирливіше заповнює його, але годі. Перед Вчителем не Вальтер і Мар'яна, а Віра Сулима і гестапівець Функе. Віра — з мотузком на шиї, гестапівець в кашкеті з орлом.

Що за прокляття! Ти чого прийшов,
Ти знов прийшов до мене, кате мій.
Ти кажеш — вбив мене осколками своїми,
Ти кажеш — вже не виживу, проклятий.
Я, Функе, я забрав у тебе сина,
Ніколи він уже твоїм не буде,
Дорога йому інша — не твоя.

Мар'яна і Вальтер розплітають руки.

Мар'яна

Він марить.
Поцілуй мене, Вальтере! Тут, при ньому.

Вальтер цілує Мар'яну.

Тепер пішли. Хай заспокоїться.

Виходять. Входять Дружина і лікар. Вчитель марить.

Вчитель

Мене ти переслідуєш повсюди,
Гер Функе, ти розставив щупальці на мене
То там, то тут. Але щоб зашморгом
Обняти Віру, потім цілуватись.
І де я? Хто я? І чому я тут?
Я прошу тебе, Віро, ні, не треба...

Лікар

Він справді марить. Віро! Віро!

Дружина

Це марення занадто дійсне, лікарю.
Ви розумієте — розкрию тасмницю
Вам, другу нашому. Ви Віру Сулиму
Знали? Чули?

Лікар

Не знав, а чув. Це дружина його перша?

Дружина

Він любив її колись. Її повісили
Недолюдки ці в час війни. І от
Коли прийшла Мар'яна в школу,
А вона, кажуть, схожа на ту Віру,
Я запримітила своїм жіночим оком,
Що він...

Лікар

Що — закохався?

Дружина

Ні, не те. Складніше. Він ставиться до неї,
Як до доньки. Ніжно. Щиро. Славно.
Їй — двадцять. П'ятдесят йому. Ви що?
Але коли з'являвся хтось із хлопців,
Крутився коло неї, бо ж красуня,
Йому стає відразу якомсь зле,
Підвищується дратівливість зразу.

Л і к а р

Та це ж звичайна арифметика...

Д р у ж и н а

Ні, ні! Мені ж бо краще знати.
Вірнішого знайти на світі важче,
Він ставиться до неї як до *пам'яті*
І хоче пам'ять коло себе мати.
Чи так сказала, а чи ні — не знаю.
Та надто він весь зболений, попечений.
Заснув, здається. Вийдемо.

Виходять.

ГОРПИНА З КОСОЮ

В ч и т е л ь

(*марить*)

О лицар аспірину! Ти вже тут...
О лицар седуксену! Ти вже встав!..
Він встав ще позавчора.
Досі «вчора» триває в нього.
Завтра буде аж післязавтра.
А сьогодні, учора й завтра —
Для мене лиш сьогодні.
І так — десятки літ!
Я — син його. Так, так!
У цих краях він був — Функе.
Ось я на фото, бачите?
Оце сестра. Це мама. А це він.
Він зараз там. На Заході.
Живий. Мене він кличе.
Манить раз у раз.
Це Вам здається? Надто неймовірно.
Це в Вас провина — батькова, жива,
Така пекуча і така пімстлива...
Я вчу дітей любові
І ненависті — теж... теж учу.

Велосипед підкочує до вікна палати. На багажнику — пучок скошеної трави. Підходить до розчиненого вікна жінка з косою, вона нахилється над Вчителем, грюкає косою об одвірок, той підводиться, говорить оторопіло до Горпини, шкільної прибиральниці.

Ти — Смерть. Ти вже прийшла.
І справді ти з косою, як в казках.
А я гадав, як всі гадають люди,
Що ти така лише в казках дитячих.
А я ж не встиг, нічого ще не встиг!

Г о р п и н а

Що — я така страшна уже, як Смерть?
Та я не Смерть, я просто собі баба.
Хіба мене ви не впізнали, Вчителю?
Та я ж уборщиця із школи Вашої —
Я Родіона Жлуктяка Горпина.
У мого батька
Було чотирнадцятеро дітей,
Всі — вчителі, і я була учителькою.
Мого батька спалили у хаті.
— Виходь, йому казали, — виходь!
— Згорю у хаті, не піду
Під вапі смердючі кулі! —
Кричав, коли горів: —
Кари кагам! Кари! —
Мене ж стерилізували у концтаборі.
Я вся, як бачите, тремчу, я хвора.
Я не могла вже в школі працювати
Учителькою, і я впросилася
До Вас у школу, щоб і Ви не знали, —
Бути прибиральницею. Жити не могла
Без школи, без дітей, без цього крику,
Який для мене в світі найболючіший
І найсолодший. Було дитя у мене!
Ховалась я три дні у плавнях,
І молока у мене не було
У грудях — я ревно плакала,
Сльози падали на груди,
Дитя ковтало солоні сльози, засинало.
Дитя убили. І мене убили.
Тож перед Вами — лиш тінь моя!
І тінь моя не дасть йому Мар'яни
Оцьому німчикові, цій породі клятій.
Її забрала я з притулку, виховала.
Їй матір'ю я стала, хоч я й тінь,
І тінь моя не дасть йому Мар'яни.
Я прошу, заступіться!

Вчитель

Смерте, я ж не воїн у чистому полі,
Я був воїном у сорок другому,
Я поранений був під Ржевом,—
Чому ж ти тоді не прийшла з косою?
Смерте, я не воїн у чистому полі,
Могла ти прийти в сорок восьмому,
Коли конав я од хвороб і немочі
І все тебе вичікував навшиньках,
Неначе рідну матір, душу рідну.
Чому ж тоді ти не прийшла з косою?
Смерте, чому, коли мені розвиднилось,
Коли став дещо знати, дещо тямити
І знаю ключик од душі дитячої,
Чому мені косою брязкотиш?!

Горпина

А може б, я була
Учителькою кращою, як ти,
І все знайшла б, що не знайшов ти,—
Дітей вмивала б краще,—
А мушу прибиральницею гнутись.
А ти мене, учительку колишню,
Ще й, прости боже, Смертею зовеш?!

Вчитель

Учителько, кажи мені, скажи,
Чого ти мені смертею приходиш?

Горпина

Та я прийшла до тебе, бо несила
Мені дивитися на їхнє парування,
На їх обійми в хаті й поза хатою,
Йй-богу, на дурман мене наверне —
І согрішу, або нехай геть їде
І пальчиком Мар'яни не торкає...

Вчитель

(весь в собі, резюмуючи)

...А в ту пору вчився Волхв
Та всім премудростям:
А що першій мудрості вчився —

Обертатися Ясним Соколом;
А що другій мудрості вчився він, Волхв,
Обертатися Сірим Вовком;
А що третій мудрості вчився він, Волхв,—
Обертатися Гнідим Туром — Золоті Роги...
Я ледь приходжу
Тільки що до третьої із мудростей,
Чому ж мені ти ставиш косу в голови?!

Г о р п и н а

Та я не Смерть Вам — я Горпина, баба,
Ну й наповратився, хай буде так, як легше...

Вчитель завмирає і останнім мимовільним порухом натискає на клавіш магнітофона, звідки просто-таки вдаряє дитяча пісенька:

Був собі зайчик,
В носі колупайчик,
В вусі колупайчик,
Хвостиком махайчик,
Ніжками стрибайчик,
Очками моргайчик...

Вчитель завмер. Горпина злякано сахнулась, косу вбік відставила, тяжко перехрестилась великим селянським хрестом. Пішла з велосипедом в незручній тиші, яку ще проколював дитячий голос...

МАРЕННЯ ВЧИТЕЛЯ

А Вчитель вже далеко-далеко. Деся він там, в окупованій Варшаві, де в маленькій кімнаті сидить за столом Януш Корчак. Польський педагог не дивується, коли поруч себе бачить Вчителя у формі радянського офіцера. Постріли і вибухи — притулок Корчака ось-ось мають відправити в Треблінку. Януш Корчак поспішає закінчити свої записи. В кімнаті стоїть зелений прапор, прапор дитинства, прапор Корчака.

К о р ч а к

Сину мій, невже я можу
Все це отак залишити?

Вчитель

Ви не можете бути убитим.
Ось документи.
Ось перепустка на двох осіб —
На техніка і слюсаря водопроводу.
Треба вийти із гетто Вам, саме Вам,—
Ви не можете бути убитим.
Чого Ви на мене так дивитесь,
Наче я пропоную Вам?..

Корчак

Я не можу прийняти цю пропозицію.
Хто полишить свою дитину
В нещасті, у горі, у небезпеці?
А тут двісті дітей.
Як залишити їх самих
В зашломбованому вагоні
Чи в газовій камері?
Чи можна це все пережити?

Вчитель

Але ж усе буде знищено!
Всі будуть знищені — як же не використати
Можливості Вас врятувати?!
Хто ж буде нести
Зелений прапор дитинства?

Корчак

Зелений прапор поблідне,
Коли я зважусь на цей крок.
Ви знаєте, у мене є надія
У безнадії, хоч вона й остання.
От вчора. Поливаю квіти.
Моя лисина у вікні —
Така прекрасна ціль.
У вартового гвинтівка,
Чому він стоїть і дивиться?
Нема наказу?
А може, знаєте що,—
Може, ще вчора
Він був сільським учителем?..

Вчитель

Вчитель пруської школи?
Та він ще вчора
Вибивав із майбутніх есесівців,
Табірних вартових і катів,
Усе людське.
Тікайте, учителю...

Корчак

Не можу дітей залишити
Наодинці з вогнем.
Тільки разом!
Сенс є в тому, що Ви прийшли.
Ви заберете усі мої записи
І зелений мій прапор,
Щоб він не згорів.
Все на світі — з дитини.
І в дитині — кінець.
Одного разу я довго сидів у полі,
Слухав, як жайворонки співають.
Серце жайворонка, як серце дитини, —
Доводить себе до виснаження
І відразу ж відходить.
Скільки із того, що може дитина,
Ми, дорослі, навіки втрачаємо:
Силу і цільність чуттів,
Особливе сприйняття природи й краси.
Кожна дитина вперезана райдугою,
В дорослого райдуга — сіра.
Яке щастя для людства,
Що ми, дорослі, не маємо сили
Скорити дітей нашому впливові,
Дидактичним замахам нашим.
Діти думають серцем — не розумом.
Тому так важко знаходити
Нам спільну мову із ними —
Ми ж об'їлися з Вами розумом,
Тому немає мистецтва складнішого,
Як вміти з ними говорити.
Дорослі, занурені в свою суєту,
Дорослі, занурені в кішлю своїх турбот,
Ми не помічаємо дітей,

Як не помічали раніше жінку,
Як не помічали раніш кріпака,
Як не помічали народів пригноблених.
Бути добрим, не добреньким,
Бути в мудрості добрим —
Це найважче на світі покликання.
Особливий талант — дитині.
Нескінченне терпіння — дитині.
Пожертвувати життя — для дитини.
Дорослі, знайте: сонце — з душ дитячих,
Які в Освенцімі, в Треблінці і в Хатині,
У Кортелісах, в Орадурі, в Лідіце
Пішли на дим, а сонцем стали, сонцем...
Ми спалені в печах фашистських,
Щоб бути безсмертними.
Смертному можна ламати
Душу і кості, а спаленому
Дим не можна переламати.
І не можна перетроцити
Непримиренності на примирення,
Чистоту у спаленого
Важко облити лестоцями,
Прозорість душі неможливо
Затьмарити димом у спаленого,
Вірність дитинству у спаленого
Не можна зламати у зраду.
Щаслива людина! Кожну
Можна спалити лиш раз.
Спробуй вдруге спалити мене, кате.
Віртуозність твоя нікчемна.
Я волаю — дишуть вуста вогнем:
Добра в тисячу раз більше, ніж зла.
Добро сильне, добро безсмертне.
Я прошу Вас — візьміть мій прапор.

Вчитель бере зелений прапор Януша Корчака.
Януш Корчак виходить.

В ч и т е л ь

Спершу вели школу медсестер,
Потім аптеки, а потім
Дитячий притулок Корчака.
Стояла жахлива спекота.
Дітей з інтернатів посадовили

На самім кінці майдану, біля стіни.
Всі надіялись в безнадії —
Сьогодні їх ще вдасться врятувати,
Приберегти від смерті до наступного дня.
Смерте, не будь пенажерою!
Соломинка для потопальника.
На соломинці — зелений прапор.
Вантажили без перерви,
А місця лишалося й лишалося,
Наче бездонні були ці вагони.
Шугали нагайки над натовпами.
Бийте, бийте, довше бийте дорослих,
Поволі, жінко, поволі, мужчино,
Поволі, старий дідугане, поволі,
Кожен дорослий — задуши по секунді,
Затримай дітям ще день.
І раптом наказ — вивести інтернат.
Ні, цього видовища я не забуду!
Це не був звичайний марш до вагонів —
Це був організований німий протест
Супроти оргій бандитизму.

Це був похід, якого не було
За всі віки, за всі тисячоліття!
О, як у Корчака світилося чоло!
І як в дітей світилося лахміття!

Всі діти йшли четвірками. Вони
Були добром у цьому злі розпуки.
Йшов з ними вчитель з поглядом ясним,
Йшов Корчак, взявши двох дітей за руки!

А поліцаї стали струнко й честь
Віддали — навіщо честь безчесним!
Пилюка люта біла з перехресть,
Був цей похід безсмертним і воскресним.

Гестапівці спитали: «Хто він? хто?»
«Людина», — кинув Корчак охоронцю.
Як сонце не спинилось в подих той!
Як треба було зупинитись сонцю!

На другий день в Треблінці вони всі
Пішли у сонце з Корчаком за руки.

Ми пізнаєм їх в зірці, і в росі,
І в дереві — як в прапорі розлуки.

В історії людини не було б
Нічого людського без цих людей високих.
Хай нам ясніє його дивний лоб!
Я крок його в дитячих чую кроках.

Знамено зеленаве б'є в траві,
Вихоплюється клетотом над нами.
Дитинство — це найкращий в світі світ,
Тож не прощайтесь з його снами.

Вчитель бачить, як Хор чорних марищ
з білими свастиками наступає на нього, намагаю-
чись забрати зелений прапор дитинства. Вчитель
зриває прапор з древка і ховає його на грудях.
Кулеметна черга — Вчитель падає. Чорні марища
кидаються до нього, та коли вони виривають
прапор, це вже інший прапор, наскрізь просяк-
нутий кров'ю, — червоний прапор Вчителя. Зна-
мено вогненным птахом виривається з рук чор-
них марищ — вони щезають. Вчитель помирає...

І в е д у ч и й

Що за зелений прапор? І навіщо?
Та й Вчитель наш не був тоді в Варшаві,
Все вигадки.

І в е д у ч и й

Не так. Не все, що відбулось,
Те дійсне. І не все,
Чого і не привиділось нікому,
Недійсне. А зелений прапор —
Дитинства символ, юності, надії.
Всі діти світу відають про це
З «Короля Матіуша Першого».
А наш радянський Вчитель
Узяв той прапор — він зробивсь червоним
В огні всіх битов людства за дитину.

ЕПІЛОГ,
АБО ВЕРХОВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ СУД

Зелене поле без кінця-краю. Десь вдалині пасуться коні. Ластівки миготять тут і там. На полі зеленому — круглий стіл. За столом сидять Песталодці, Скворода, Корчак, Макаренко. Встає Макаренко.

Макаренко

Сьогодні по порядку чергування століть
Я — головуючий і доповідач.
Верховний Педагогічний Суд
Сьогодні розглядає таке питання:
Справа директора Павлицанської школи.
Але стривайте!
Там все мене стосується. От штука!
Отож мені і справді неетично
Вести засідання. Колего Корчак!
Я прошу Вас — візьміть на себе
Цю місію...

Корчак забирає папку зі справою до себе.

Корчак

Отож, шановне товариство,
Тут звинувачують колегу нашого:
Вчення Макаренка про колектив
Він підривав і підриває
Словами й дією — словоприкладством,
Він не вчитель — проповідник-пастор.
Він зводить педагогіку до проповіді,
Носій моралі християнської, не менше.
Він вводить в педагогіку поняття темне,
Що зветься людяністю...

Скворода

Як, як? Що, людяність —
Це вже поняття темне?
Я бачу брудні пальці на папері,
Брудна душа, мабуть, у пашквілянта.

К о р ч а к

Колего, прошу не перебивати.
Нам важко розібратися відразу.
Покличем зараз ми його.
Колего Макаренко, все ж Вам
Найближчі ці питання, отож прошу
Уважно вислухати. Що ж до мене,
То знаю я колегу, серцем знаю,
Він пославсь на мене часто —
І стежив я за ним з симпатією.
Скажу одне: учитель передовсім
Повинен бути добрим, а без цього
Ні к бісу не годяться всі теорії.
Багато з нас — було, і є, чи ж буде! —
Своє невміння спілкуватись з дітьми
Нахабно хочуть замінити наказами.
А наш колега, той же прагне серцем
Прийти до серця — вірити дитині.
З повагою, так, з повагою до дитини.
Виходить, що без цього ні до чого
Всі набундючені слова.
Тож прошу, Вчителю.

Входить Вчитель. Входить Хор, він розділений надвоє — одна частина в чорному з різками, друга — в білому з павиним пір'ям: Чорний хор і Білий хор.

Б і л и й х о р

(помахує павиним пір'ям)

Найясніша в нас мета:
М'якість, ніжність, чистота.

Ч о р н и й х о р

(помахує різками)

Принесуть найбільшу користь
Строгість, жорсткість і суворість.

Потім Білий і Чорний хори
об'єднуються спільно.

- Пеленати в пелюшки?
- Ставити навколішки?
- А шмагать чи потурати,

Як не можна дати ради?!
— Чи карати, чи без кари?
— Та карають лиш нездари,
А всі здібні вчителі
Не виховують на злі,
Бо не виростить покара
Буйнокрилого Ікара!
— Заохочення — мій стимул!
— Як захочу, то ростиму,
Не захочу, хоч ви трісніть,
Словеса всі ваші — прісні!..

Б і л и й х о р

(помахує павиним пір'ям)

Найясніша в нас мета:
М'якість, ніжність, чистота.

Ч о р н и й х о р

(помахує різками)

Принесуть найбільшу користь
Строгість, жорсткість і суворість.

К о р ч а к

Слово Вчителю.

В ч и т е л ь

Одні — за м'якість, інші — за суворість,
Я — за вимогливість при ніжності душі.
Мене колега тяжко звинуватив.
Вважає він, що я відходжу
Од вірного тлумачення питань
І класовості, і гуманності.
Мене колега тяжко звинуватив.
Мені колега дорікає в тому,
Що я навдивовижку однобічний:
Геть відмітаю начебто вимогливість
І наголошую я тільки на повазі —
У цьому сенс і мудрість дорікання?!

Та досі я не можу зрозуміти,
Чому це доброта і ласка до дітей

Учено оголошується так:
Абстрактний гуманізм — і не інакше,
Ось цього я не можу зрозуміти.

І вразив мене дивовижний дух
Якоїсь підозрливості лютої
До кожної дитини, так, до кожної,
Дух недовір'я до людини вразив —
Мене завжди недовірки вражають.

І здивував ще погляд опонента,
Що лиш покаранням живі ми й будем жити,
Покарання — це доконечна штука,
Покарання — це люта необхідність,
Покаранню — осанна і осанна!

Я — не картяр. Та й істина — не карта.
Їх не знайдеш в колоді раз у раз.
Та й козир теж — це не щаслива вдача,
А це врожай кривавого труда,
Безкрай піт і крихточка натхнення.

Теорія без практики безсила.
Теорія могутня тільки в практиці.
Та й практика без бази наукової
Стає лише незграбним ремісництвом.
Ці два крила — безсилі поодинці.

Я виссав оцю істину не з пальця:
Дітей радянських, наше майбуття
Виховувати можна лиш добром,
Лиш ласкою і зовсім без покарань.
Я істину цю вишлекав у муках.

Ось клас веду, наприклад, десять літ —
І абсолютно жодного покарання.
І стали вони справжніми людьми.
Вже стали. Стануть. В цьому певен.
Некарапі — тому й не будуть карні!

Цього досягнуто, як кажуть у народі,
Горбом — трудами, роздумами,
Не тільки з книгами в руках, не тільки!

Але й дитячими гарячими руками
В моїх обох, в моїх обох руках...

Схоплюється Песталоцці.

П е с т а л о ц ц і

Я з ранку до вечора був серед них.
Все прекрасне для тіла їхнього
І для їхнього духу
Йшло до них з моїх рук...
Моя рука лежала в їх руці,
Мої очі дивились в їхні очі,
Мої сльози текли разом з їх сльозами,
Моя посмішка сонцем сходила
За їх ранковою посмішкою.
Вони були поза світом, поза Станцюю,
Вони були зі мною — я був з ними.
Нічого в мене не було —
Ні хати, ні друзів, ні прислуги,
Лише вони були...
Колего, я за Вас таки, за Вас!

С к о в о р о д а

Я чув, як кепкував з Вас пашквілянт:
Тримаючи в руках скрипку,
Людина не здатна сподіяти лихе,—
Так каже старовинна мудрість наша,
Сковорода так мовить.
Справжня краса і зло — несумісні.
Я тридцять літ блукав
Майданами і торжищами світу,
Я виніс істину, як пташку, на руках:
Я восхотів Сократом на Русі
Служити — і служив учителем.
Нема достойнішої справи, ніж оця.
Сопілку, флейту, скрипку замість різки.
Світ ловив мене, та не спіймав.
Я ж світу не ловив, але спіймав
Добром своїм. Ніколи і ніде
Добро не можна прищепити силою.
Воно тоді відразу роги виставить.
То будуть роги зла...
Тож я за Вас, земляче!

К о р ч а к

(до Вчителя)

Колего, Ви сідайте.

Ви бачите, за Вас усі, за Вас.

Чи Ви, Макаренко, щось маєте супроти!

Вчитель сідає до столу. Зводиться Макаренко.

М а к а р е н к о

(до Вчителя)

У мене є одне запитання.

Скажіть, колего і земляче мій,

Чи правда, що Ви проти мого принципу

В комуністичнім вихованні:

Повага, та поєднана з вимогливістю?

В ч и т е л ь

Коли формулював я другий

Важливий принцип виховання,

Свідомо я не повторив за Вами:

«Повага, та поєднана з вимогливістю».

У чому річ, ви скажете?

Я це зробив ось із яких мотивів.

Переконався я не раз, не два

В такій «залежності математичній»:

Коли ви десять раз над вихованцем

Вжили свою безмежну владу,

Аби йому довірою й любов'ю

Повагу до людини прищепити,

То можете один-єдиний раз

Вже щось заборонити вихованцю.

Отож — на десять слів гарячих

Одне холодне, але теж тактовне.

На практиці ж виходить навпаки,

Що десять раз кричать мов навіжені

І тільки раз по-людськи заговорять.

«Діяльність повинна бути моєю,

Захоплювати мене,

Виходити з моєї душі», —

Колись Ушинський казав.

У Вашій формулі:

«Повага, що поєднана з вимогливістю»,

Багато з педагогів зрозуміли
Лише примат вимогливості.
Навчитись легше вимагати, ніж поважати.
Те, що легше всім,
Те і сприймається всіма,
І розуміється само собою.
Чи мав я право
На таку зухвалість?

Макаренко

Не тільки мали право,
Просто — мусили. Ваш досвід — Ваше право.
Я бачу, ми в одному казані
Кипіли з Вами — це найголовніше,
В огні любові до дітей,
І не абстрактної, а дійової,
Мене ж Ви знаєте, як шпетили вони,
Оті, що за дітей, оті, що їй Вам дошкуляють.
Мені колись казала одна дама:
— Та Ви, Макаренко, солдат — не педагог.
Я вірю в те, що Ви — полковник царський.
І взагалі, не розумію досі,
Чому так з Вами носяться?
Я б взагалі Вас до дітей
І на поріг би не пускала!..—
Хай згинуть заздрісники пасквілянти!
Тож Вашу руку, Вчителю!

Вчитель і Макаренко
потискують один одному руки.

Усі великі педагоги, всі,
Всі, як один, без винятку,
Всі проголошують одні і ті ж
Гуманні істини.

Століття за століттями
Борня іде, одна і та ж, здавалося б:
Та кожному — своя доба.
Та кожному — свої обставини.

І кожен знов до істин повертається,
Старі знов проголошує новими.
Що істина не старіє — відомо,
Лише нових підтверджень потребує.

Доба нова — доба комуністична —
Вчить, що добро — до зла непримиренність.
Реальний гуманізм життя нового
У наших творах сонцем палахкоче.

Тож знов доводь і не соромсь повторів,
Лаштуй у лави свіжі аргументи,
Доскіпуйся в старому по-новому,
Щоб істина та істинна була.

Було всім важко.
Хто й коли сказав
Що має бути легко вчителю?!
Тож чисть старі джерела і нові
Тримай тоді, коли вода жива в них.

С л о в а а в т о р а

Болять майбутнім, школо, твої груди —
Нехай святиться твій простий поріг!
Це вчителі, найкращі наші люди,
Готують старт для всіх крутих доріг.

Так, Вчителю, вже істина ця сива,
Хай все в книжках — хіба ж в книжках усе?!
Бо неповторність людська, як росина,
Всеможне сонце в крихточці несе.

Плакає педагог майбутність долі —
Яких за десять, за п'ятнадцять літ
Несе в собі всі долі ясноголі,
Які лиш потім світлом йдуть у світ.

Ім світ несе з майбутніми законами,
Він, педагог, їм еталонить все
І пальцями своїми ніжнотонними
Плакає неповторний їх хосен.

Світ клекотить. Земля йде по орбіті.
А ти зімпровізуй їм свій секрет,
А в цьому, у яснім дитячій світі,
Годинник на п'ятнадцять літ вперед.

Неси, як пташку, мрію їм безсонну,
Щодня їм поклювати дай зерна
І в корінці впізнай шумливу крону,
Щоб в небі вкорінилася вона.

Це вчителі, найкращі наші люди,
Плекають нас для всіх крутих доріг.
Болять майбутнім, школо, твої груди —
Нехай святиться твій простий поріг!

1977

ЗОРЯ І СМЕРТЬ ПАБЛО НЕРУДИ

Драматична поема
або спроба сучасного літературознавства
на чилійський лад
(Фрагменти)

ДІЙОВІ ОСОБИ

Поет — доля, а не професія. Вік який завгодно. Важливо все-таки, щоб час відбивався на його зовнішності. В роки «Іспанії в серці» — молода зрілість, в роки «Вселюдської пісні» — тривожний середній вік, в роки Нобелівської премії — передчуття подиху лиховісної хвороби і вбивства чилійської революції.

Капітан — професор секретної поліції, він же сеньйор Ареляно, або Той, що палить книжки. (В арауканському карнавалі йому відповідає Маска-Смерть). Старуватий, сивий. Часом дихає важко, як астматик. Одежа вишукана. Жести аристократичні. Ліншва мудрість осяє чоло ката, який звик до всього і ні в що не вірить. Тим несподіванішим буде його злам в епілозі.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦІ-ПРАКТИКАНТИ

Ромео I — слідчий з твердими губами, чорний, жорстокий, віртуоз (йому відповідно Маска-Кабан).

Ромео II — слідчий з м'якими губами, солодкий, улесливий, підлий (йому відповідно Маска-Гізна).

Ромео III — слідчий з веселим присвистом, який може не пройти практику. Можна й без нього (йому відповідає Маска-Кажан).

Хор — може бути з трьох, може — з шести акторів — залежно від забавки і можливостей режисера.

Джув'єтта — спершу втілення юної, а потім і понівеченої краси світу, яка мимоволі відповідає за все сподіяне, до чого її спонукала Поезія.

Хуан і Хуана — її батьки, втілення народу, який звик більше до біди, аніж до радостей.

Лорка — втілення сонячної душі Іспанії, тут — молодість і приреченість.

Критик — спеціаліст з творчості молодого Пабло Неруди, який протягом усього життя спокутуватиме своє захоплення. Людина малосимпатична, з якої Капітан для годиться знущається.

Хлопець і Дівчина з Хору, або Дві Тіні — які час від часу читають любовні вірші, мають бути молодими і вродливими.

Жінки в чорному, Вдова в чорному, Сліпий у чорному, безіменні журналісти — все це в спроможності Хору.

Берто — шеф паризької поліції. Шеф як шеф.

Величезне вухо — звичайна собі маска.

Оркестр може бути відкритим, може бути захованим. Коли музики відсутні, записана музика вторгується в дію органічно, несилювано. Разом з подихом океану.

ВІЛЬНИЙ ПРИНЦИП КОРАБЛЯ.

Можна починати так. Входить Хор, де 1-й, 2-й, 3-й, 4-й (або ж Автор, Художник, Режисер, Композитор — один з варіантів) аргументують витоки задуму.

Автор

Найкраще, я гадаю, корабель.
Він переслідував його весь час.
Настійливий, упертий образ.

Художник

І я за корабель. Тут є упертість вітру,
вогонь вітрил і подих океану.

Режисер

Хай буде так! Життя на кораблі.
Шлях в морі, в океані чи в калюжі.
Якось натяжка, може, й сміховинна.
Корабель?! Гм?!

Хай буде корабель!

Композитор

Беру я вітру свист, рев океану.
Вогненна румба теж сюди, до речі.

Режисер

Так, значить, всі за корабель.
Хай буде корабель!

Автор

Але хай буде
Вільний Принцип Корабля!
Хай кожен візьме стільки,
скільки зможе.
В калюжах важко кораблю ходити,
лаштуймося на океан.
Берімо спершу так,
як нам дало життя.
Помер Капітан духу — з'явився Капітан піратів.

Відкривається завіса. Камінний будинок (корабель) стоїть на високому, відкритому вітрам урочищі, як старовинна фортеця. Товсті кам'яні стіни. Залізний дах. Меблі з нефарбованого дерева. Ганок, викладений з каменю із вмурованими у нього мушлями. Вся будівля задумана і вивершена як корабель.

Спальня у вежі — це капітанський місток. Сходи схожі на трап з бильцями. Велика вітальня влаштована на взірєць кают-компанії. Тут і старовинна підзорна труба, і моделі кораблів, і скелети риб, і морські карти. На стіні величезна старовинна гравюра із зображенням морської баталії.

На стіні навпроти білий капітанський кашкет. Біля кашкета висять маски арауканського карнавалу: Маска-Смерть, Маска-Кабан, Маска-Гієна, Маска-Кажан. Поруч можуть висіти інші — від Маски-Сонця до Маски-Цвіркуна.

Поруч клекоче океан. З кожною хвилиною корабель здригається від удару.

З великих круглих каменів, відшліфованих морем, складено камін. В каміні постійно горить вогонь.

Поруч, над урвищем, нависає скеля, де встановлено велику дерев'яну статую жінки — прикрасу старого корабля. На статуї ледь накинута туніка. Очі в неї невидючі, як у Сивіллі. Поруч кам'яна лава.

Все це в Чілі — на балконі Тихого океану, Великого океану. Над будинком синій прапор з білою рибкою — прапор Пабло Неруди.

Таким цей корабель постає зі спогадів сучасників, очевидців, друзів і наклепників (див. книжки такі-то, сторінки такі-то). Та для нас важливий —

ВІЛЬНИЙ ПРИНЦИП КОРАБЛЯ

І тому для полегші (чи для ускладнення роботи, бо, як писав у відкритому листі до Пабло Неруди його аргентинський друг Хуліо Кортасар: «Мені, признаюсь, завжди подобалось ускладнювати правила гри, бо все спрощене, любове і лінійне нагання нудьгу») ділимо нашу сцену на дві палуби — на нижню і на верхню. Та ще хай залишиться і вежа, або капітанський місток.

З нижньої палуби, де вогонь у каміні, відразу ж вихід надвір, а там: флагшток, а на ньому синій прапор з білою рибкою. Прапор то опускається САМ ПО СОБІ, то піднімається; жіночі статуї — ростри, які можуть оживати, коли захочуть, САМІ ПО СОБІ;

дзвін і дзвони, які висять біля будинку; якір величезний, іржавий, який лежить тут, доки корабель на якорі;

триметрова постать Хоакіна Мур'єти на веранді, яка може раптово зірватися в шаленому вирі пачанги і знову стати на місце, раптово побачивши Капітана;

Великий Дерев'яний Черевик, який, бува, ходить САМ ПО СОБІ;

Великий Чорний Дерев'яний Ключ, який хоче — висить, хоче — ходить. Це атрибути темукського дитинства Поета. Все це на перівному ґрунті, порослому дрібними кактусами під величезним хвойним деревом макракарпа (книжка така-то, сторінка сяка-то).

Та ще Величезний Барабан.

Та на стіні три великі фотокартки, дуже схожі одна на одну: молодий Артур Рембо, молодий Володимир Маяковський, молодий Пабло Неруда.

Старовинні компаси повсюди. Пісочний Годинник Величезний, завбільшки з людину. Хтось із Хору весь час при нагоді перевертає його.

За цей час, доки ми визначаємо Вільний Принцип Корабля, білий капітанський кашкет виріс завбільшки з рятувальне коло.

Замість одного дзвона може бути шість дзвонів над океаном, які розвішані на трапеції, схожій на опору високої напруги, а по кутах палуби (сторінка така-то) величезні носові дошки старовинних дерев'яних суден, різьблені, з жіночими головами — вони спрямовані в невідомі простори в такому пориві, що здається — на вітрі б'ється і не здається їхнє дерев'яне волосся різьблене, аж долітає до мене, таке шалене! А підлога викладена з поперечних зрізів соснових стовбурів (ти, Режисере, ще не упрів?!). А стіни прикрашені метеликами засушеними, жуками непорушними, різноманітними мінералами і коралами (для Художника!).

Величезний глобус старовинної роботи — Капітан крутить його ногами біля вогню, щоб крижі не боліли. Ййде страуса. Величезне колесо старої гарби стоїть у кутку, як зупинений час, у павутинні, як у сповитку.

Годі!

Зате верхня палуба чиста, порожня. Хто з Хору захоче, так

і поставить табличку з натяком на театр шекспірівських часів — наприклад:
«Іспанія в серці, 1936. Кафе» чи «Перехід через Анди в Париж» і т. п.
Вільний Принцип Корабля.
Аби був незвичайний будинок Поета, схожий на каравелу.

СІМ ЗАУВАЖЕНЬ З ПРИВОДУ ДІЇ

Дія вистави відбувається по кількох лініях, фабула розвивається кількома річищами, час переплетений.

По-перше, за межами корабля йде похорон Пабло Неруди. Хор кілька разів втручається в перебіг подій на кораблі, стисло інформуючи про похорон.

По-друге, на нижній палубі йде принизливий допит Джульетти, принизливий (з волі Кашітана!) ще й тому, що допитують її Ромео. Лихе відбувається в тому, що її намагаються *принизити* до зради, не просто *зламати*. Вона може *перемогти* лише власною смертю.

По-третьє, на верхній палубі, майже позбавленій аксесуарів побуту, йде уривками перебіг життя Пабло Неруди. «Іспанія в серці» — і знайомство з Хуаном і Хуаною та сеньйором Ареляно. Час «Вселюдської пісні» — і перехід через Анди аж до Парижа. Перший вихід Джульетти у світ журналістики — і Нобелівська премія Поета.

По-четверте, на цвинтарі, в епілозі, всі лінії зводяться до купи і зав'язуються морським вузлом.

По-п'яте, йде суверенне життя віршів Поета — і громадянських, і віршів про кохання. Читають їх різні люди, з різною інтонацією, хто із захопленням, хто із злущанням.

По-шосте, весь час дихає океан, то лащить, то тяжко зітхає, то розкотисто жене хвилі, то бурунить. Постійне нагадування про себе. Океанське.

По-сьоме, дивовижжя на кораблі постійно нагадують нам, що має статися щось несподіване, можливо, алогічне, але напрочуд органічне, — це відповідатиме структурі всього задуму.

ПРОЛОГ

На просценіум виходить Хор.

Хор I

Його серце спинилося двадцять третього вересня
об одинадцятій тридцять вечора.

II

В столичній лікарні Санта-Марія,
в палаті номер чотириста два.

III

За кілька годин ринулись вони
на Сан-Крістобаль, на Сан-Крістобаль.

I

На горб Сан-Крістобаль, на горб,
в будинок з веселим ім'ям Ла Часкона.

II

Прикладами вибили двері.
Забирали книги і рукописи.

III

Зривали карнизи. Ламали дошки з підлоги.
Що вони там шукали?

I

Здирали багнетами оббивку зі стелі.
Нищпорили чого?

II

Пробили штиком картину Пабло Пікассо.
Потрощили старовинну індійську кераміку.

III

Полиці книжкові зрушили.
Вікна розбили. Двері з петель зірвали.

I

Зі злості відкрили всі водогінні труби.
Поете, пливи востаннє морем злоби і ненависті!

II

Будинок в Ісла-Негра теж розгромлений?
Що вони там шукали? Нищпорили що?

III

Що вони там винюхували, випукували, ловили,
що вони там не знайшли, що вони...

Хор виходить. Входять Капітан і три
його помічники.

Капітан

Доповідайте обстановку. І чіткіше.

Ромео I

Просту соснову труну з тілом
принесли в розгромлений, залитий водою
будинок на Сан-Крістобаль.

Ромео II

Поставили там в Ла Часконі,
відкритому всім вітрюганам.

Ромео III

На залиту водою підлогу
поставили цеглу, на цеглу — дошки.

Капітан

Навіщо дрібні деталі? Тільки по суті.
Хто був там? Чи всі зафіксовані?

Ромео I

Його дружина Матільда Уррутіа.
«У моєї дружини великі очі
Кольору лісових горіхів...»

Ромео II

Його сестра Лаура Рейс.

Ромео III

Письменник-комуніст Франсіско Колоане.

Ромео I

Ректор університету Хуан Гомес Мільяс.

Ромео II

Міністр освіти Максимо Пачеко.

Ромео III

І ще кілька осіб.

Серед них Червона Джульєтта.

Капітан

Працюєте вкрай погано.

По-перше, не знайдено те, ради чого ми змушені вдатися до погрому.

Він писав в Ісла-Негра, писав у лікарні, паплюжив генералітет, доблесну армію, де ті його пасквілі, я вас питаю?

Не могли ж ми вдатися до тортур щодо лауреата Нобелівської премії!

Ромео I

Палата чотириста два була ізольована.

Ромео II

Карабінери стояли на Сан-Крістобаль.

Ромео III

Телефони були обірвані.

Капітан

Чому ж у Ліму і в Буенос-Айрес

конвейєром йде його писанина?

Хто відповідає за Сан-Крістобаль?

Ромео I

Я, мій Капітане, Ромео Перший.

Нічого не знайдено. Зайва робота.

Ромео II

Я відповідав за лікарню, мій Капітане.
Лікарі попереджені. Миша не прощмигне.

Ромео III

В Ісла-Негра, мій Капітане, чистісінько.
Все поламано, все потрощено.
Залишився чистий папір для небіжчика.

Капітан

Сьогодні на телебачення в Ліму
передано ще один пасквіль віршований.
Вузькими чіткими зеленими буквами
заповнений густо цей аркуш.
Почерк Пабло Неруди відомий усім.
Я вас питаю, відкіль він узявся?
Що казати мені генералові, бевзі?
Вірш датований позавчорашнім числом.
Ось його фотокопія, справна робота.
Як він міг вислизнути з лікарні?
Догадуєтесь, чим це загрожує вам?
Зараз їдемо в Ісла-Негра.
Чи готові до операції?

Ромео I

Пташка прилетить. Відомості точні.
Старі ворони доставлені зі стадіону —
готові каркати...

До будинку, до корабля Пабло Неруди, наближаються четверто — Капітан і три його помічники. На флагштоці піднімається прапор. Сам по собі.

Капітан

Що за диво!
Прапор піднято —
дім для гостей відкритий.
Така була примха в господаря!
Прапор піднято —
ми прийшли. Нас запросили.

Раптом Капітан і троє Ромео застигають. Через паркан перелазять троє жінок у чорному. Біля ростри, біля дерев'яної статуї, дуже схожої на Габрієлу Містраль, жінки стають на коліна і ставлять свічки. Моляться тихо. Капітан кидається до них.

Ця статуя не свята!
Це не Габрієла Містраль!
Це грішниця великого грішника,
великого блюзніра Пабло Неруди!
Ану, встаньте з колін!
І щезайте негайно!

Жінки встають з колін і памагаються втекти.
Одна з них пояснює Капітанові:

Пане, сьогодні похорон. Моліться за його душу,
пане!
За спасіння душі!

Капітан люто кричить:

Ми помолилось! Ми помолилось!

І люто топче свічки біля дивної ростри, такої схожої на Габрієлу Містраль. Жінки щезають за парканом. Капітан і троє його помічників заходять у дім.

НИЖНЯ ПАЛУБА

В кріслі сидить Критик. Він щось занотовує в блокноті. Критик і Капітан розмовляють. Троє Ромео роблять обшук.

Критик

Він будинок свій побудував, як велику іграшку,
і бавився нею з ранку до ночі.

Капітан

Ну і дивак. А ці жінки. Поет —
колекціонер дерев'яних жінок?!
Я віддаю перевагу живим...

К р и т и к

Та і він... Та це його найбільші іграшки — ростри.
Він збирав їх все життя зі строго «науковою
метою»,
як сам казав, щоб не нудьгувати самотнім.

К а п і т а н

А в мене немає ні власного прапора, а в мене
жодних рострів.

(Передає аркуш паперу Критикові).

Ану, візьміть, прочитайте.

К р и т и к

(тремтячими руками бере папір, читає мовчки)

Ну і ну...

К а п і т а н

А ви вголос, професоре!

К р и т и к

Насмілитися важко. Ох, бридота!

К а п і т а н

Насмільтеся, ви ж не з полохливих!

К р и т и к

«...В одній упряжці Фрей і Піночет святкують —
славлять вересень із попелу,
каратели історії чилійської,
гієни рвуть знамено переможне.
Пожежа знову, знову хвилі крові,
в маєтках знову свині заовтузились,
громили з пекла знову ожили,
сатрапи, перепродані на ярмарку,
і торгаші, яких під'юджують
ню-йоркські вовчугани.
Тіла знов трощать каменедробарки
в крові од щедрих жертвених приносів,

знов розкошують гендлярі брудні
континентальним хлібом і повітрям,
і всі катове, репані од жиру,
і всі князьки, що виповзли з конур,
лише одна потіха їм — тортури
і голодом задушений народ...»
Ох, ви знаєте, іспанською мовою ніхто
не писав гіршої бридоти! ох!

Капітан

(з насолодою)

Який стиль! Яка вишуканість!
«В маєтках знову свині завостузились,
громили з пекла знову ожили!»
Це про мене! *(Регоче)*.
Ви, як видатний знавець творчості Неруди,
маєте визначити — чи це його рука,
чи це його стиль, чуєте, професоре?

Критик

(хапаючись за серце)

Ох! Зараз я...
(Виходить).

Критик залишає після себе мокрі сліди. Капітан
сидить біля каміна і кидає книжки у вогонь,
попередньо їх роздивившись. Рве фотокартки.
Знічів'я кидає листи. Звична робота.

Капітан

(про себе)

З'явилась пташка, яку шукали стільки днів. Сама.
Сюди. Чому? Під час похорону? Ні, ми готувались,
ми знали, що саме тут вона і з'явиться.
Але під час погрому? Зав'язка?
Розв'язка? Кульмінаційна точка?
А де ж пролог?! А навіщо цей камін?
Ага, палитимем книжки. Рукописи.
Береться раритет — у вогонь!
Скажеш? Чи ні?
Береться новий вірш — у вогонь!
Скажеш? Чи ні?

Ти ж не захочеш залишити людство
без такого геніального твору?

Скажеш? Чи ні?

А потім, коли посадити її у крісло і дати
ноженятам біленьким трішки зігрітися?

Скажеш? Чи ні?

Потім рвучко встас, стріпуючи з себе листи і фло-
то, як огидливий непотріб.

Людина — тхір.

Вона боїться і смердить.

І цей належав до таких. Доведемо!

Потім кричить в бік верхньої палуби голосно
і люто:

Тебе нема. Тебе ховають зараз.

Ось послухай. Ховають. Ти вже сконав!

ВЕРХНЯ ПАЛУБА

Входить Поет. Плащ на руці. Знайомий чор-
ний берет.

П а б л о

Добрий день, глядачу. Можна ввійти?

Мене звать Пабло Неруда.

Я прийшов, глядачу, до тебе з півночі,
з півдня, із центральних провінцій

Чілі, від моря, з шахти, яку нещодавно
відвідав у Коґ'яно, до свого будинку-корабля
на узбережжі Чорного острова.

Дозволь мені увійти в мій дім,
я почитаю вірші, децю тобі повідаю,
ми поговоримо.

І ти побудь в моєму домі-кораблі,
у моїй каравелі. Колись мене запитав
китайський поет Ай Цін:

— Ви матрос чи капітан? —

Я йому відповів:

— Я капітан, але судно моє затонуло.

А ти заходь, друже, подруго, товаришу,
заходь на мій корабель,
а ти побудь в моєму домі,

побудь, ти не лякайся оцих громил,
які тимчасово там порядкують, у моїй
капітанській вітальні,
у Чілі моїм — на балконі Тихого океану.
Громили минуці, а ми з тобою вічні.
Заходь, товаришу.
Заходь!
Доки вони палитимуть те,
що палиться, я тобі
розповім про те, чого не бере вогонь.

«ЧЕРВОНА ДЖУЛІЯ» В ДОСЛІДНИКІВ ТВОРЧОСТІ ПАБЛО НЕРУДИ

Три помічники Капітана, троє
Ромео, одягають карнавальні маски —
кожен відповідну собі. Кабан, Кажан і Гіс-
на порядкують біля Джульєтти. Палає
вогонь у каміні. Горять свічі — символ за-
тишки. Все прекрасно в цьому домі, напов-
неному океаном.

Джульєтта

Я розпростерта на пружинах
залізного скріпучого ліжка.
Плечі і зап'ястя,
тулуб і кісточки
туго стягнуті ременем,
люто прип'яті до рами.
Очі щільно зав'язані.
З жахом я зрозуміла:
мої садисти-кати
до мого тіла прикріпили
всього-на-всього електроди,
потім ввімкнули всього-на-всього
сильний звичайний струм.

Маска - Кабан

(солодко)

Як тобі, сонечко, до вподоби?
Біль од електрошоку
солодший від оргазму кохання?

М а с к а - К а ж а н

(люто)

Дозвольте, кохана, підсилимо струм.

М а с к а - Г і є н а

Не витримає. Серце не витримає.

Запломбуй їй ганчіркою рота —
зараз почне кричати.

Зізнавайся нарешті, клята,
кому віддала ти зошити —
останню його базгранину,
наклеп його останній, стерво!
На тобі! На тобі! На тобі!
Правда ж, тобі подобається?

Д ж у л ь є т т а

Я все запам'ятала, геть до слова.

Всі ці панове за столами сиділи,
коли ввійшла вона, зовсім собі голісінька,
а вони були всі п'янезні і стали плювати на неї,
а вона нічого не тямилася, щойно випірнула з ріки,
а вона була лиш сирена, і вона собі заблукала,
бігла лайка по її по гладесенькій шкірі...

М а с к а - К а ж а н

Годі верзти — мало тобі побоїв!

М а с к а - К а б а н

І не заціпить — мріє кожна Джульєтта
про взвод солдатів посеред ночі.

Д ж у л ь є т т а

Брудом обкидано золоті її перса,
та плакати — вона не заплакала, бо не вмiла,
та одягатися — не одяглася вона, бо не вмiла,
її присмалювали недокурками і корками

смаленими

і так реготали, аж гепались на підлогу,
та щось сказати — вона говорити не вмiла...

М а с к а - Г і є н а

Зроби-но їй ін'єкцію води з-під крана.
Давай-но шприц!

М а с к а - К а ж а н

Чого ти до шофера Пабло Неруди
підходила на стадіоні? Цікавилась погромом?

М а с к а - К а б а н

Що було тринадцятого вересня в Ісла-Негра?

Д ж у л ь е т т а

Ввірвалися солдати і карабінери,
все догори дном перевернули,
багато речей потрощили, побили,
важкохворого поета вигнали геть...

М а с к а - Г і є н а

Прагне, ой прагне Джульетта,
щоб ми зважились на останнє.

М а с к а - К а ж а н

На останній блискучий шедевр
європейської витонченої цивілізації.

М а с к а - К а б а н

Грубій чилійській вояччині
найніжніше німецьке щеплення!

М а с к а - К а ж а н

Ти чула про найжахливіше —
катування з ельзаською вівчаркою?

М а с к а - Г і є н а

Натренована спеціально
у нашій секретній поліції,
вона здатна творити
сексуальні атаки на жінку,
що прив'язана до постелі!
На тобі! На тобі! На тобі!

Д ж у л ь е т т а

...Її очі були кольору іншої, нетутешньої, бач,
любові,
її плечі були висічені з близнят-самоцвітів,
її уста світлом коралів були пройняті,
і притьмом вона щезла крізь оці двері,
і ледве впірнула у річку, як стала
чистісінькою,
виліскувала, як під дощем білий камінь,
і, не озираючись назад, попливла вона знову,
відпливла назавжди в нікуди, ген до смерті...

Не маю вже сили просити води.
Хай очі у мене ганчіркою запнуті —
бачу склянку з водою, бачу склянку з водою.

Хоч мене вже повісили так
за моє довжелезне волосся,
ледве стопи підлоги сягають —
йду до склянки з водою, йду до склянки з водою.

Руки викручено, в'язи потрощено —
пальці води дотикаються, прагнуть води.
Коли кинуть у камеру, намалюю тортур
і склянку води намалюю
шпилькою, вмоченою у кров.

ДВА АНЕКДОТИ, «НЕВІРНА ДРУЖИНА» І СПОВІДЬ ДЖУЛЬЄТТИ

За сценою гуде океан: хвилі вдаряють в обшивку корабля. Біля вогню в каміні сидить Капітан, він лінивими рухами кидає папери у вогонь. Хуан і Хуана сидять в кріслах навпроти одне одного. Вони прив'язані. Тон розмови вільний, невимушений.

К а п і т а н

Останнім часом Національне управління розслідувань одержало з-за кордону партію мікрофонів спрямованої дії.
Вони можуть

записувати
на магнітну плівку
розмови на вулицях,
в ресторанах,
театрах,
квартирах.
«Дім для чілійців»
слухає полковник Еспіноса.

Входить Величезне Вухо. Воно слухає.

Невже, ви гадаєте,
так важко було записати
вашу балаканину,
яка не варта сечі щура.

Виходить Величезне Вухо. Воно слухає.

Ви мусите її переконати:
або вона врешті зізнається,
або вас усіх трьох...
Нам потрібна нитка.
Як інформація йде в Ліму?
Хто її обробляє? Хто?
Переконати вас неможливо.
Пожалійте єдину доньку.
Якщо комуністи
не випекли у ваших душах
почуття батька і матері.

Капітан ворушить вогонь у каміні залізним стеком. Потім встає, потягається, наспівує романс на слова Федеріко Гарсія Лорки.

...І тож я їй вірив, ведучи,
Що справді вона незаймана,
А сталося — вона вже дружина.
Було це на свято Сантьяго.
Було це якимсь мимоволі,
Коли ліхтарі погасли,
Коли світляки зайнялися...

Капітан нахилиється до вогню, запалює сигарету і виходить. Хуан і Хуана залишаються на самоті. Входить Величезне Вухо. Воно слухає.

Х у а н

Що мене переслідує дико —
звідки я знаю його?
Все життя наче знаю його —
і не можу згадати.
Ну звідки ж? Хуано?

Х у а н а

Вічні твої загадки, Хуане.
Голови не труди собі, рідний.

Х у а н

Хочеш — два анекдоти?

Х у а н а

Давай.

Х у а н

Чула, введено новий
автобусний маршрут?

Х у а н а

Ні. А звідки і куди?

Х у а н

Від стадіону на цвинтар.

Х у а н а

Може бути. Давай другий.

Х у а н

Генерал Піночет
переодягся старою бабусею.
Пішов у кіно перевіряти,
чи глядачі аплодують,

як він на екрані з'являється.
Сидів він,
впивався овацією —
зал влаштував овацію
його зображенню на екрані.
Сидів він,
впивався овацією,
аплодувати собі забув.
Тут сусід
штовхнув його ліктем
і прошептав:
«Аплодуй,
дурепо стара,
а то розстріляють!»

Обоє сміються. Величезне Вухо слухав. Троє Ромео без масок вкочують на візку Джульєтту. Мати з батьком пориваються кинутись до неї — аж ні: прив'язані міцно. Джульєтта поривається встати — аж ні: не може. Побита. Знівечена тортуррами. Троє Ромео без масок, чемно вклонившись, виходять.

Джульєтта

Мамо, скажи мені,
як казала в дитинстві:
золота моя ластівко!

Хуана

Золота моя ластівко!

Джульєтта

Тату, скажи мені,
як казав у дитинстві:
золотий мій клубочок!

Хуан

Золотий мій клубочок!

Хуан і Хуана плачуть. Вухо слухав.

Д ж у л ь е т т а

Мене вчили, що біль
складається з трьох компонентів:
власне відчутний біль,
спогад про біль минулий,
страх перед болем майбутнім.
Зараз все болить мене втроє.

Х у а н а

Доню, вони хочуть зламати нас.

Д ж у л ь е т т а

Тату, я вже зламана.
Мені так було гірко, коли я зламалась,
і я запитала друзів:
— Чи всі дають свідчення,
чи я виявилась слабкою? —
Друзі мені сказали:
— У кожного є своя межа!
Боже мій, тату мій з мамою, —
чого в мене така тонесенька межа?!

Х у а н а

Доню моя, вони хочуть зламати нас.

Д ж у л ь е т т а

Мамо, та я вже зламана.
Мене відразу ж
відвели в кімнату з нарами,
роздягтися веліли.
Ремінці так прип'яли туго,
руки враз занімили.
Я попросила — ослабте ремені.
Не відповіли!
З першої ж секунди
все помінялось.
Біль був жахливий.
Муки були нестерпні.
Один перед одним старався.
Не давали зібратись з думками.
Питання ставили
дуже швидко і злісно.

Та ще перед цим
чимсь напоїли... не знаю.
Не пам'ятаю,
коли я саме
вирішила правду казати.
У мене склалося враження,
що друзів моїх не вб'ють.
Неправда моя їх не рятувала.
Точніше, я не могла
більше брехати:
удари струмом повторялись
з такою частотою,
з такою силою,
з такою диявольською віртуозністю,
що я втратила здатність думати.
Так вони зламали мене.
Я відповіді дала
на всі їхні запитання.

Х у а н а

Господи. Доню моя. Золота моя ластівко!

Д ж у л ь е т т а

Мамо, я відповіді дала на всі їхні запитання. Це був довгий і болючий процес, тому що я намагалась дати якомога менше свідчень, я надіялась хоч якось вберегти тих, кого зумію. Мамо, біда була в тому, що істина здавалась їм менш правдоподібною, менш ймовірною, ніж брехня. Вони не вірили, що це я поставила у вірш слова Фрей і Піночет, що поміняла дату, вони не вірили, що я не була у лікарні, був тоді комендантський час, вони не вірили, що сама я передала у Ліму... Вони шукали організацію... Мамо, їхній сумнів був останньою краплею — здавалось, мені вже ніколи не вирватись з моря палючого болю. Вони ставали жорстокішими. Кожен раз перед тим, як пропускати через моє тіло струм, вони затикали мені рота і повторяли:
— Коли вирішиш говорити, піднімеш палець!

Джульетта машинально і конвульсійно підносить кілька разів великий палець угору.

Я не могла поворухнутись, не могла кричати,
і тільки цей рух пальцем знизу угору обіцяв по-
легшу, та вони наче не помічали його — мене тоді
душив відчай, якого я ще не знала, мамо!

Джувлетта знову конвульсійно підносить кілька разів
великий палець угору. У дверях нижньої палуби з'яв-
ляються Капітан і три Ромео без масок.

Хуана

(не витримує доччиної сповіді і починає кричати)

Не хочу! Не треба! Я проклинаю і політику,
і поезію, і Пабло Неруду, і все!

Хуан

*(намагається зірватись з крісла, але годі. Він теж
кричить несамовито)*

Хуано, перестань! Джувлетто, перестань!
Це теж запрограмовані тортури! Годі вам!
Вони хочуть нас зламати.

Капітан і три Ромео без масок задоволено перезира-
ються між собою.

Капітан

*(звертається з напучуванням — батьківським
і всерозуміочим)*

Якби поети не сіяли насіння
на всіх дорогах, у всіх серцях,
якби це насіння бунту не сходило —
ми були б безробітні!
Якби вони вас не під'юджували,
не шмагали своєю іронією,
якби вони вас не будили зі сну —
ми були б безробітні!
Винні поети. Сіють вони ножі.
Вчать, що грати правічні не вічні.
Вчать, що свобода вмивається кров'ю,
а то ми були б безробітні!
Ми мусим насіння винищувати,
що посіяв поет у людині.

Зневагу, презирство, плювки... і гроші.
Ось що маємо ми за роботу!

Вони вчотирьох підкочують візок з Джульеттою ближче до вогню, аби зігрілася у лихоманці. Вони поправляють плед на Хуані. Вони поблажливо погрожують Хуанові. Вони виходять разом з Великим Вухом. Капітан продовжує наспівувати романс Федеріко Гарсія Лорки «Невірна дружина»:

...Десь у глухому завулку
Торкнувся я персів заснулих,
І випорсли перса назустріч,
Як зацвіну гроно пахуче.
І спідня сорочка крохмалена
Мені нашуміла вуха,
Як шум шурхітливого шовку,
Десятком ножів розтятого...

ЕПІЛОГ

Цвинтар в Сантьяго. Склеп, де перебував прах Поета, стає поштовою скринькою. Ось Вдова у чорному опускає листа. Ось Двоє молодих, сторожко озираючись, кладуть свою записку. Ось Сліпий, важко постукуючи костуром по могильних плитах, підходить до склепу і теж залишає сповідь свої душі. Ось іде дивна процесія — це в'язні, усі з зав'язаними очима. Вони йдуть поволі, кожен поклавши руку на плече товариша попереду. Кожен з них опускає по листу. Процесія в'язнів виходить.

Чутно звук машини. Входить листоноша — він же Капітан секретної поліції. Він з типовим мішком листоноші — підставляє мішок під склеп, мішок наповнюється аж по зав'язку людськими стражданнями і зітханнями. Задовлений Капітан з іронічною усмішкою на устах виходить. Чутно звук машини, яка від'їздить. Та зі склепу виходить Хор — один за одним хлопці та дівчата: вони — вірші Пабло Неруди, вони листи до поета, якого нема, вони найпотаємніші думки й клятви, вірші і признання самого народу.

Хор

Де може сховатись сліпий,
якого бджоли навздоганяють?
— Чому географію смерті

викладає професор?
— Що сталося з ластівками,
які запізнилися в школу?
— Невиплакані сльози
сплять в невеликих озерах?
Чи впадають в печаль
невидимою рікою?
— Звідки прийшла негода
з чорними торбами сліз?
— За що мене блохи кусають
і сержанти від літератури?
— Як апельсини ділять
поміж собою сонце?
— Чому сміється кавун,
коли його вбивають?
— Можу я запитати свою книжку —
чи я її написав?
— Де проросли очі
товариша Елюара?
— Віктор Гюго був із трьох кольорів?
А я весь із охрових стрічок?
— Чи не правильно — заборонити
поцілунки планет?
— Осінь — легальна
чи підпільна пора року?
— Яка призначена каторга
Гітлеру в пеклі?
Чи бузувіра годують
попелом дітей спалених?
Чи пащу йому набивають
золотими зубами жертв?
Чи запрошують його спати
на колючому дроті?
— Чи метелик читає книжку
своїх мерехтливих крил?
— Чи є дивніше заняття,
ніж зватись Пабло Нерудою?

З Хору виходить Вдова в чорному,
це Хуана — мати Джульєтти. Чи речитав,
чи пісня на ці слова, які прокаже
Вдова, та ось вони, слова:

Господи, де ж моя доня?
Вранці пішла вона з дому,
Забрала сонце в долонях.

Забрала з собою весь світ
І не прийшла додому.
Де знайти мені її слід?

Кого я в журі не журила,
З ким я тільки не говорила.
Оббігала всюди — де там?!

А чи сльози в бога солоні?!
Господи, ти не бачив доні?
Звати її — Джульєтта.

Господи, ти не будь таким муром.
Господи, не дивись так похмуро.
Не плюй у лице. Двері твої на замку!

Прости вже мою біду.
Не гнівися на мене, господоньку,—
Я завтра знову прийду...
Звати її Джульєтта...

Вдова в чорному виходить. Входять Капітан і Критик. В руках у Капітана череп.

Капітан

О бідний Йорик!
О бідний Пабло!
Аж тепер
я тримаю твою голову
в своїх руках!
А який був!
Як ходив!
Як тримався!

(Дав погримати череп Критикові).

Критик

*(не насмілюється відмовитись.
Міцно тримає череп,
як гранату з висмикнутою чекою)*

Ви переконані, що це його...

Капітан

Хіба ми можемо бути
в чомусь переконані?
Принаймні цей череп
не проламаний прикладом,
не прострелений кулею,
значить...

Критик

(боязко кладе череп на траву)

А зі склепом таки неподобство.
Наше терпіння, наш гуманізм.
Вони користуються ним.

Капітан

(схидно до Критика)

А я вас ошукав!

(Знову бере череп до рук).

Знаєте, чий це череп?

Критик

Ви ж казали самі:
О бідний Йорик!
О бідний Пабло!

Капітан

Це череп нашого генерала.
Уявляєте, він зараз приймає посла
з однієї дуже великої і дуже жовтої держави.
А череп його тут.
Череп його я топчу ногою,
бо так мені заманулось.
Череп! Череп! Череп!
Череп рятівника нашої нації!
От!

(Втоптує череп у зелену траву).

К р и т и к

Капітане, заспокойтесь, ви нездорові!
Надто ви нині нервовий.
Сарказм — не завжди відпруження.

К а п і т а н

З вами відпружишся...
Він, проклятий, мене переслідує!

К р и т и к

(злякано)

Генерал?

К а п і т а н

Який генерал? Як ви смієте!
Пабло Неруда мене переслідує.
Куди не поткнуся — стежить за мною.
Озираюся вчора ввечері — йде.
Сьогодні прокинувся — визирає,
проклятий, лисиною просвічує.
Моїй Розалії написав
листа анонімного віршами,
що я імпотент.
А ви ходите — у вас мокрі сліди!
Ви слідите мокро, професоре! Ха-ха!

К р и т и к

(ображено)

Занадто ви дратівливий!

К а п і т а н

А ви ходите — у вас мокрі сліди!
Ха-ха-ха!

(Виходить).

Входять літературознавці — Ромео I і Ромео II. Вони стривожені і знервовані.

Р о м е о І

Уявляєш, викликав взвод карабінерів!
Он там — вже йдуть...

Р о м е о ІІ

Він таки його переслідує.
Але щоб аж отак...
Я зізнаюсь тобі.
Я генералу доповів.

Р о м е о І

(полегшено)

І я... доповів.
Мусимо ж ми якось реагувати.
Та зараз мовчимо.
Хай робить все, що хоче.

Входить взвод карабінерів — це той же переодягнутий Хор. Карабінери тримають автомати. Вбігає Капітан. Командир взводу карабінерів доповідає:

Пане капітане, взвод карабінерів
прибув на місце операції.

К а п і т а н

Чудово, лейтенанте, чудово.
Зараз ВІН має з'явитися.
Щодня рівно о дванадцятій!
Я зробив це відкриття, панове.
Готуйтеся!
(Розстібає кобуру).

Л е й т е н а н т

(здивовано)

Нічого не бачу! Звідки?
Взвод, приготуйсь!
Взвод виставляє автомати наперед.

К а п і т а н

Він має бути звідти.
З Ісла-Негра! О дванадцятій!
Він точний, неначе Кант!

Лейтенант
(не розуміючи)

А який він?
І звідки його чекати?

Капітан
(наставляючи револьвер у небо)

Він дуже великий і дуже тяжкий.
Він має бути звідти... з неба.

Лейтенант
(здивовано)

Автомати... у небо!

Капітан
Летить! Летить!
Я бачу вже — летить!
Корабель у небі! Летить!

Лейтенант
(остовніло)

Хто летить?
Я нічого не бачу.

Капітан

Приготуватись!
(І починає розряджати револьвер у небеса).

Стріляй!
По кораблю!
Вогонь!

Лейтенант махає рукою. Взвод стріляє. Величезний гуркіт, грім, рев, свист. З неба на взвод солдатів падає якийсь віник, якась перебита картина, якесь штурвальне колесо. Падають ритуальні маски, розбиваються. Щось із того, що було в будинку-кораблі Пабло Неруди. Величезний вихор відймається на сцені. Він несе величезну колекцію різнокольорових метеликів, які висіли на стінах в Ісла-Негра. Потім вихор раптово закінчується. Солдати ловлять мертвих метеликів.

Корабель! Корабель! Де моя Маска-Смерть?
Не збили корабля! Тільки поранили!
Розстріляю геть усіх! Де моя Маска?

Капітан кидається на солдатів, які здивовано
ловлять метеликів. Ромео I і Ромео II скручують
руки Капітанові.

Геть від мене! Геть!
Він втік від мене знов.
Він переслідує мене, цей корабель!

Капітана виводять. Карабінери ловлять метеликів і з жахом і подивом дивляться на небо.
Гуркіт віддаляється.

Кінець

1980

СОЛОВЕЙКО-СОЛЬВЕЙГ

Драматична поема

ДІЙОВІ ОСОБИ

Марина Турчин, скульпторка, 40 років.

Іван Савицький, архітектор, мистецтвознавець,
60 років.

Наталка, робітниця, 20 років.

Петро, шофер, 25 років.

Баба Степанида, свекруха Марини, 80 років.

Хор, який діє тільки в місячному інтермецо, розділений
на дві половини: чоловічу і жіночу.

ПРОЛОГ

Марина йде з букетом сон-трави до машини,
де її вже очікує Іван Іванович Савицький.
Його машина поблизу. Марина займає по-
зицію, з якої важко було б її зрушити кількома
натівськими бригадами, а все ж Іван Іванович
Савицький наступає.

Савицький

Марино Іванівно, сто разів перепрошую...

Марина

Досить одного разу. В чому справа?

Савицький

Справа в тому, Марино Іванівно,
Що гіршої справи бути не може!
Я розумію, ваша втеча із Києва,
Намагання сховатись у волинську майстерню,
І тут — на тобі! — остогидлий Савицький
Стовбичить надобом на дорозі!
Справа в тому, Марино Іванівно...

М а р и н а

Який ви нудний, Савицький! Що сталося
У Києві, чом ви такий захеканий?
І чом так довго-довго про таке коротке?

С а в и ц ь к и й

Я ще не приїхав — ви вже встигли образити.
Та сталося не в Києві — сталося тут.
І треба ж було! Я ж таки наполягав:
Не ставте її, нещасної, при дорозі
На випробу всяким п'янчугам шоферам,
Поставте її на горбі над лісами —
Для першокурсника рішення елементарне!
Хіба ж мені зрушить було Турчина,
А з Турчином і Марину Турчин, —
Над розвилкою тільки ставити — й годі!
От і маєте — взяла вас розвилка на вила
І мене з вами, грішного. Та вам байдужісінько!

М а р и н а

Відшмагати б вас сон-травою!
(*Замахується на нього букетом*).

Кажіть негайно — і членороздільно...

С а в и ц ь к и й

Збито нашу Мавку, Марино. Іванівно!

М а р и н а

(*вона ошелешена*)

Савицький, ви не того...
Як — збито Мавку?.. Хіба її можна збити?

С а в и ц ь к и й

Можливо, Марино Іванівно, бульдозером, танком,
БелАЗом, можливо, — людство вигадливе.
Зачепити плечем її біле рамено —
І Мавка в болоті білим черепаєм
Кличе на поміч, про допомогу волає...

М а р и н а

(намагається зібратися з думками)

Скільки ж туди, до урочища Вовчого?

С а в и ц ь к и й

Десяток із гаком. Поїхали?!

М а р и н а

І треба ж до всього ще й Мавку!

Звідки дізнались ви, Іване Івановичу?

С а в и ц ь к и й

Хазяїн подзвонив у Спілку.

До вас подзвонив... Вас попередити...

Дзвоник його навздогінці за вами летить —

Звати його Іван Іванович Савицький...

М а р и н а

Облиште виглуплюватись, Іване. За віщо

Все так на мене за кілька цих літ навіжених:

Смерть чоловіка, смерть матері... Смерть Мавки!

Доле, чи можеш ти зупинитись на хвилину?

Навіщо такий божевільний розбіг?

Центрифуга життя, яка ж вона немилосердна —

За кожен грам щастя тонну лиха відважує...

Перша частина

ВЕСНА З СОЛОВЕЙКОМ У ПАЗУСІ

Вдалині видно довгий дерев'яний сарай над озером — це волинська майстерня Марини Турчин. З комина в'ється димок. Стежка з горба збігає вниз до гори. З іншого краю озера видно контури дивного птаха, який весь поривається злітати і злетіти не може — це радар. Внизу біля дороги, на воринні, сидить баба Степанида — Степка. Вона чекає. Зіптулена, згорблена, як вузлик життя, який меншає щоднини. Вона чогось чекає, вичікує на щось. Щось їде — це машина Марини. Машина повільно, надто повільно під'їздить до баби. Баба не ворухнеться. Марина виходить з машини, цілує бабу в руку без слова, Степка цілує Марину в лоб — без слова. Марина сідає вниз, у ногах баби Степаниди...

М а р и н а

Що то за димок над комином?

С т е п к а

Щоб тепло було, щоб зима вивітрилась.

М а р и н а

Масте щось на душі — кажіть, Степанидо Іванівно!

С т е п к а

Всього відразу не можна — вже краще по
крапельці.

М а р и н а

Тоді ходімо до майстерні — там слова вийдуть
кращі.

С т е п к а

Там слова вийдуть гірші, тут — трохи вітром
візьмуться.

М а р и н а

Хочу диму, хочу вогню, он як куріє. Ходімо!

С т е п к а

Марино, Марино, і воно тобі треба — і стільки?!
Чого ти на мене дивишся пильно і моторошно?
Гадаєш, відьма знову пісеньку свою заводить.
Гадаєш, напроорокувала, наврочила — і по всьому.
Ні, не по всьому — на мене ланцюг свій
Доля твоя накидає, на мене... Марино, Марино!

М а р и н а

Хочу диму березового, хочу вогню малинового —
Мене уже та й по всьому нічим уже не збентежиш:
Слово клади до слова, як дрова на зиму складають,
Спалимо їх в каміні разом з дрівцятами вкупі,
Слова горять, наче паліччя, полляті бензином розпуки.

С т е п к а

Марино, тримайтеся цупко, бабі дурній не потурайте.
В слові більше вогню і диму, ніж у сухому дереві.
Слухай, Марино, слова всі ховай у пазусі,
Бо коли не захочеш, то можеш не чути і краплі.
Біда в мене: позавчора було весілля...

М а р и н а

Господи, як ти говориш! Біда... позавчора весілля...
Наталка... Без мене... Та як ви так посміли!

С т е п к а

Ні з того ні з сього весілля оте взялося...
Взялося проти волі моєї, можу заприсягтися.
Ці паровані ще зі школи — Петро і Наталка.
«Наталка Полтавка» давно їх попарувала.
Служив Петро у морфлоті — Наталка його чекала.
Два роки був у Вірменії — Наталка його вичікувала.
А це був подався в Норільськ — терпець дівці урвався.
Загуляла вона із тим Копачем, аж дим закурів.
Губи сухі щодня, а очі — аж дим валує.
Докотилося аж до весілля, таке-то, Марино!
Не дівка, а прірва, пройдисвітка — рідна онука.
Весілля отут розпаношилось, Копачам прямо — цілий розор.
А туди вона, бач, телеграму в хуртовину оту, в морози,
Бо од Петра цілий рік — ні півслова.
Телеграму таку йому дівка сковерзувала:
«Так як я без тата і без мами, то разом з бабцею Степою
І разом з нареченим моїм Василем Копачем
Просимо тебе на весілля. Твоя Наталка по
«Наталці Полтавці».
Коса зачепила за камінь — Петро приїхав.

М а р и н а

Уявляю собі, що тут сталося...

С т е п к а

В тім-то й річ, молодице, що зась твоїй уяві.

М а р и н а

Що, Петро приїхав... і убив...

С т е п к а

Не убив, а украв... серед білого дня...

М а р и н а

Украв... серед білого дня... що украв?

С т е п к а

Не що, а кого, Наталку украв з весілля!

Степка ридає. Марина її заспокоює.

М а р и н а

Не плачте, моя дорога мамо, не треба.

Не плачте, їй-богу, вони знайдуться.

С т е п к а

Бодай би вони пропали, чого їм знаходитись!
Зараз такі, молодиче, безбожні часи настали,
Зараз дівка без її власного дозволу не крадеться
А як украв уже, щоб ти був запропастився,
То колись уже ховалися на край світу —
На Сахалін чи десь на Вогненну Землю,
А зараз оце — під спідницю до баби...

М а р и н а

Як це — до баби? Вони що — у нашій хаті?

С т е п к а

Втім вся біда, що не в моїй вони хаті.
Колись то було, років, мабуть, з п'ятдесят,
Це було за Польщі, коли я дівувала,
Так украв був один дівку таки з весілля,
То аж в Америці опинився був з нею.
Тепер оце аж приїхали — пан такий, хоч куди,
Мисє вікна в ООНі і, кажуть, якимсь без ганчірки.
Так приїхав оце в село і думав, що мирно буде.
А той, у кого вкрали, не забув-таки, не простив:
Сидір, що сторожем на конюшні; на вухо недочував,
Вибив американові переднього золотого зуба,

Замірявся й на другого — сільрада притримала.
Одсидів своє за напад на іноземця.
Та який він йому іноземець, коли першу жінку украв?
А цей, бач, Петро, украв, то ховайся в Сибір, як у пазусі,
А вона його, внучка моя, приконвоїрувала до баби.
Та й як ще украв, хіба по-людськи украв?
Машину чужу на цугундер, сидить в кабіні
І до Наталки виморгує: «Давай, мовляв, скільки чекати!»
Дурепа моя розвісила вуха, молодого — рукою,
Свекруху — ногою, а свекра — вже чим попало,
І нумо до нього в машину в весільнім вінку.
Петро таки на БєлАзі, а Копачі — легковими за ним,
Така тепер молодь, господи, женеться — спитай, куди?!
Летіли, то збили (Марино, тепер тримайся) Мавку,
бортом зачепили.
Що воно тепер буде! Смерть — Копачі сказали!..

Марина тільки тепер усвідомлює зв'язок всіх останніх подій,
без слова підводиться, підходить до машини, відкриває ба-
гажник, виймає забруднений брезент — на брезенті одбита
голова білої Мавки.

С т е п к а
(сахається)

Господи, це ж чия голова?

М а р и н а
(зовсім пригноблено)

Моя!

С т е п к а

Молодице, Марино, чи ти при умі?!

М а р и н а

При повному, на який спромоглася за сорок років.
Це моя голова, коли було мені двадцять.

С т е п к а

Твоя голова при тобі. На в'язах. Ясна.
Не дури стару Степку, Марино ласкава.

М а р и н а

Рада була б здурити, та ніяк. Це голова
Двадцятилітньої буйної дівчини,
В яку закохався скульптор Михайло Турчин.
Де ж вони зараз, твої втікачі?

С т е п к а

У найпотаємнішому закутку, де їх не знайде ніхто.
Не хто-небудь їх сховав — бабуся Степка.

*(Пильно дивиться на Марину, потім все ж таки
наважується).*

В тебе вони у майстерні, Марино...

М а р и н а

А я щойно кричала, немов навіжена,
Савицький мене ледве якось гамував:
«Винних знайдіть негайно, знайдіть мені винних!»
Наче відродиться Мавка — Михайлова і моя,
Наче Михайло знову постане живісіньким,
Наче мої двадцять літ засвітяться
Такими ж бездонними, як це Затишне озеро.
Глупота людська, а бабська таки безконечна.
Треба давати відбій, треба себе гамувати.
Треба дзвонити і все на гальмах спускати.
Поїхали — познайомите мене з молодими,
Чи то пак з втікачами... Поїхали, мамо!

С т е п к а

Не піду я, Марино, набулась я із ними.
Та і не знала, що ти ось нагрянеш,
Ти ж ніколи, ніколи об цій порі...

М а р и н а

А це щось пригнало, бачте, наче навмисне.
Невпокоєність, туга, якесь очікування.
Я ж не можу туди не йти, Степанидо Іванівно.
І йти мені у майстерню просто-таки непристойно...

С т е п к а

А ти йди. Йди, молодице. Мабуть, так і треба.
Іншу я схованку їм налаштую. Ти йди, Марино!

Марина поволі загортає голову Мавки в брезент, поволі кладе загорнуте в багажник. Стоїть, думає, видно, вагається. Потім рвучко сідає в машину. Машина рушає. Степанида довго дивиться їй услід — туди, де димок куріє над майстернею, куди між негустим лісом тягнуться електричні і телефонні проводи.

Щось є в цій молодичці дуже таки принадливе.
Недарма мій Михайло так ввивався,
Аж поки не сконав таки з-за неї. Диво!
Таке сухе, розгонисте, таке мужчинське наче.
Як вона теше з тих пеньків фігури,
Сокирою орудує як, господи! Як гупотить по каменю!
Хіба це бабська, людоньки, робота?!
Таж вона цілу ніч, бува, все гатить, гатить
То долотом, то рашпілем, то свердлом,
А вранці мокра — сто потів посходило.
Хіба ж оце, скажіть, жіноче, бабське діло!
А ця Марина — хіба ж природа нас для цього сотворила?
Хіба для молотка? Для рашпіля? Чи, може, для зубила?
Бодай би вас, чоловіків, пропасниця побила!
А молодиця — просто-таки з неба, хоча б очима!
А що ж мені з Наталкою робити?
Привіються-таки до мене зараз, ось побожусь,
Украсти дівки — о, на це він годен!
А далі що? До баби під спідницю! Така романтика!

Волинська майстерня Марини Турчин. Високо на похилій стелі сарая впасовано великі вікна зі свіжими сосновими рамами. В майстерні світло. Поруч з майстернею невеличкий закритий закуток, де стоїть ліжко і дубовий столик. Невеличка кухонька. В самій майстерні вибудовано антресолі, де стоять погруддя, закриті то целофаном, то брезентом, а то і зовсім розкриті. Найбільше скульптур з дерева, переважно з ялини, з каменю — з білого мармуру, сірого граніту. Переважають мадонни — відома «В'єтнамська мати» з руками, сплетеними назад, мати сама — розстріляна, дитина — жива, визнає з-за спини; «Мати-балерина», «Мати-шахтарка», «Праматір всього сущого», «Майбутня мати», «Мати космолавіта», «Матері молодогвардійців»; багато дитячих скульптур, прекрасних чоловічих торсів. На стінах «Піста» і «Давид» Мікеланджело, «Мадонна Рафаеля», «Мати Хорватія» Івана Мештровича, кілька репродукцій Мура і Архипенка, «Заньковецька» і «Леся в Ялті» Галини Кальченко, «Княгиня Ольга» і «Соломія Крушельницька» Теодозії Бриж, скульптури Мухіної і Голубкіної. Кілька робіт Михайла Турчина — окремо. Над усім — його «Мавка», сама безпосередність, юність, чистота і одвертість.

Гахта стоїть в кутку. Торшер. Магнітофон. Приймач на століку. Телефон з довжелезним шнуром. Поруч — багато пеньків і колод, кілька мармурових і гранітних брил.

На одній із скульптур, можливо, саме на Мавці,— весільний вінок з усією райдугою весільних стрічок. На чоловічому торсі — хвацько накладена парубоцька кепка. Із кутка виходить босоніж, солодко потягуючись, Наталка в куденькій нічній сорочині, чорне волосся розметалось по плечах, вона шудиться од холоду — солов'ї знадвору збудили.

Н а т а л к а

(підходить до кошика, що стоїть недалеко біля дверей,— кошик зверху запнутий старою хусткою)

Дивись, і яблука, і пиріжки, узвар у глечичку.
Таки бабуся в мене — зі знаком якості і перший сорт!
Чи яблука тобі, а чи узвару, Петь?
(П'є з глечика узвар).

Виходить з того ж таки закутка Петро, він в самісіньких плавках, зверху, правда, накинутий робочий халат Марини, він де-не-де пропалений, замуруваний глиною і гіпсом.

П е т р о

Оце я трохи, Натко, підіспав. А то дорога
Геть замордувала, клята. Костоломний шлях!

Н а т а л к а

Чим нахваляється сьогодні молодий
По першій плюбній ночі з молодою —
Тим нахваляється, що трохи підіспав!
Гляди мені, проспиш — вкрадуть твою покражу...

П е т р о

(береться за пироги, за яблука, запиває узваром, апетит подорожнього долає незвичність ситуації)

Ой Натко, Натко, досі я не збагну —
Як ти могла наважитись на кляте це весілля!
Та ще за цього слинявого, за цього Кюпача!
У нього завжди мокрий ніс. Він сірниками
Його підсушує завжди, у нього очі мишачі...

Н а т а л к а

(наминає яблуко і задоволено вслухатється, як починає розгорятися кострище ревності)

А чим би я могла тебе підважити

У тому холоднючому Норільську?
Листами, може? Їх було до сотні.
Чи, може, телеграмами? Так їх були десятки.
Чекала тебе з армії? Чекала.
З Вірменії чекала, просто зсохлася.
А він по всьому — ще в Норільськ махнув.
А він по всьому — має ще претензії,
Він ще доскіпується, він ще пристає.
Не з принцом, бач, Уельським весілля в Натки.
Не з космонавтом, бач, на Красній площі —
А дідька лисого ти б мене звідти викрав!
Бач, Копачі йому не до вподоби!
Та доки я тебе чекала звідусюди
Та гарбуза за гарбузом котила
Найкращим хлопцям, в яких носи не мерзнуть,
Мені лишився лиш Васько Копач...

Петро

Вже вам кричали «гірко», коли я наспів.
Як ти могла з ним... бути... я не розумію.
Його ж тато коня покусав був на ярмарку,
Напився був і покусав, чого ти на мене дивишся?

Наталка

Господи, таким ти і був розбишакою,
Словоблудом таким — і таке мене вкрало,
І я не втекла від такого, з кабіни не вистрибнула!
(Вмощується на Петрових колінах).

Петро

Приїхав я на станцію, бачу, БелАЗ стоїть забрьоханий.
Думаю — він сирота, я сирота, — двом легше буде.
Сів я в машину, шофер лементує за мною,
Кричить, галасує, наче я матір украв.
А я на весілля газую, чарку весільну чую,
Може ж таки, молода чаркою не обділить?!
Весілля — весіллям, напнуті брезентові тенти,
Хлопці знайомі в труби начищені дмуть.
Підїхав я. Став. Весілля всі очі — на мене.
А молода прикипіла, потім зірвалась, мов з прив'язі,
І просто до мене в кабіну влетіла в чому була.

Ви кажете, що злодій вкрав БелАЗ.
Чи зменшилась вина б, якби велосипед,
Чи «Жигулі», а чи підводу з кіньми,
А чи райкомівську чистюлю «Волгу»?
Вина б, звичайно, меншою була б
І лиш на першій кражі б окошилась,
Якби наш злодій трактора украв,
Або бульдозера, або коток асфальтовий —
Тоді б він на весілля не поспів
І Копачі б Наталку окрутили.
Та і покраща, певно, не побігла б
З такою швидкістю на той-таки бульдозер —
Кінь злодія до чогось зобов'язує покращу.
Шановний суд! Гадаю, що пункт перший
Нам прояснився — несерйозний позов!
А другий гріх — та ось він перед вами.
Звичайно, винна, тяжко винна, каюсь,
Що Копачів ввела в тяжку розтрату.
Все до копійки їм сплачу — і квит!
Таж посудіть, дорогоцінний суд,
А я ж люблю, й на крихту не розкаююсь,
Який іще занозистий гачок
Могла я вигадати на отой Норільськ?
А на весілля, бач, Петро мій клюнув.

Петро підходить до білосніжної Мавки. Скульптура у весільному вінку. Петро оглядає скульптуру зосереджено і трохи ніяково. Наталка в нічній сороччині стоїть на гахті і продовжує свої адвокатські вправи, не забуваючи кожную фразу заїдати добрячим куснем червоного яблука.

А зараз, суд шановний, прошу зважити...
Ми таки збили її, нашу білу Мавку,
Яку зробив земляк наш, славний скульптор
Михайло Васильович Турчин, мій дядько в перших.
Ходили ми до неї ще у школі,
Коли проходили ми Лесею Українку,—
Тоді гасали класом на леваді,
Це біле диво було раде нам...
Ви знаєте, шановний суд, яка є пропозиція?

Петро

А справді, може, що вигадала?

Н а т а л к а

Ми мусимо відкласти третю справу.
А ми з Петром, цим злодієм з Норільська,
Впадем до білих ніг Турчин Марини, мові дядини,
Щоб Мавку нам вона реставрувала —
І ми готові будем день і ніч
Для неї слугувати... там цемент чи камінь...

Петро підходить до тахти і забирає Наталку на руки.
Наталка продовжує імпровізувати. Петро ходить поміж
скульптур, зазираючи під брезентові балахони. Його
вражає розмаїття людської роботи.

П е т р о

Скажи мені, Наталочко, це все вона сама?
Мені, їй-богу, моторошно. Як це може жінка
Такими найніжнішими руками навергати от стільки!
Я бачив її раз, а потім ще раз —
Висока, крутойдуча, вся в собі,
Яксь неначе не із цього світу... як Мавка.
Сольвейг... з руками вантажника.
Коли вона заходила у наш клас з Турчином,
Коли він нам про Бухенвальд розказував,
Я дивився на її руки... великі, розбиті,
Наче розплескані, наче якісь нежіночі.

Н а т а л к а

Я стільки знаю про неї всього.
Вона — бабусі все до крапельни,
А бабця все мені до краплі.
Коли Турчин помер у поїзді з інфаркту,
Вона на себе накладала руки —
Таблеток наковталася, заснула,
Відкрила газ на кухні — баба бабою,
Коли вже робиш щось, то класно вже роби,
А то прийшов до неї архітектор,
Отой Іван Іванович Савицький,
Зірвав замки і ледве одходив.
Вона йому до смерті зобов'язана.
Дивись: на чоловіка газ чигав у Бухенвальді,
А ця сама, сама пішла під газ...

Петро

Напевно, не могла без Турчина. Отак тужила!
Шалена така жінка. Справді, в цьому вихід.
Хоч це для неї ще один удар — ця збита Мавка.
Проситимем гуртом, щоб бабця Степанида теж була.
Гостритимем на Київ, видно, крила,
Впадем до ніг — отак, мов, і отак...

Наталка дивиться з вікна на озеро Затишне. Петро розглядає розвішані жмути трав, всілякого зілля, полотняні й целофанові мішечки, над усім горують три вінки: червоного перцю, золоті цибулі і білого часнику.

Наталка

А я от з цього озера — ані на крок ногою.
Ти знаєш, що мене останнє розізлило
І на весілля з Копачами навернуло?
Коли тобі зашило рот в Норільську
І я вже видихалась на листи до тебе,
У Заводів пішла я до райкому —
Дівчата офіційний запит вчистили:
Мовляв, Петро наш десь у вас там нинає,
Тож напишіть, чи справно внески платить
І чи культурно-масовою там займається...

Петро

А що ж відповіли дівчата із Норільська
На офіційний запит Заводова?

Наталка

Відповіли, що внески платить справно
І що в самодіяльності на шахті перед веде —
На баяні грає, українську пісню співає:
«Ой лопнув обруч та й коло барила...»
Райкомівські дівчата так і пирснули,
Мов той обруч там біля них і лопнув.
Та й луснув мій терпець — і я собі сказала:
Прощай, Петя, здрастуй, Вася...

Петро

(цілує Наталку)

Прощай, Вася, здрастуй, Петя...
Скажи, Наталочко, а це відьомські чари —
Оці жмути, оці вузлики, оці мішечки?
Тут, певно, не без Степаниди —
На цьому бабця Степка зуби з'їла
І перейшла уже на срібні зуби!

Наталка

Що ти знаєш про жінок, козаче?!
Я — скупана в любистку, чи не так,
Тому ти мене любиш: ген примчав звідкіль
З весілля викрасти... Ці трави, бачиш,
Ревматизм витягують з кісток жіночих.
Якби ти хоч разок, один лишень разочок
Побачив, Петре, як вона мордується
Над цими баняками в сорок літ,
Як вона парить ноги, руки як занурюю
В оці лихі окропи! Потім знову
Береться за зубило й ну по ньому
Гатити отим молотом... Та ні за які гроші
Добра такого я б не побажала
Своєму ворогові, де там вже про себе!

Петро

Хіба отут про гроші йдеться, Нато!
Дивися он, яке у неї гасло.

(Читає з невеликого аркуша на стіні).

«Цінувати камінь як основний найбагородніший
і найбільш придатний матеріал для скульптури.
Цінувати камінь і роботу по каменю. Цінувати
долото і молоток. Навіть тоді цінувати, коли
моделюється глина і виливається з гіпсу, мати
завжди перед очима саме камінь як головний матеріал».

Наталка

Отож і бачиш сам — камінна жінка.

Петро

А ти її не любиш — відчуваю.

Н а т а л к а

Сама не знаю. Дуже вона добра.
Красива. Горда. Дуже відчайдушна.
Та щось мене від неї холодить.
Не втрапиш їй у слові догодити,
Не те що в ділі. Турчин був м'якший, легший,
Ця ж ходить важко, ріже соколиними.
А я собі Наталка з Волині, очі сині,
Брови соболіні. В неї брови, мов крила, зрослися.
Мов крила яструба, і очі — яструбині.
Не хочу з нею ступати по стежці одній.
Просити доведеться. Та я заради тебе,
А вже тепер, коли ти врешті мій...

Наталка визирає у вікно — і сахається. За нею визирає Петро, якесь мить він оторопіло дивиться на Наталку, потім рвучко бере її на руки — вони знову ховаються в закуток.

Якась машина. Це таки за нами.
Йй-богу, не минути нам тюрми
За ці забави, бійки, викрадання.
Ти його вдарив, зірвав весільну квітку.
Не простить...

Наталка з Петром вже заховались. Знадвору по рипучих сходах чутно кроки. Входить Марина. Видно, що в машині вона причепурилась. Пшеничне хвилясте волосся розсипане по чорному светрі. Широкий шкіряний пояс. Джинсові штани закасані на халявах чорних чобіт. Видно, що вона вже опанувала себе, видно, що знає вже, що робити. Миттю роззирається по майстерні. Бачить кепку на голові мармурового бюста. Бачить весільні строї на своїй Мавці. Марина несе свій брезентовий згорток, роззнахує його посеред майстерні. Голова Мавки лежить на брезенті. Марина закурює сигарету. Дослухається до шурхоту і шепоту в закутку. Потім, наче нічого і не сталося, підходить до тахти і береться за телефон.

М а р и н а

Дівчино, будьте ласкаві, дайте Георгія Георгійовича.
Як так — немає? Я щойно ж у нього була. У нього нарада.
Що він — випарувався за цю годину? Тон мій не до вподоби?
Це говорить заслужений діяч мистецтв Марина Турчин.
Не вибачайтесь. Не кладіть на повіки так багато синьки.
І губи фарбуйте охайніше — у вас красиве волосся.
О ні, даруйте, Георгію Георгійовичу, у вас волосся просто

сиве.

Але теж красиве... даруйте, це я з вашою секретаркою.
Це знову — Марина Турчин, це знову — Турчин Марина.
Я була занадто категорична. Вибачте вже мені.

Марина ходить з телефоном по майстерні, упівка хоче за-
зирнути в закуток, а все ж стримується. Підходить до Мав-
ки, роздивляється весільний вінок, перебирає стрічки паль-
цями, продовжує розмову.

Що? Ви вже дещо можете доповісти?
Навіщо така іронія — навіщо доповідати.
Кажете, прояснилось. Відомий, кажете, хуліган
Викрав машину на будівництві, розігнав БєлАЗом весілля,
Схопив наречену, побив молодого... в лікарні?
Що — молодий із серцевим приступом?
Що — вдарив його в груди чоботом? Це вже складніше!

Наталка не витримує, в Марининому халаті вискакує з за-
кутка. Петро памагається її затягти назад, та потуги його
зовсім марні.

Н а т а л к а

Він не бив його чоботом. Це я, це я!

М а р и н а

(удавано лякаючись)

Ой, хто це тут? Господи, Наталко, це ти.

(У телефон).

Що? Це я не до вас, це у мене тут комплікації!
Чого це ти гола-голісінька, дивися простудився!

Н а т а л к а

Це я ногою штовхнула, коли він з кабіни тягнув...

М а р и н а

Що? Вже на суд подали? Будівельники — за машину,
А Копачі, значить, за те, що побив молодого.
Виходить, що я... Виходить, що Мавка мого Михайла
Все ж таки — найсерйозніше в цій ситуації...
Розбив. Справді-таки розбив. Мене він розбив на друзки.
Не серце моє. Ні. А справді-таки мене,
Двадцятилітню, розбив на друзки...

Що? Висловлююсь фігурально. А як же мені говорити?
Так я забираю назад свій позов!
Так-таки й забираю, хоча й до цього кричала
І погрожувала всім на світі, що не прощу цього нікому.
Така дисгармонія! Справді, абсолютно жіноча логіка.
За віщо? Чому така зміна? Чому така непослідовність?

Із закутка з'являється Петро. Він уже вдягнутий; червоний шалик виглядає з-під комірця строкатої сорочки, чорнявий з вилиском чуб зачесаний з проділом, чорні викличні вусики вдало припасовані над припухлими губами. Він накриває пледом Наталчині плечі — та дригонить на дубовому пеньку. Марина роздивляється його так пильно, аж йому стає незручно. Він сідає коло Наталки і приречено нахилиє голову. Марині теж і незручно, і цікаво, і непросто, — вона всерйоз заінтригована ситуацією, що складається, і з цих комплікацій намагається звільнитись за рахунок артистичного дійства по телефону і перед телефоном, бо грає вона і живе зараз на два плани: і перед Георгієм Георгійовичем, і перед Наталкою та Петром. Найбільше — перед Петром, який Марині подобається всерйоз.

Скажіть, Георгію Георгійовичу, у вас на бюро є жінки?
Та знаю, що є. Ніна Іванівна — заврайвно. Ще хто?
Пелагея Максимівна Криптюх — директор консервного
заводу?

Запитайте у Пелагеї Максимівни, скажіть, що це я питаю,
Чи хотіла б вона, щоб її, Палазю, украли б хоч раз?
Ну з весілля, чи з хати, чи просто посеред дороги —
Отак, під'їхав коханий чоловічина, на руки — і гайда!
Що? Що вона каже? Каже, трактора треба з причепом,
А так вона згодна. Сама б, каже, вкрала, якби не боялася
бюро.

Медаль, каже, таку б чоловічинам таким зробити,
Щоб вручала їм за відвагу сама космонавт Терешкова...
Спасибі, спасибі, для мене тут все прояснилось.
Та як буде з тою машиною? Та як буде з позовом Копачів?
Питаєте, чом мене це так обходить?
Вважаєте, краще мені самій до прокурора,
Бо світить два роки — і то найгуманніший мінімум?
Ова! Пригостили мене ви; спасибі, спасибі!
Не прощаюся, завтра заїду — до вас і до прокурора...

Марина кладе трубку. Уважно дивиться на похнюплену пару — Петро сидить у позі роденівського мислителя. Наталку трусить. Марина йде до свого гардероба, витягує свій костюм, чоботи, кладе перед Наталкою.

Біжи переодягнись. Годі тобі, облич. Зараз я зварю кави!

Наталка йде в закуток переодягатись, вірніше, вдягатись, бо вся її одіж зараз на Мавці. Петро нарешті здобувається на слово.

Петро

Нам дуже незручно. Просто хоч розбий собі голову!
Навпроти машина їхала, військова, я БелАЗом давно
не їздив,
Не розрахував, бортом зачепив... Отака притичина!

Марина заходжується варити каву. Робить все навдивовижу спокійно, стримано. Петро роздивляється голову Мавки, яка лежить на брезенті. Потім дивиться на Марину. Потім знову — на Мавку. І його осягає запізніле відкриття.

Та Мавка — це ж ви, Марино Іванівно! Що ж це я наробив!

Марина

Була колись Мавкою, стала зараз Килиною.
Ваша Мавка взува мої чоботи...

Входить Наталка. Їй дуже пасують Маринині строї. І закарсані холоші, і чоботи хоч куди. Наталка вдоволена.

Наталка

А вам, Марино Іванівно, строї мої весільні.
Мені вони ні до чого. Ми собі інші справимо.

Марина розливає каву з тиглика, робить все спокійно, врівноважено.

Марина

Призвольйтесь, як казав мій Турчин. А за строї весільні
Дуже вдячна тобі, Наталю! Це перша моя фата,
Мій перший вінок весільний... в обмін на джинси.
За ваше здоров'я, за ваше щастя, за одчайдушність!
Я малювала з дитинства, ліпила з дитинства, різьбила,
Вирізала ложки, ополоники із дикої груші,
Милиці, костилі робила дядькам, що прийшли з війни.
Кому внизю костура чобіт різьбила, кому — босу ногу,
Дивлячись що кому до вподоби.
Костур дядька Степана взяли на виставку у район.
Низ був з ногою босою, а руків'я — із крилами.
Та справді я не про те. Закохалась я в учителя малювання.
Скандал був на цілу школу. Втекли ми з ним.

Він — зі школи. А я — з дев'ятого класу за ним.
Любила його — світ мені чорним здавався без нього.
Потім він щез. Я лишилась сама-самісінька.
В якоїсь нещасної тіточки на Подолі.
Клава, сестра двоюрідна, офіціантка в ресторані,
Пригріла мене по-своєму, дала куток і хліб-сіль...
Вчитель мені перегорав у душі дуже тяжко,
Якось і його зустріла... сиділа в ресторані і малювала.
Хтось підходить, затуляє очі руками.
Цигарка запалена лежала на попільниці.
Я цигарку взяла — до руки йому притулила щосили,
Він закричав і побіг, а я розридалась...

Марина розповідає це надивовижку спокійно, якось відсто-рошено, відчужено. Петро слухає заворожено. Наталка про-сто-таки вовтузиться, їй не по собі з цієї несподіваної спові-ді, з цього одкровення, їй і цікаво, і щось залякуюче, сахаюче є в перебігу жіночої долі господині цієї майстерні.
Вона вже і побігла б, та ситуація зв'язує.

Беріть каву, пригощайтесь цукерками...
Дивна була я, справді. В ресторани ходила з етюдником,
З мене сміялись — а я сміх отой на папір.
Знаєте, як я зустрілась із скульптором Турчином?
Сиділа якось із приятелями, шкіци робила в альбомі,
Вони собі реготали — звідки я знала, що з мене.
Навпроти сидів чоловік, то ледь зазирає в мій альбом,
То пив собі цинандалі — худорлявий такий, піджарий,
Весь посипаний наче попелом, сивуватий.
Раптом зводиться, дає знайомому ляпаса в пику
І обстас за мене, сердито щось йому ріже.
Потім до мене вже, щоб знала я, що й до чого;
«Вони тобі, — каже, — останніх слів не шкодують!»
Гарний такий, дрижить весь — в серце мені упав!
«Мати б такого заступничка!» —
Чомусь мені так подумалось...
Що тоді закипіло! Як його тільки били!
Вони його б'ють — їх зачепити бояться.
Прибігла міліція. Турчина хотіли забрати.
Я кинулась до нього, кажу, це мій чоловік.
Знайомі мої опелешені. Турчин теж дивно дивиться.
Витягла його з ресторану, а він — на ногах не стоїть.
Тоді я його на плечі. Я ж міцна була, молода.
Несу його до таксі, а шкіци летять з альбому,
А іноземці фотографують: дівка, бач, мужика несе.
Люди сміються навколо, а я наче долю несучу.

Три дні він лежав у мене, одхаркував кров.
Потім Клава, сестра моя, вигнала нас:
«Досить тебе мені, досить і твого хахаля!»
Так ми потрапили у його майстерню.
Там я вже народилась по-справжньому.
Так це я до того веду, що я теж свою долю викрала.
Доля — вона ж таки жінка, коли її не візьмеш,
То будеш бездольним! За злодія і за покражу!

Марина і Петро підіймають келишки. Наталка вже біжить.
Бере Петра за руку, той ще озирається.

Н а т а л к а

Марино Іванівно, дякусм. Ми до бабці, до бабці.

(Виходять).

Марина стоїть у вікні майстерні і з заздністю дивиться на двір, де покрученою лісовою стежкою спускаються донизу Петро з Наталкою. Марина не може відірватися од вікна, вся вона там, разом з ними: дерева обминає, квіти зриває, з ними вона.

М а р и н а

Навіщо ти їх спровадила, скажи, Марино?
Для того спровадила, щоб виручити.
Ти ж знаєш, Марино, що ти негаймо ще раз
Подзвонили до кого треба — ще раз подзвонили,
Все розглумачили, все попередили, Марино!
Інакше Коначі над Наталкою познуцаються,
Та і Петрові буде зовсім переперелпкп.
А хлопець — красень-таки достобіса.

Марина аж перехвляється у вікно, аж навшпиньки стає. Солові шаліють за вікном, один починає, другий підхоплює, третій вивершує. Марина тре собі скроні, та годі її од вікна одірвати.

Добре тобі, Наталко, коли у тебе соловейко у пазусі,
А тут вже таке сонце пече, розпікає груди!
А як він її плечі укриває піджаком,
Як через струмок на руках переносить...
Марино, Марино, агов, Марино, збудись!
Тебе носили коли-небудь на руках?
Що вона чує в цьому курячому польоті?
А може, це соколиний політ, дурепо,
А не політ приватної власності чоловіка?

Що ти знаєш про це? І чи варто це знати?
А я ж то Михайла таки поносила
Не раз і не два на руках, бо ж нагоди
Траплялись в житті з чоловіконосінням.
А він якось раз таки спробував
Підняти мене, підніс кілька кроків, підбитий,
І тихо присів, і я коло нього — уже з валідолом.
Тоді закліяла його — жінок не носити...
Та як він несе її, як плечі тримає,
Як згинає шію, як твердо ноги провадить,
Як стрибає з дорогоцінною кражею...
Господи, хто б мене вкрав хоч раз!
Зажмурити очі в такому польоті
І вмерти, бо жити, бо жити без крил навіщо?
Вкради мене, доле, хоч раз!

Марина різко засовує штору на вікні, паче прагне раз і на-
завжди збутися чогось болючого, нині песотвореного, але
завжди нав'язливого. Та годі збутися солов'їного шалу, не-
стримного чаду черемхи, що пробивається у всі шпарки сос-
нові, в усі щілини клепові. Годі збутися перших зірок на
небі, що колються крізь вікно, як гострі дівочі груди, запаху
нересту в озері, крику якогось незнамого птаха, що видобу-
ває з грудей жіночих щось незбагненне. Марина безсило
опускається на тахту. Рука поволі намацує портативний маг-
нітофон, палець натискує на клавіш. Рука досить-таки ме-
ханічно, але звично шукає в магнітофоні те, без чого саме
зараз жити годі. Ось воно проривається з пісень і зойків,
з гвалту і вереску сучасного світу. Ось він — шепіт.

Г о л о с Т у р ч и н а

Слухай, Марино, я тебе виліплю, я тебе витворю,
мій Соловейку!
Двадцять літ твого тіла, моя бездоганна Ассоль!
Двадцять зим твоєї білосніжності, моя Сольвейг жадана!

Г о л о с ю н о ї М а р и н и

Не говори, не говори, не говори, не говори так красиво —
о боже!

Г о л о с Т у р ч и н а

Я виліплю твій юний стан, твої дивні плечі, твої груди...
(А що скаже Савицький — Турчин знову розбещує молодь!)
Я виліплю двадцять літ твого дивоцвіту, дивовижжя твого,
І поставлю твою подобизну над дорогою в лісі,

На рідній моїй Волині, Мавкою тебе увічно,
Марино, мій Соловейку жаданий!
Навіщо ти возишся з тою коробкою, з магнітофоном отим,
Ну, ти ж суцільне дитя ще, тобі бавитись ще і бавитись —
Таке дитя прагматичне — я цілую його...

Г о л о с ю н о ї М а р и н и

А дитя хоче увічнити твої поцілунки —
Ти ж набавишся з юною натурщицею, і по всьому, знаю я вас!

Г о л о с Т у р ч и н а

А ти з магнітофоном — і до Савицького, ось вам свідок,
шаповні,
Юною була я, непорочною, прийшла я до нього
з магнітофоном,

А він мене, а він мене, що — він мене...
Марино, диво моє, і сама ти не знаєш, яка ти прекрасна,
Прекрасні руки твої, і пальці довгі прекрасні,
Прекрасні лікті твої і зуби твої сліпучі прегарні,
Прекрасне лоно твоє, і волосся шалене прекрасне,
Іронічна усмішка твоя недитинна прекрасна,
І литки твої, і стегна твої самим богом шліфовані —
Боже мій, за віщо мені стільки щастя і дива за раз!
Неправду не буду казати — в Бухенвальді снилась мені не ти!
В Бухенвальді мені ти не марила — сни були там
З черствого ячмінного хліба, чи з тирси, чи з брукви сни!
Господи, ти мене відродила, мужчину в мені відродила ти,
Я прагну тебе день і ніч, тулитись до тебе, вмирати...
Я народжу тебе новою, в мармурі, в бронзі народжу,
З запоною тобою усі виставки, усі зали, усі біснале.
Краса твоя і лукавство незнищимо, гордість твоя злидарська,
Вигин губ ось цих гріховодних, і ці п'яти, і ці западини...
Знаєш, там, де Затішне озеро, там є горб такий над шляхами,
Мавкою там ми тебе поставимо, за свою тебе Мавки
визнають...

Будеш стояти там, на роздоріжжі... Або ні — дуже просто:
Стоятимеш біля дороги, до машин підніматимеш руку:
Підвезіть мене, люди, стривайте, куди вас жене нечистий!
Може, хто коли і зупиниться, може, кому дивовижжя
забракне

Так, як мені коло тебе дивовижжя цього не бракує;
Хвиля хвилить мене до тебе, вир мене вириває зі світу,

Ніколи не знав я, яка це пропаща сила,—
Всього мене розламає, винищує солодко тіло,
Душу наповнює димом бузковим із сонцем посередині —
Будьмо-таки єдині, будьмо єдині!

Над розвилкою доріг в риштуванні стоїть відновлена
Мавка. Вона піднята на вищий і міцніший постамент.
Поруч валяються дошки, стоїть баддя з цементом.
Петро з кельмою ще порядкує коло п'єдесталу, коли
з'являється Наталка. Вона босонога, туфельки в
руці тримає, в другій — сумка з істивними припасами.
Петро радо кидається їй назустріч. Наталка одхиляє-
ться, сідає на лавочку біля джерела, л'є з пригорщі
воду.

Н а т а л к а

А вода що смачна, аж морозна, — ломить зуби!

П е т р о

Подякуй Петрові. Моя ж таки власна ідея.
Спершу переконав Марину Іванівну. Потім ми разом
Переконали Савицького і райком. Вийшло!
Вдалося на славу! Тепер собі кожен стане
Напитись води неначе, а Мавка собі тут як тут.
Це я у Вірменії диво таке набачив,
Там кожен пам'ятник людям дає напитись.
Чого це ти, Натко, на мене так твердо дивишся,
Наче погляд Марини перехопила?

Н а т а л к а

Марина, Марині, Мариною, для Марини!
Ти наче вчадів — одну лиш Марину і чую.
Вона, хитра бестія, все це підлаштувала,
І те, що ти не в тюрмі, і те, що до неї прив'язаний...

П е т р о

Ти ганиш її, що мене одвела од тюрми?!

Н а т а л к а

До себе вона тебе ливною прив'язала —
Цією великодушністю, жестом таким широким,
А ти вже розвісив вуха — ще б пак, рятівниця!
Та краще б тобі передачі носила я,

Аби лиш не це... Чую я — ти не мій, вже не мій!
Вона, бач, правує тут, начальство перед нею навшпиньки,
Жестом звільнила парубка, а він вже змокрів,
А він вже навчився, вже визубрив, вже затамив:
Марина, Марині, Мариною, для Марини!
(Плаче).

Петро сідав біля неї, намагається заспокоїти. Наталка виплакується йому на груди — це плач ревнощів, очікувальний, навіть артистичний, схожий він на легенький літній дощик, за яким відразу — сонце.

Петро

Ці найдорожчі в світі сльози освятять джерело.
Воно і джерелом би не було, якби не сльози.
Щоб освятити кожне добре діло, треба краплю сліз.
Я сам, Наталочко, я сам сюди набився:
Мені ж цю примусову треба одробити,
То я і напросився до Савицького — він сам є тут!
Марина тільки зразу кілька слів
Сказала архітектору: що, коли, для чого —
І в Київ подалась, а потім за кордон, а потім...

Наталка

А ти все зпасш — де вона, чого вона...

Петро

А вчора Копачі зустріли мене в балці,
То кулаки болять, ось бач, зчохнув об тім'я
Твого законного...
(Показує Наталці побиту руку).

Наталка

Боюсь за тебе я. Хоч як, а доведеться
Нам вибиратись звідси, мій Петрусю.

Петро

Тікати звідси — значить, їх боятись.
Я вчора їм довів, що не боюсь їх.
Вони були угрьох. Васько твій — то тюхтій,
Микита кулаки кладе добряче,
А Славка — то морфлот, з ним найтрудніше...
Мені брову, бач, трохи підлатали...

Наталка цілує Петра в мічену Копачами брову.

Н а т а л к а

Йй-бо, піду до них і скажу: вже доволі!

П е т р о

Ой, знову доведеться проти кодексу
Машину красти, знов тебе в кабіну, знов...
Ти, Натко, не жартуй — вони так не облишать.
Пильнуй себе, не бігай скрізь сама,
А то десь у балці перестрінуть...

Н а т а л к а

Чого б то їм у балці настигати?
Та я ж дружина-то законна Василева.
В нас в паспортах записано, а ти гадав-то як?
Хіба б весілля так і закрутилось —
Була сільрада, обручки були, було все, все...

Петро ошелешений. Ця проста логічна новина для нього є суцільною несподіванкою. Він не може перевести подих. Стріпнув головою, наче побачив якесь кошмарне видіння. Йде до джерела, п'є воду. Потім хлюпає собі водою в обличчя.

П е т р о

(йому перехоплює подих)

Було все... все... все...

Н а т а л к а

Було все, все.

(Потім злякано).

Ні, не було нічого.

Але у паспортах усе, усе записано.

Тому у нього є законне право... на мене.

П е т р о

Чому ж заяви ти не подала аж досі?

Н а т а л к а

Заяву про розлучення? А ти мені хоч раз
Сказав про іншу... про не цю заяву!

Чи ти вважаєш, може, все це зайве?
Чи ти вважаєш, можна так і жити,
Як ми любенько вдвох-таки живемо,
Спимо в одному ліжку нічку в нічку
На лебединім пусі, що нам бабця Степка
Із-під крижів старечих відступила?
Хто я така, скажи мені хоч ти?

Чутно звук машини. Наталка витирає сльози, починає діставати з сумки обід Петрові. Петро не знає, за що взятись,— береться за кельму. Входить І в а н І в а н о в и ч С а в и ц ь к и й, настрої у нього сонячний, як день сьогодні, він радий бачити Петра, і Наталку, і Мавку перед собою.

С а в и ц ь к и й

Привіт, друзі, привіт! Сонце яке розлоге!
Чого це ви, друзі, наче якісь роздратовані?
Пийте життя, доки воно дається вам пити.
Правда, Наталочко, гарне у нас джерело?
Придумав Петро. І руки у нього зі знаком якості.
Пийте. До річі, щоранку — води холодної склянку.
Потім — обтертись до пояса, потім — стойка на голові.
Я щоранку на голові стою — дуже допомагає
Цілий день на ногах стояти.
А то життя, знаєте, як воно, кляте, лупить?
У сонячне сплетіння як влушпарить,
А ти до нього посміхайся сонячно!
Такий у йогів основний закон —
Мене Марина трохи підучила...

Н а т а л к а

Й вона щодня стоїть на голові?

С а в и ц ь к и й

Вона не то стоїть, вона і ходить.
Вона затята дуже — вона йог із йогів.
А сила волі в неї! Просто лячно,
Коли вона комусь ламає роги.

Н а т а л к а

Кому ж вона ламає? Рогачам?

С а в и ц ь к и й

Ой дівчино, дивіться, щоб і вам...

Н а т а л к а

(сердито)

Мене вже вкрали — слави маю досить!

Вона викладає наїдки, приготовлені для Петра, на лавку, забирає сумку і поривається йти. Петро намагається її затримати, та вона сердито виривається. Савицький трохи іронічно, трохи лукаво спостерігає цю сцену.

П е т р о

Натко, зачекай! Іван Іванович тебе підвезе.
Кажу тобі, не ходи зараз сама, бо доходишся.

Н а т а л к а

Вже підвіз один... Вже доходилась...

Виходить — вся в собі, вся — проти сонця і вітру.

П е т р о

Ось так і живемо. Ще не вряглися у віз,
А тягнемо не завжди воднобіч.

С а в и ц ь к и й

Нічого, Петре, все це — квіточки...
А Мавка нам вдалась-таки нівроку.
І джерело твоє доречне цій красуні.
Марина буде нами задоволена. Марина буде...

П е т р о

Скажіть мені, чому вона раптово так
Знялась з майстерні, наче кимось гнана?
Щось сталося нагальне, кривдне, щось збентежило?

С а в и ц ь к и й

Я, Петре, знаю цю жінку двадцять літ
І все ж, скажу тобі, — мізинця в ній не вивчив.
Натурщицею позувала в класі —
А я її в цій ролі дуже добре пам'ятаю.

Здавалось, нас вона вивчає, а не ми її.
Неначе не вона нага була, беззахисна,
Стояла біля груби, ледь прикрита хусткою,
А наче ми стояли перед нею
Нагі, оголені, ледь вкриті своїм рам'ям.
І кожного вона просвічує до дна
Своїми гострими, отими яструбиними очима...

Петро

І в мене, знаєте, теж почуття таке лишилось,
Що знає все вона про мене — день по дню.
Та не минуле зна, а те, що завтра буде.
«Ви, Петре, сирота», — вона мені сказала зразу
І ледь по чубі провела рукою, ледь-ледь, знічев'я.
Мене і досі спомин цей здригає... аж дивно якось.

Савицький

Тож, кажете, вже гладила по чубі?
Та двадцять літ мене вона вже гладить,
Уже півчуба вивіялось геть — все на заміс пішло.
У неї все йде на заміс! Вона все місить, місить,
А потім з глини... та мені вже скоро ювілей,
А ювілей, юначе, це — шість десятків літ!
У вас ще ранок, що ви знаєте про ювілей?!
Коли прийшлося до цього, то скажу вам.
Ми, архітектори, якось зібрались в інституті,
Увесь наш курс — хто сивий, хто лисий вже.
Пузанчиков — той кафедру посів у Львові,
Той має вже проектний інститут,
Той має премію за будівництво в Братську,
Той, хто не мав ні голови, ні спиритності,
Все ж на дітей зо троє розстарався...
«А що ж наш ленінський стипендіат Савицький?» —
Спитала наша Клава Біловзорова,
Єхидно так, дошкульно так спитала:
Баби завжди заплатять по рахунку,
Дарма що вже минуло літ чимало, —
У неї ж був рахунок пам'ятливий!
«Хто має премію, хто кафедру — Іван Марину має!» —
Сказав дотепник наш Микола Безпритульний...
Курс гримнув сміхом, Клава Біловзорова
Мене поцілувала, щоб не супився,
А я собі отої миті здумав,

Що справді, крім Марини, у житті
Нічого я не мав, нічого я не маю!
Була ще дружба з Турчином Михайлом,
Та все ж Марина там була виною.
А найлихіше те, мій юний, мій бездумний друже,
Що не була вона й на мить мою.
Коли помер Турчин, то я ожив в надії,
Та вона ходить коло його пам'яті
Вірніше, ніж колись коло живого.
«Нарешті,— каже,— знаю я тепер,
Кого любила я, але не так, не так любила...»
Пішла в роботу, наче віл в заміс...

Петро

(про себе)

Щось я такого наче не сказав би...
А правда, що Турчин її у ресторані?..

Савицький

Ви б тільки бачили, яка вона була!

Петро

(показує на Мавку)

Та он така!

Савицький

Така, та не така! Турчин ліпив тут Мавку,
А в ній було щось нищівно нежіноче,
Гнітюче щось. Безжальне і веселе.
От уяви собі. Дивна. Крутойдуча.
Чоло високе. Підборіддя точене.
Брови майже зрослися докупи.
Вражали дивовижно великі очі.
І ще — з обличчя просто-таки била енергія.
Погляд допитливий, виразний, соколинний!

Петро

(похапливо)

Така ж вона лишилася і зараз.
Її я чую погляд, наче тінь од яструба.

Та чую ще, як вона хоче скинути
Із пліч якийсь тягар,— невидимий, тяжкий.
Ось з нами вона бавилась знічев'я,
А доля наче їй вп'ялася в загривок
Тяжкими пазурами невідчепними.
Вона ж її ніяк стріпнуть не може. Чи не хоче!

С а в и ц ь к и й

А ви, юначе, око пильне маєте
І руки маєте тямущі достобіса!
Хвалю за це! Марина швидко буде
Знов над Затишним, у своїй майстерні,
То й нам тут коло неї повиднішає...
П'ять років скоро, як помер Турчин.
Вона завжди в майстерні любить бути
В ці дні його — і повнить смутком душу,
Мов смуток той за сонце поживніший.
Щось моторошне є, коли буяння плоті
Себе вганяє у цемент і камінь,
Коли прекрасна жінка в пишнім цвіті
Дитя не тудить у пориві матері,
А доцвітає над електрозваркою,
Немов заклята чимось і для чогось!
Та годі нам про це! І справді, годі!
Давайте зріжемося у доміно.

(Витягує доміно).

Коли віддамо доміно жінкам —
Найсуттєвішу перевагу мужчини,—
Тоді вже пиши пропало:
Повертає на матриархат.

П е т р о

Аж дивно чути ці слова від вас.
Одне із двох: або ви тяжко любите,
Або ви заздрите ще тяжче, аніж любите?!
Давайте — доміно так доміно...

(Береться за гру).

С а в и ц ь к и й

Доміно — головне. Аби нас жінки не зрушили
З оцих чоловічих найтривкіших позицій.

Доміно — це остання гідність мужчини.
Всю решту жінки в нас одвоювали...

Майстерня прибрана, заметена. Підлога побризкана водою.
Марина позирає в дзеркало — вона в блакитному гольфі,
який вигідно окреслює її бюст, на шиї — бурштинове памисто.
Повсюди в глечиках і в вазах стоять лісові квіти, особливо багато дзвоників.
Іван Іванович Савицький сидить на тахті, гортає журнали, зазирає в газети. Впив-ока позирає на Марину, яка ніяк, здавалося б, не може дати ради своєму пишному золотистому волоссю.

М а р и н а

(удавано сердито)

Жінки хоч лисіють вже о моїй порі,
А я цю скирту чешу, чешу, бороную,
Лиш борони тріщать — ці гребінці нещасні!

(Викидає зламаний гребінець у ящик зі сміттям).

С а в и ц ь к и й

Марино, навіщо ти чіпаєш Соковитого? Він не простить.
Він премії тобі не дасть. А ти ущепливо так під'їдаєш:
«Композиція Віолети» розвивається по спіралі. «Віолета» —
Відмінний зразок насправді круглої скульптури. Мені
Вона нагадує «Юлію» незабутньої Мухіної». Кожному ясно, просто-таки здер композицію Соковитий!
Але ж він всесильний тепер в академії.
Він знов тебе Турчином погасить:
«Там, де Марина Турчин розвиває традиції
Нашого незабутнього, нашого друга Михайла Турчина,
Там вона справді на висоті — і пластика, і композиція!
Коли ж вона забуває про класичні зразки,
Нам жаль її темпераменту — неорганічність вражає...»

М а р и н а

Скажи, Іване Івановичу, справді всі вважають,
Що я лиш Турчином живу в скульптурі?
Ти ж знаєш: я спершу лиш була його руками,
А потім, потім... це ж я спроектувала все до краплі
З тобою вдвох той монумент над Чорним лісом,
Який вважасться тепер шедевром Турчина.
Ти ж знаєш сам, він навіть опирався,
А потім через зайнятість махнув на все рукою...
Вів курс, в Італію поїхав... Ми ж добре знаємо.

С а в и ц ь к и й

Зате, як діставав він перший приз,
Він голосно подякував нам — і тобі, й мені.
Цей приз мені до речі зараз був би,
А ти от під'їдаєш Соковитого...

М а р и н а

Михайло дивно під кінець змінився.
Я — вся його, мене почав з нічого він.
Коли ж я трохи вбилася у пір'я,
І стала дещо міркувать по-своєму,
І виставлялись все-таки від себе,
Хоч всі вважали, це Михайла почерк,
Тоді Турчин не раз мене підкушував,
А потім навіть просто познущався...

С а в и ц ь к и й

Я пам'ятаю: це коли ти «Леонтовича»
В Москві уперше виставила, — і без нього.
О, він тоді глузливо під'їдав:
«Іване, бач, — яйце курку вчить».
Коли ж до тебе підійшов Перчаткін
Й тобі потис прилюдно руку у Манежі,
Михайло вийшов — ти ж тоді заплакала...

М а р и н а

Він ревнував мене, спершу — як жінку, потім — як митця.
Остання ревність глибша, незбагненніша.

(Підходить до портрета Михайла Турчина і продовжує розмову, яку почала була з Савицьким).

Такі от ми, Михайле, за п'ять літ
Без тебе стали пліткарі, базіки, вертихвістки.
Це я про себе лиш — не про Івана.
Іван розумний, обережний, витриманий,
А Соковитому — то він підносить фалди,
Які і я повинна б теж підносить,
Та в мене руки судомить ревматизм.
А так, Михайле, що ми варт без тебе...

Входить баба Степанида, за нею Наталка з Петром.
Баба Степанида, як завжди, з кошиком, Петро тримає пляш-
ку. Наталка — букет квітів. Вона підходить до портрета
свого дядька і ставить квіти в порожню вазу. Марина ві-
тається з родичами: зі свекрухою та з Наталкою цілується,
з Петром ручкається; Іван Іванович з усіма розкланюється.

С т е п а н и д а

Як в тебе затишно, Марино, як завітчано!

М а р и н а

Сідайте, мамо, Наталочко, і ти сідай з Петром.

Всі сідають за імпровізований стіл, зроблений зі скульптурного станка. Марина виносить з кухні бутерброди.

Оце, мамо, я повернулася з Ризької скульптурної бієнале.

Щоб ви тільки знали, як там приймали Михайла!

Одна газета писала, що, каже, такого ще не було —

Стільки легкості, грації, наче це і не граніт!

С т е п а н и д а

Це ти про ту фігуру, що ти ото гола-голісінька,

Наче ідеш купатися, а чоловіків ніде нітелень?

Дуже й мені вподобалася — ти там ще геть молоденька.

Марина при цих словах трохи зашпортується, Іван Іванович пасторожено дивиться на неї, Марина знову веде нитку розповіді.

М а р и н а

Вийшла я якось ввечері з товаришкою пройтися.

Вечір такий синьоокий, в озері лебеді плавають.

Хотіли ми подивитись на наші скульптури ввечері.

Стоять вони там, на площі, стоять під відкритим небом.

Аж бачимо: бійка на площі — школа іде на школу,

Вірніше, десятий клас іде на десятий клас,

В руках — портфелі, ломаччя, пояси з мідними бляхами.

Монтеккі з однієї школи на Капулетті з іншої йдуть.

Дівчата книжки тримають, під'юджують і регочуть,

А одна з нетерпіння ще й груддя сама кидає.

До крові дійшло. Борюкаються, сопуть, вовтузяться —

Вже не один і на землі лежить.

І біля них скульптури валяться — це ж все на виставці.

Побачила я свою Сольвейг — вже вона хитається,

Ще хвиля, бачу, і зіб'ють бешкетники...

Схопила я якусь тяжку ломаку — і ну на них!

І крию їх найтяжчими словами, і на дівчат, і на дівчат.

«Ах, ви ж, — кажу, — розкудлані дівчиська,

Негайно розтягніть це люте кодрло,

Бо порішу!» Товаришка за руку:
«Тікай, бо вб'ють, дивись, які розлючені!»
Та все ж дівчата мене справді виручили,
Ми розтягли збісілих хлопчаків...

Петро

Чого вони казились так? А вапа Сольвейг?

Марина

Бо Вовка з однієї школи закохався
У Сольвейг з іншої — навпроти — школи.

Наталка

Так-таки й Сольвейг звалася та дівчина?

Марина

Наталочко, була я в цих двох школах.
Була, була в тих двох десятих класах.
Мене ж таки так пройняла цікавість,
Що я вже не змогла себе здолати!
Так от, про Сольвейг — в одному класі шість дівчат,
А в іншому, то тільки п'ять — всі Сольвейг!
Та річ не в тім. Всі знають і про Ібсена.
Я не про те. Чому ж нема поваги до мистецтва?
Бо цілих аж два роки із мармуру я Сольвейг добувала,
Мусила розказати їм усе до краплі —
Так слухали, аж моторошно стало, аж я розплакалась...

Марину і зараз щось доводить до сліз. Іван Іванович стискує її руку, а бабця Степанида намагається полегшити ситуацію невістці.

Степанида

Посієш на городі соняшники на насіння.
Так гарно світять — весь город осялюють.
А хлопчурня ввірветься, скрутить голову.
Якби ж насіння вже було — жаль був би менший.
А то таке — як це йому не втямити,
Що воно гарно, так душевно, сонячно
Од того соняха, нащо ж ти шию крутиш?
Йй-бо, скрутила б шию, щоб зловила!

Бджола до нього липне, картопля підростає,
Стає навшпиньки, щоб заглянути
Й причепуритися перед свічадом,
А він, стервець, зелену шию тропить!

М а р и н а

Спасибі, мамо, я ж про те й казала.

Марина підходить до свого скульптурного станка, відкриває
щойно виліплене в глині погруддя Михайла Турчина. Облич-
чя первове, худорляве, руки різко закидають назад густе
хвилясте волосся. Од погруддя віє молодістю, енергією і за-
думою.

С а в и ц ь к и й

Дивись, зробила і не показала.
Я наче щось передчував...

М а р и н а

Таж я хотіла, щоб сюрприз всім був.
Що скажете ви, мамо, впізнасте сина?

Степанида підходить до погруддя, обдивляється його з усіх
боків, зазирає в обличчя, наче справді хоче його впізнати
чи не впізнати.

С т е п а н и д а

Моя дитино дорога, та що я в цьому тямлю?
Щось є від мого сина, щось від твого є,
Бо ж він... це твій... його ти народила.
А руки дійсно так він закидав, мов крила,
Коли збирався щось важке сказати,
Він... *правду* так народжував.

М а р и н а

Як ви сказали гарно — так родив він *правду*.

П е т р о

Я пам'ятаю, пам'ятаю, Марино Іванівно,
Як ви до нас в інтернат з ним приходили.
Він у шкірянці був, волосся сивувате,
І дихав тяжко так, мов довго вгору біг...

Н а т а л к а

Мій дядько вічно хворий був, я пам'ятаю.

П е т р о

А ви були при нім неначе медсестра,
Все поправляли галстук, все гамували його —
Були ви у зеленому ядучому костюмі,
Камея була під шиєю. На руках були срібні кільця,
Дівчата казали — грузинські...

Н а т а л к а

(іронічно)

Ну й пам'ять в тебе на жіночі вбори!

М а р и н а

Було б йому зараз шістдесят. П'ять років не дожив.

Н а т а л к а

(тихо)

Та, може, був би і дожив...

М а р и н а

(не звертаючи уваги)

Добрішої людини я не знала.
Він народив мене — я з ніг до голови його.
Я — його дитина. За світлу його пам'ять!

Всі пригублюють. Наталка ледве торкається губами і відставляє. Петро п'є, уважно дивиться на Марину. Марина перехоплює його погляд і п'є залпом, наче у воду кидається з урвища. Іван Іванович робить усе пристойно, інтелігентно. Баба Степанида п'є, щоб сказати, не змовчати.

С т е п а н и д а

Він так хотів дітей — ти не хотіла,
Скільки я тобі материнки виносила!

М а р и н а

Мамо, моя доля — дітей кам'яних родити.
Вже стільки народила — скільки ще родити!

Снився сон мені сеї ночі.
Пливу я на кораблі, на вітрильнику.
Шторм лютує, а я маю родити.
Знаю, тоне вже корабель, вже кінець.
Та хай навіть корабель потоне,
А все ж розродитись я маю:
Мучусь і стогну, а щогли тріщать,
Дев'ятий вал заливає палубу,
Мені ж найголовніше — родити!

Всі здивовано дивляться на Марину, вражені якоюсь одчайдушною відвертістю її затаєної сповіді.

Петро

(намагається вивести розмову з незручної ситуації)

Тоді Михайло Васильович Турчин розповідав нам,
І я запам'ятав це слово в слово,
Як вони Жовтень в Бухенвальді святкували.

Марина

Спасибі, Петре. Зачекайте. Зараз.

Марина поспіхом виносить магнітофон, шукає відповідну касету з-поміж інших, Петро їй допомагає, Наталка оторопіло дивиться на них.

Марина

(пояснює)

Тут саме є ця моторошна оповідь.
Спасибі, Петре, я вже тут сама...

Голос Турчина

(грудний, уривчастий, схвильований)

Хто може сказати, звідки це почалось, хто ниточку розмотав?
Має дивну властивість ця проста і лиха історія,
Кожного разу розповідаю, неначе вперше проказую.
Веду розповідь кожного разу, неначе уперше чую,
І наче це все не зі мною, наче я сам там не був.
Очужіння приходить, не відчуження —

відсторонення, може.

Час все винищує... Вогонь пам'яті є серед попелу пам'яті!
Хтось виказав, що ми збираємось Жовтень відсвяткувати.
Стоїть наш барак. Сіріє ще. Німці когось чекають.

Бачимо — йде поволі. Наближається. Бачимо — жінка.
В гестапівській уніформі. Красива, як сто чортів.
Скільки живу на світі — дивнішої жінки не бачив.
Очі сам бог малював. Волосся пшеничне. Злі губи.
«Комуністи, комісари, жиди — три кроки вперед!» —
Проказала. Порахувала. Залишилась вкрай задоволена.
Вийшли всі ті, хто у списках фашистських числився.
«Решта — гайда на роботу!» — нагайкою ніжно тріснула.
Лишили всі нас. Шістдесят нас лишилось стояти.
«Шапки зняти!» — гукнув шарфюрер Зоммер, кат

Бухенвальду.

Жінка весь стрій обійшла, всіх уважно оглянула,
Єхидно так усміхнулася і голосно проказала:
«Вітаю вас всіх зі святом Жовтневої революції!»
Німці здригнулися, усміхнулися, знов здригнулись.
Повернулась гестапівка круто. Пішла. Ескорт — за нею.
Лишилося кілька наглядачів з вівчарками по боках.
Стояли ранок, стояли ми день, вечір стояли.
Вночі почав дехто вже падати — прожектори били в лице.
Хто падав — вівчарки одтягували. Тому — каюк,

тому — смерть!

Новий ранок почався. Лишилось дванадцять на ранок.
Дванадцять лишилося стояти. Решта — мертві лежали.
Хто тяжко конав ще, хто вже захолов.
Третього ранку знов прийшла та жінка.
Я ледве хитався: штовхав то переднього,
То хилився назад, то бився в боки,
Зліва друг стояв коло мене, справа — мертвий стояв.
«Скінчилося свято? — єхидно вона запитала.—
Прошу тепер до мене, прошу тепер за стіл!»
Одинадцять нас сіло за стіл із шістдесяти.
Чотири з п'яти загинуло, кожен п'ятий лишився.
«Вітаю вас зі святом Жовтневої революції!» —
Знов привітала нас моторозна красуня.
Потім на мене, бачу, синім льодом позиркує:
«Вистояли ви як? Ви ж серед них — дитина-дитина?»
Кусаю собі язика, а він їй, покусаний, каже:
«Зліва — сибіряк Вася був, справа — грузин Ніко,
Зліва — поляк був Ян, а мертвий стояв югослав,
Нікуди було падати, падаю, а не впаду!»
Вона підійшла до мене, підняла підборіддя нагайкою:
«Молодий ти, а папханий пропагандою!
Ти вистояв, бо ти скульптор: міцний ти в ногах.
Завтра будеш мене ліпити. Виліпиш — будеш вільний».

І випила чарку за мене на здивування друзів.
«Що за напасть на мене така оце накопилась»,—
Гадав я вночі на нарах. Хлопці вже підозріло
Стали дивитись на мене. «Я ж тебе виліплю, суко!»

Марина під час цієї розповіді нервово ходить по майстерні,
то квіти переставить до погруддя Турчина, то цигарку за-
курить, то сяде в кутку на пні — і зрушити її годі. Петро
дослухається то до голосу Турчина, то стежить за Мариною.
Баба Степанида тихо-тихо плаче. Наталка погладжує її руку,
то цілує її, то лащитьяся.

Працював я на фабриці керамічних виробів СС.
Робили ми сувеніри — їх гостям дарували на пам'ять
Про відвідини концентраційного табору Бухенвальд.
Гідну марку всі вироби мали: череп і кості.
Позувала вона мені з вівчаркою вдвох.
Чоловіка її, генерала, вбили на Східному фронті.
От вона й лютувала: «У вас десь, в лісах на Волині!»
Ліпив я її, а хлопці що день — то бісішали,
Ліпив її дивне обличчя — красиве, хижє і моторошне.
Знав — свою смерть ліплю. Якось цілу ніч працював.
Виліпив все, що надумав, виліпив все, що міг.
Ввійшла вона, глянула — враз кобурю одстебнула,
А я фартуха собі мну, умитий, готовий до смерті.
Кулю за кулею вона всадила в обличчя
Скульптурі, своїй подобизні, кулю за кулею.
Вівчарка на мене кинулась, ліктем я затулився,
Вона вівчарку пришила і геть подалася...
Помста моя кентавр народила скульптурний:
Голова есесівки в кашкеті, а тулуб — вівчарки.
Собака мене закривавила, я ледве в барак прийшов.
Хлопці нарахували в скульптурі дванадцять отворів...
Втік я тоді із друзями до словаків у гори,
Навіки запам'ятав гестапівку люту
І свято Жовтня у Бухенвальді — навіки.

Голос Турчина затихав. Сумовита тиша опановує майстер-
ню. Марина погладжує магнітофон. Петро неначе збирається
щось сказати, та похоплюється. Слово належить матері Сте-
паниді.

С т е п а н и д а

Господи, який він був збитий, наче і не людина.
Нешрамованої долоні на спині не віднайнеш.
Як вони, іроди, над ним коверзували.

Петро

Він нам розказував в інтернаті, і ви тоді там були,
Правда, Марино Іванівно? Він більше про те, як стояли:
Це я запам'ятав. А в хуртовину везеш, було, по морозі
Хлопцям харчі — на тиждень буран їх відрізав.
Головне — вистояти.

Наталка

Думаєш, тітка тебе пам'ятає в отім інтернаті?
Скільки було вас там, жевжиків! Ціла прірва!

Марина

Вуса в Петра вже сіялися. Я тільки й дивилась на них.

Петро

А я... А я дивився на ваші руки. Лице, бачу, писане,
А руки такі... як в бабці Степаниди... тепер.

Йому трохи незручно за ці слова. Він починає ходити по
майстерні. Наталка підходить до нього, щось шепоче йому
на вухо. Петро заперечус. Наталка ображено відходить від
нього.

Степанида

А чого це тобі мої руки не до вподоби?

*(Простягає свої руки вперед, дивиться, наче вперше
побачила).*

Руки чіпкі ще, було б лиш кого обняти!
Пірвала б якого дідору, заклічила б, не оддала б.
Добре тобі, ти — парубок, перекотиполе,
А дівці треба тримати руки замком...
Піду я, Марино, спасибі, що нас приймала...

Марина похоплюється, метушиться, наче чи щось сказати
не встигла, чи щось зробити забула. Вона бачить, що і Петро
з Наталкою йти збираються, вона підходить до них.

Марина

Я буду вас просити — обох — мені попозувати.
Наталко, вас я хочу своєю Мавкою зробити.
Петре, а вас... вас — Лукачем. Про комплекс мрію я.

Не я, вірніше, Михайло Васильович мріяв про нього.
А ви, Наталочко, в таку красуню вигнались,
Що гріх таку красу і не увічнити, їй-богу, правда!
Ну то й Петра вже коло вас. Тож як, Наталочко?

Наталка вже готова була відмовитись, але дядина так уміє просити. А Петро аж сяє од задоволення. Іван Іванович уважно стежить за цими запросинами. А бабця Степанида і собі туди ж.

Степанида

А як же я? Баба Яга у тебе не ваканція?

Наталка

Дядина вміє так солодко влещувати.
Якось прибіжу, може, в суботу чи, може, в неділю.

Коли Марина проводить родичів, Наталка рантovo бачить у кутку дерев'яні качалки спортивні. Вона підіймає їх з підлоги і обережно кладе біля погруддя Турчина, біля квітів.

Степанида

(посміхається)

Так, так, Наталочко. Це — добра пам'ять.
Аби невістка... аби трималася, нас не цуралася.

Марина

(не звертаючи на це уваги, до Петра)

У вас рідкісне обличчя. Хто ваші батьки?

Петро

Їй-богу, Марино Іванівно, хотів би сказати — не знаю.
Я з тих, із підкинутих. Мене віддала відразу в притулок.
Не бачив її ні разу, чесно кажучи, її не кортить.

Марина

(схаєється)

Які лихі слова! Про матір так казати!

Петро

Я, Марино Іванівно, навіть слова цього не визнаю.
Бачите, якось існую. Шофер першого класу.

М а р и н а

Навіщо стільки іронії? Приходьте якимось. Не цурайтесь.

Марина з Іваном Івановичем проводять гостей. Невдовзі Іван Іванович повертається. Він заінтриговано підходить до погруддя Турчина, уважно його роздивляється. Мимоволі бере в руки дерев'яні спортивні качалки, починає робити вправи, розмахує ними з пристрасстю неофіта-спортсмена, коли до майстерні повертається Марина.

М а р и н а

(сердито)

Дорогенька свекруха мене попередила тихо,
Щоб я до Петра клинці не підбивала. Господи!

С а в и ц ь к и й

А й справді, безстороннім стороннім — теж видно.
Чого молода качалки сюди поклала?

М а р и н а

Щоб міф не видихнувся! Чого так на мене дивишся?
Кожна порядна сім'я не без міфів, Іване.
В українській сім'ї жінка мусить мати качалку:
Це її скіпетр і булава, шабля її і держава.
Вона нею править сім'єю і волоцюгою чоловіком.
У нас сім'я була з Турчином — сім'я навпаки.
Він качалку тримав у руках. Я була волоцюгою.
Чесно кажучи, я сама міф про качалку створила.
Якось свекрусі сказала, що Михайло мене колошматив
Качалкою, прибрехала їй, ще й сплякнула.
Степанида сина-то лаяла, але рада була, радісінька,
Невістці три дні стелилася килимом.
Племінниця і тепер качалку поклала дядькові —
Бюст чоловіка може теж ожити, коли вдова загуля.
Як вони дружно Петра свого загуляють,
Наче це протипоказано — мені викрасти злодія?!

С а в и ц ь к и й

Марино, я бачу, — ти знов входиш в азарт.

М а р и н а

Ти чув, знов свекруха мені дорікає,
Що невістка гуляща дітей не хотіла, а він...

Ти ж чув-таки? Чув? Десяток років грала я
комедію,
Чи драму, чи трагікомедію — Михайло мене просив,
Щоб я була винна у нашій довгій бездітності.
Скільки трав свекруха мені носила,
Як мене лікувала,— аж я просльозилася...
Що ти знаєш, Іване, про нас, про Турчинів?!
А все-таки щось він від мене приховує...

С а в и ц ь к и й

Хто приховує, Марино Іванівно?

М а р и н а

Однополчанин твій, Іване Івановичу,
Мій любий чоловік Михайло Васильович Турчин.

С а в и ц ь к и й

Ну й дивовижжя! Не збагну ніяк жіноцтва.
До родича молодого — любісінько вона
залицяється.

А чоловіка покійного — ревнує, наче живого.
Ну як мені вас розуміти? Бігає за живим —
Про покійного перепитує: де був? з ким ходив?
На кого ласо подивився Михайло Турчин
В енному році до нашої, до радянської ери?
Я б одружився з тобою — ти опиравшся.
Молодим вона вже зайнялась. Ще й цікаво їй,
Що він родич неначе, ще й позмагається з молодого!

М а р и н а

(сердито, навіжено, буйно)

Коли вже скину крила Турчина з своїх плечей?!
Ненавиджу. Розбила б це погруддя!

Кидає в Турчина глиною. Вибігає. Савицький розводить руками — він вражений.

Кінець першої частини

МІСЯЧНЕ ІНТЕРМЕЦЦО

М а р и н а спить і не спить. Дивне місячне світло заливає майстерню. Марина підводиться на тахті і бачить, як в прочинені двері повільно не то входять, не то впливають дивні постаті. Все це наче сповито серпанком. Навіть важко дібрати, який голос якій постаті належить. А місячною стежкою з озера і з-над озера линуть і линуть дивні істоти — вони заповонюють усю майстерню, сідають на лавки й на пеньки, на гранітні куби й мармурові брили. Марина в нічній сорочці теж серед них скидається на сновиду. Вона хоче зачинити двері, та це їй не вдається, — разом з туманом, разом з димом, разом з місячним сльйвом дивовижжя озерне, лісове, болотне, людське, мистецьке, всіляке заповонює Маринину робітню — скульпторка знов сідає на тахту, та й там вже тісно-тісно. Антросолі теж заповнені. Все стоїть, сидить, дихав. Місяць над усім.

М а р и н а

Ух, як в автобусі десь на Обухівській дорозі!
А хто це там стоїть, стовбичить на порозі?

Виділяється постать з порога, це дівчина у весільному вінку.

Д і в ч и н а

Я — Мавка, по-весільному убрана,
На тім'ї в мене досі ніє рана,
Тебе жахаю досі власним видом,
Я — Мавка, Мавка, збита самоскидом!
І я — це ти, Марина, в двадцять літ,
Коли тобі безмежжям дихав світ,
Ти поклялась нас в глині воскресити,
Звільнити з каменю, у мармурі відбити.
Сповити в гіпсі, вилити у бронзі...
А я стою і досі на порозі...

М а р и н а

Та ти ж бо є. Ти ж Мавка Турчинова.

М а в к а

А де ж твоя? Про тебе зараз мова.
Ти ж марила так Мавкою своєю,

Що сяйвом затріпоче над землею,
І людські очі вмійються у сяйві —
Чи це слова лиш? Забаганки зайві?
Ти ж марила створити сад скульптури,
Небаченої, дивної структури
Грозилась в бронзі видива відкрити!
Так — ми твої всі марення-набриди,
Яких ти спородити обіцяла
І вивести по виставках, по залах
В майоліці, у дереві, у бронзі.
Таж досі стоїмо ми на порозі...

Суцільне зітхання всіх постатей у майстерні
і поза майстернею. Тріскають рами, лопається
скло, постаті всідаються знадвору на вікна.

Х о р д и в н и х і с т о т

Ми прагнемо жити, ми прагнемо бути!
Нас треба з твердого каміння добути,
У скелі знайти між крихкого каміння,
Нас треба добути з твердого коріння!
Плети нас з заліза, вари з арматури,
Здирай із нас рашпілем чорнії шкури...
Ти ж стала на герць із своєї принуки.
Звільни з небуття нас! О муки! О муки!
Виборсуй нас з дерева, лий нас із міді,
Немов Мікеланджело, Мештрович, Фідій,
На тебе, на тебе чекаєм роками!..

М а р и н а

(в риданні простягає руки)

Жіночими, бабськими цими руками?!
Та це ж бо сучасне тривке божевілля!
Двадцятого віку мужчинське похмілля!
Отак хизуватись і кпить над жінками.
Жіночими, бабськими цими руками?!

Х о р д и в н и х і с т о т

На тебе, на тебе чекаєм роками!
Ти двадцять літ вчилась — тобі уже сорок.
Всі примхи, всю нехіть, під лютий під корок
Візьми й зажени — хай лютує там джином.

Всі сумніви геть, всі сум'яття — коліном!
Ти — мусиш, повинна, ти скарана конче,
Ти — нас породи, наших душ оборонче,
Нас винявч і виладкай. Дай свої груди
Над всі очмаріння, простуди, огуди —
Ти нас молоком напоїти повинна:
Ми світу твого кам'яна половина,
Ми тулимось всі до твого до лона,
Тож будь нам тверда, мов корінфська колона.
Ми станем гранітними в тебе роками...

М а р и н а

(звертається до Мавки)

Жіночими, ніжними цими руками?!
Ти, Мавко, скажи, моя юнь черешнева,
Ти місячна теж, вся з блакитного мрева,
Це ж Мавчині руки я геть розплескала
На два корневища, химерні лекала,
Розбила, розгупала тіло до краю,
Я ж сина так хочу, що, Мавко, вмираю
Й не знаю уже, чи зачнетесь у лоні
В проклятому цім, кам'яному полоні!
Ще ж тіло жагуче, пекуче, бджолине,
Ще тіло до тіла у шалі прилине,
Прив'ється, приб'ється, ще як пришаліє,
Вустиами уп'ється, вогнем пожаліє!
Я ж, господи, двадцять вже літ одробила,
Молотом била у тім'я зубила,
Гнула, ламала, свердлила і терла,
А їдь мою молодість жерла і жерла.
Де ж моя талія ділась осина?!
Хочу так сина! Прагну так сина!
Плечі мої — хоч Піддубному рівня,
А я ж богорівна була, як царівна,
А зараз — то можу хоч сосни валити,
Рейку підняти, розвергати плити...
Годі вже, годі — хочу бабського щастя,
Як Химка і Текля, як Ніна і Настя,
Родити, любити, вслід за пелюшками
Ходити вночі із нічними горшками
За сином, за донькою... Годі вже! Годі!
Щастя жіноче — бути насоді,
А я подалася у жриці Феміни

І нахлепталася крові і піни!
Ну й що з того дива, що я наробила,
Що я народила дітей од зубила,
Ще трохи од рашпіля, од кувалди і молота,
А тепер ось живу, вся уколами сколота,
Як ровесниці сколоті всі поцілунками.
Я хочу пробігтись волинськими луками,
А він щоб за мною з палкими руками...

О д н а ч а с т и н а х о р у

Плавав нас Турчин роками й роками!
Ми — діти його, його мрії химерні.
Він ніс нас крізь попіл дорогою з терній,
Бо ми народились йому в Бухенвальді,
Коли він каміння тесав під Вівальді,
Під Брамса і Моцарта, коли він був битий
І кров'ю братів, мов рососою, залитий.
Він вимріяв нас у смердючій бараці,
Коли загасав по пронизливій праці,
Йому ми світилися, бігли з Волині
Туди, в Бухенвальд, по знайомій стежині.
Він мріяв поставити нас на галяві,
Щоб Леся світилася в кожній поставі...

Хор розділяється — один за одним постають персонажі «Лісової пісні».

П е р ш и й

Я «Той, що греблі рве»! Турчин мене не поставив.
Ти мене не поставила тут, над озером. Мені бульдозером вже ногу переїхали. Суперцемент, залізобетон у греблях — зроби мені руки з атомних бобголовок. Тротил такий миршавий! Народи мене, народи!

Д р у г и й

Я «Той, що в скалі сидить». Головне — пересидіти. Хай там собі — хто кого. Головне — не голова головна, а сідало. Мене робити треба з лабрадориту, переконати мені треба людей, головне — не голова, не серце, не душа, а сідало, сідниця, сідалище. Не сиди — народи!

Третій

Я — трохи Перелесник, трохи Пер Гюнт, трохи Петро. Трохи твій. Трохи Наталчин. Чия візьме. Я — мужчина феміністичної доби. Я — сам собі навдивовижу. Різбити мене тільки з рожевого мармуру, і, звичайно, щоб возлежав я у жінки на руках. Народи мене!

Четвертий

Я — дід Водяник. Кожен мене за бороду смик та смик. Завод як випустить воду іржаву, смердючу — з русалочками хоч підіймайся на тучу. Зроби мене, народи мене з чорної скелі, підійми мені вуса веселі, щоб діти мене за бороду смик та смик. Народи мене, жінко, я — дід Водяник!

Перша частина хору

(декламує злагоджено і вимогливо)

Як заповідь для тебе — губи в губи —
Лишив Турчин тобі гранітні куби,
Лишила доля тобі горді скелі,
Щоб нам тесала ти у них оселі,
Щоб в темних полисках лабродориту
Ти силу буйну і несамовиту
Лишила нам, своїм камінним дітям!
Ми ж по тобі стоятимем століття.
У тебе стане, стане люті й сили
Вергати брили і тесати брили,
У тебе стане мудрості та блиску,
Щоб розгойдати кам'яну колицку,
І немовлят у камені сповити,
І сонцем кожен блиск його обвити, —
Звільни нас. Дай нам виміри і форми.
Своє захлання поклади за норми,
Які не здатен осягти мужчина!
Ти — жінка, перевозміст, первопрчина.
Невже ти піддасися першій зморі?
Таж ціль завжди лежить у перекорі,
У непокорі каменю й металу.
Покликання не кидай на поталу
Житейській звабі і житейській млости...

М а р и н а

(жагуче)

Таж прагну, щоб зімліли мої кості,
Щоб тілонько моє опаленіле,
Од попелу любові посивіле,
Все прожаріло аж до дна, до денця,—
Оце така у мене поведенція!
Коли ж мені любові ще чекати,
Коли ж іще дитя моє окате
В мені заб'ється, як не нині — в сорок.
Для жінки як за сорок — то вже морок,
Я ж хочу засвітитись в слові «мати»,
Я прагну сина! Буду сина мати!

Д р у г а ч а с т и н а х о р у

Ти навіжена жінка — тим прекрасна!
Нехай клекоче сила незагасна
У пристрасті твоїй, твоїй любові!
Та це ж у тебе стрічі випадкові.
Був? Не було! Є? Випадково зникне.
Твоя душа в скорботі вся зникне.
І що візьмеш ти із жури-скорботи?
В нещасті мало щастя для роботи.
А ми ж твої, твої дівочі мрії,—
Були ж у тебе мрії кам'яні,
Бриласті, бронзові і мармурові,—
А кожна мрія прагне сили й крові!
В твоїх ровесниць — доньки наречені,
Ти ж затялась на кам'яному вченні
Й Наталку, свою доньку, хочеш збути!
Цьому не бути! Ні, цьому не бути!

М а р и н а

(затаєно)

А може, тут заграють мої сили!
Я ж хочу так йому сказати: «Милий!»
А може, тут — на це немає ради! —
Життя поставлю, щоб його забрати!
У тому й суть, що не вона — молодша,
А я йому зроблюсь-таки солодша,
Ніжніша, материнськіша урешті,

Я ув'язню в солодкому арешті.
Що в цьому грішне? Може, неморальне?
Смішне? Глузливе? Для жінок повчальне?
Та це вже що? Коли молодше диво,
Його уже й любити неможливо?
Це чоловік як старший, то він може,
А коли жінка старша, то крий боже!
У цьому суть? О кам'янії мрії,—
Як вам бракує в черепки олії.
Я — кам'яна. Отож закам'янію
І вирізьблю свою камінну мрію.
Я — кам'яна. І хочу я на камені
Збирати свої крила переламані...

Друга частина хору теж розділяється — один за одним постають персонажі Марининих мрій, виплекані людством і нею образи.

Перша постать

Я — Беатріче! Ти ж мене обіцяла виліпити ще на першому курсі. Чи вирізати з дерева — смолисту, соковиту красу розкішну, грішну молодого світу. Спороди мене!

Друга постать

Я та, що мала б бути Жанною д'Арк. Я мала зайняти перше місце на Міжнародному фестивалі в Марселі. Чому в тебе я лиш на папері? Бодай в глину мене переведи. Народи мене, народи!

Третя постать

Я — Наталка Полтавка, полтавцям мене ти обіцяла. Я маю стояти коло Музею Котляревського, дивитись на Поділ. Брила мармурова буде біла, але чорноброва. Чи ти так — обіцяла вряди-годи? Народи мене, народи!

Четверта постать

Я — жінка зоряна, я — Чайка, я — Аеліта. Ти зачала мене минулого літа з граніту. Я — диво крилате на білому світі, закрию крилом цей світ од біди. А ти не хочеш мене народити! Негайно роди!

Жіноча частина хору

(береться за руки і декламує з викликом, з пристрасстю, наступаючи на Марину)

Ми всі — ненароджені діти твої,
Ми мусимо вийти на світ з твого лона,
Хай їсть суєта, мов мушині рої,
Таж ти войовнича, ти — не безборонна!
Закохуйсь, впивайся, розводься, роди,
Розвісь пелюшки, мов знамена...
Та знай, що ми є — кам'яні ряди —
Ось сила твоя тьмочисленна!
Немає в нас виходу, чуєш, нема:
Ми вийдемо в світ лиш від тебе.
Марино, ти наша неволя й тюрма:
Пусти нас в життя синьонебе!
Тому ми прискіпливі. Кожен твій рух
Ми контролюємо, ми — твої діти.
Твій буйний, шалений, розгонистий дух,
А нам вже пора, вже пора бронзовіти!
Тому ми жагучі. Тебе тут і там
Ми ловим за поли, бо ми — твої діти,
Та ладні тебе ми віддати хортам,
Коли ти не хочеш іти кам'яніти!
Отож народи нас. Нам світ подаруй.
Такі ж ми, як є, ненароджені діти.
Нам ребра ламай. Нас вирізьблюй і куй.
Інакше нас нікуди, нікуди діти!
І так вже на тебе чекаєм роками...

М а р и н а

(безсило)

Оцими бабськими, жіночими руками?!

М а в к а

(гордо)

Цими пальцями дивними, цими ручками звивними,
Цими безжальними, кам'яними ручищами —
Підем річищами, хащами супротивними —
Тільки вгору і вище ми!

Мавка подає знак — постать за постаттю зникають з майстерні.

Друга частина

ЛІТО З СОНЦЕМ У ГРУДЯХ

Майстерня. Марина щось вносить на плечах. Це щось — побитий Петро. Сорочка на ньому розірвана, пошматована, голова побита, руки в крові. Він без свідомості. Марина обережно кладе його на тахту. Петро стогне. Марина біжить по воду, бризкає йому в обличчя, силою намагається його напоїти. Петро врешті приходиться до тями.

Петро

Де я? Що зі мною? А, це ви, Марино Іванівно... Боже, які бузувіри — завжди втрюх на одного. Ой, як мені болить голова! Ой, пече як скажено! Пробачте мені, але я...

Марина біжить до свого закутка, виносить звідти бинти і йод. Потім похоплюється, біжить по спирт, промиває ранку, витирає спиртом обличчя Петра. Він намагається підвестися, та Марина його силою вкладає на тахту і починає вміло бинтувати йому рану на голові.

Марина

Лежи мені, нема чого тут соватись. Лежи! Бач, довелося мені до прийомів вдаватися...

Петро

(захоплено)

Микиті ви красенько руку хруснули,
А Славка, той морфлот, злякався — зразу вбік.
«Ще зроду, — каже, — з бабою не бився!»
А наш Васько, Наталчин той законний муж,
Мені межі очі як хряпне, як зацідить...

Марина

Лежи, лежи. Бач, добре, що я трапилась.
Чого тебе по лісі тут носило, коло майстерні?

Петро

(заскочений цим питанням)

Та я... Та тут... Прогулювався... Йшов до хати.
Побачив ваш димок. Знаєте, кого ви мені нагадуєте?

М а р и н а

Звичайно, знаю. Я тобі нагадую... Твою матір?

П е т р о

(в нього стоїть клубок в горлі)

Так, матір мою, тільки таку молоду... як ви.

Таку молоду, якої ніколи не бачив я, тільки чув.

Я розшукав її оце, після Вірменії, — перед Норільськом.

Звичайна жінка. Сивина в волоссі де-не-де.

Впала переді мною на коліна: «Прости мені, синку, прости!»

Каже: «Я так його любила! Він мене брав як невинну дівчину!»

Мусила я тебе в притулок віддати, свою молодість пожаліла.

Тепер у нас троє дітей. Щасливі всі — я, він, вони.

Він ніколи не знав, що було в мене дитя до нього.

Про тебе, Петю, ніхто не знав і не знатиме.

Правда ж, ніхто не знатиме? Поклянись мені, що не об'явишся!»

Стоїть жінка переді мною, яка мене народила,

Стоїть на колінах жінка, яку б годилося матір'ю назвати,

Руки мені цілує і просить, щоб я *не об'являвся*.

Ще їй слово таке знайшла, чорне якесь — «об'являтися»...

Коли б мені хтось таке розповів — не повірив би.

Мати стоїть на колінах, сина благас: синку, умри, тебе нема!

Яка вона страшна — любов! Ради нього вона, чоловіка ради,

Готова на все була, сина одринуть готова.

(Плаче).

М а р и н а

(вона здивовано і лячно слухала цю несподівану сповідь. Потім, наче порягунку заради, підходить до станка, береться за стамеску, за глину, починає свою звичну роботу)

Але ж ти кажеш — у неї вже троє дітей...

Раз так сталося вже, тепер, може, й має радію...

Ради родини... Я цього не знаю!

П е т р о

(встає з тахти, підходить до Марини, мне глину в руках)

Ради родини? Мене, значить, на смітник, геть, в притулок,

Як плід нещасної любові. Біжить до другого: я — чиста,
я — свята!
Надумавсь я помститись їм. Найбільше ж таки матері!
Прийду якимось до них — живуть вони над Трубежем,
у Переяславі.

Прийду й скажу — її чоловікові, братам моїм і сестрі:
«Ось я — ваш син, пасинок ваш, ваш дорогий брат.

«На дворі стоить туман.

Сушиться пеленка.

Вся любовь твоя — обман,

Окромя ребенка!»

Отакі, значить. Приїхав. Про все дізнався на світі.

Одного лише не міг я ніяк передбачити:

Рано-вранці брати йдуть у школу і візочок витягують,
Маленький інвалідний візочок,— сестричка моя у ньому.

Мати обцілувала їх всіх — і гайда собі на роботу.

Чоловіка я вже не чекав. Здала провів братів у школу.

Дивився, як вони котять візочок з сестричкою —

Очі в неї такі, як мої, як мамині,— чорні, наче терпини,

І сумні такі... поліомеліт у неї, у Солі-сестрички.

Я їй квіти віддав, оті, що вручити мав матері,

Коли об'явитись надумав. Сестричка так подивилась на мене,

Так усміхнулась мені, що я ледве не вмер коло них.

«Боже, який я паскудний, чорний який, безсердечний»,—

Думав я, коли йшов од них...

Марина наче мимоволі підходить до Петра і цілує його
в лоб. Потім знов береться за глину.

М а р и н а

Візьми там, у шафі, закропись.

Там і бутерброди лежать, і яблука-скороспілки.

Петро дістає собі питво і паїдки, а Марина вже входить
у свій робочий раж, вона уважно придивляється до моделі.
Відходить убік, крутить сташину станка, щоб було зручніше.

М а р и н а

Дай і мені закропитися. І яблуко дай.

Е, так не годиться, а нумо знімай сорочку, хутко знімай.

Дивись, мов собаки порвали, ото мені ці мужчини!

Марина виносить із закутка стару, випрану, ще добрячу
сорочку з видом Фудзіями на грудях — Петро переодягається.
Марина дивиться уважно на його торс, його плечі, шию,
лікті.

Зачекай, не так швидко вбирайся! Маєш гарне тіло.
Скажу тобі зараз щось просте і щось дуже страшне.
Це ти винен, Петре, що в тебе сестричка... ну, така.
Так, саме ти. Це матері твоїй — кара така за тебе.
За те, що тебе одцуралася, кинула напризволяще...

Петро
(моторошно)

А що ж вона винна, Соля наша маленька?
Послухати вас, ви мислите, наче віруюча.

Марина

Ти про бога, хлопче? Мова тут про вічні, як світ, закони:
Зло родить зло, а добро породжує... скажімо, добро.
Не тільки добро, звичайно. Але зло родить зло!
Це не могло твоїй матері даром минуться.
Так нічого їй мені не мицється даром.
На білому світі нічого отак собі не минається!
За все воно платиться...

Петро

А що ж винна Соля? Дурний цей закон і нечесний!
Після відвідин отих, після драми в Переяславі, біля школи,
Я поїхав в Норільськ. Є професор Меншиков у Харкові.
Він лікує таких, як Соля. Правда, дорогоувато.
Я в шахті возив машиною руду. Там не шахти — метро.
На місяць виганяв я по сімсот карбованців.
Послав для Солі мамі — просто так, інкогніто.
Я вірю в отакий закон!

Петро вмикав музику. Чути Гріга. На лобі в Петра виступає
велика червона пляма. Марина підходить до нього, хоче
покласти ще один виток бията, закидає вгору руки — поза
така, що Петро ніяк не може утриматись, обіймає Марину
і цілує. Марина різко, без слова, б'є його по руках. Петро
одсіпує руку — йому справді боляче.

Ну в тебе й ляпас — піду знімаць побої!

Марина стоїть спиною до нас і плаче. Петро підходить до неї.

Марина

Ти думаєш, зі мною можна й так?

Петро

Я думаю, з тобою можна тільки так і не інакше.
Коли ти сюди з Турчином приїздила,
Я бігав сюди лісом, лісом, лісом — просікою
Од інтернату сюди — дванадцять кілометрів.
Я засідав там під вербою у ліщині і чекав,
Як ти виходиш під місяцем купатися.
І ти — вся місячна, і тіло твоє — місячне...

Марина

Безсовісний, та я ж в чому мати народила...

Петро

А я раз впавав з верби був. Гадав — Турчин уб'є,
А він із дубельтівкою: «Заряд жаль,— каже,— тратити!»
«Та то, мабуть, лісник!» — ти зареготала.
«А, як лісник, тоді не шкода — можна!» —
Сказав Турчин — і як бабахне з двох стволів.
Я зрозумів пізніше — він поверх узяв,
Щоб налякати. А я як чесонув тоді під місяцем,
Що й серце не встигало вслід за мною!

Марина

(розчулена, радісна)

І то був ти, диви, які дива!
Я ж думала — лісник, чи водяник, чи Перелесник!

Підходить до Петра і цілує його в губи. Петро обіймає Марину палко і ніжно. Вони стоять в такій позі, що хлопцеві видно входні двері, які раптом одчиняються,— на порозі Наталка та Іван Іванович.

Савицький

Ось де, Наталочко, твоя побита пропажа!

Наталка

(ядуче, з притиском до Петра, Марини наче не зауважує)

Негайно скинь мені оцю сорочку! І одягни свою!

П е т р о

(розуміючи, що Наталка децю бачила)

Наталочко, дивись, яка ж вона роздерта і в крові!
Побили ж мене Копачі твої...

Н а т а л к а

Мало ще дали! Треба було добре вчистити!
Негайно скинь мені сорочку — подякуй дядині
За дядькову сорочку і гайда звідси.
А то тут затишно так, гарно. Як в ресторані.
Музичка, бач, грає. Цукерочки на таці.

Марина, паче нічого не сталося, продовжує працювати з глиною. Наталка допомагає Петрові одягати його порвану сорочку і виводить його, не забувши схопити виток бишта з собою, — кров на чолі в Петра дає про себе знати. Іван Іванович хоче погасити свій сміх — дивно хитає головою... Наталка кидає сорочку, яку щойно зняла з Петра.

Бач, гарно тут, та затишно, та мило в дядині.
Пішли звідсіль, пішли. Нам тут-таки не місце.

Виходить з Петром під руку. Той ще намагається оглянутись на Марину. Наталка його сіпас. Іван Іванович вимикає музику. Марина все сердитіше і сердитіше занурює руки в глину, різким рухом голови одкидаючи волосся назад.

С а в и ц ь к и й

Марино, хочуть, щоб ти поїхала в Ужгород
На відкриття твого пам'ятника — коло перевалу.
Тебе не було, з міністерства теж просили...

М а р и н а

А ти тільки з тим і прийшов, що Наталку привів.
Звідки вона дізналася?

С а в и ц ь к и й

Не від мене ж. Копачі добре діло зробили,
То й похвалились відразу: «Йди, — кажуть, — швидко,
Бо твого злодія вкрала твоя заслужена дядина —
Ми його підлатали трохи, іди, — кажуть, — забирай!»

М а р и н а

Так з чим ти прийшов, викладай, по очах твоїх бачу,
Що хочеш чимось порадувати колегу.

С а в и ц ь к и й

Та і не знаю вже, як тобі сказати. Скажу!
Та все ж — ти у слезах, Петро у крові, Наталка біситься!

М а р и н а

Давай, давай, бабам сліз не бракує.

С а в и ц ь к и й

Мені до дисертації треба було зустрітися зі словакамп.
Михайло, ти ж знаєш, прив'язаний був до цього краю.
І по війні туди їздив, і проект постаменту робив для Дуклі.
Мені художник Яначек розповів дивовижну історію...

М а р и н а

Хіба до мене не ближче звернутись, я б і розповіла.
Коли втекли вони з Бухенвальду, опинилися в Братиславі.
Потім далі — у гори. Михайло був з партизанами.
Брав участь у Словацькому повстанні, доки напі там...

С а в и ц ь к и й

Маріно, Яначек разом з ним воював у взводі розвідки.
Була з ними одна жінка, орудувала ножем, як скрипкою.
Бо й скрипку завжди носила з собою і грала, коли могла!
Вона його любила — Михайла. Всі йому, каже, заздрили.
Волосся в косу заплетене, щоб, значить, йому на догоду.
І кинджал шпурляє в дерево — розвідницьке ремесло.
Піймали її якось місцеві словацькі фашисти. Розстріл.
Вона попросила востаннє на скрипці зіграти.
Грала і плакала, кажуть селяни, і гукала його крізь слези:
«Михайле, ти чуєш, прийди, Михайле, бо я вже дограю!»
Тоді, кажуть, один з поліцаїв — м'ясник з ремесла,
Взяв кинджал її, одійшов, кажуть, метрів на двадцять
І прямісінько в серце її кинджал той загородив.
«Вона, — каже, — не поцілила в мене, а я поцілив...»
Михайло потім знищив комендатуру, каже Яначек.

Забрав собі скрипку, забрав кинджал. А ту жінку,
Знавш, як звали ту жінку?

М а р и н а

(зі страхом догадується)

Сольвейг?!

С а в и ц ь к и й

Саме так. Сольвейг. Вона була норвежка.

Ось тобі маєш — я дістав і фото

У Яначека, може, вже повіриш.

Вона і Михайло.

(Дістає фото, дає Марині).

Сольвейг партизанила з ними.

Каже Яначек — вона в операціях була незамінною!

М а р и н а

(з гіркою розглядаючи фото)

Ще б пак! Ось чому він усе замовчував!

Німкеня! Норвежка! Сольвейг! Що я знаю про свого
чоловіка?

Просто до тьми собі не візьму: п'ятнадцять літ прожила,

А знала лише, що ось його ніж партизанський...

Марина бере з-поміж свого скульптурного приладдя продов-
гуватий грузинський кинджал, уважно дивиться на нього,
наче він їй має про все розповісти, чого Турчин не розповів,
чого вона не вислухала.

С а в и ц ь к и й

(бере в руки кинджал, роздивляється, потім розчулено)

Скажи, Марино, чому до одних чоловіків липнуть жінки,

Просто-таки увиваються, інших — ніби не бачать.

Твій Михайло належав...

М а р и н а

Досі ніяк не одлипну. Досі щодня чимось дивує.

Досі для мене він — живіший за всіх найживіших.

Кинджал цей, і скрипка, і фото. Гарна була!

С а в и ц ь к и й

Тепер, Марино, про скрипку, про скрипку послухай.

М а р и н а

Овва, ти сьогодні в нас просто Шехерезада!

С а в и ц ь к и й

Марино, слухай, бо це все — про тебе!

М а р и н а

Іване, та скрипки зроду-віку не бачила у Турчина.
Захоплювався музикою — так. Ходив слухати скрипалів.
Сам не грав. Скрипки в нас не було. Рояль був. Мій.

С а в и ц ь к и й

Ще до тебе, коли ще не було твоєї зірки на обрії,
Була у Михайла дівчина, студентка консерваторії.

М а р и н а

(схидно і мало не з плачем)

Коханку з консерваторії звали Сольвейг!

С а в и ц ь к и й

Навіщо ти так! Звали її просто — Оксана. Грала вона...

М а р и н а

(іронічно)

Грала вона на скрипці і на Михайлові. Бач яка я багачка,
Скільки в мене сестричок. Він вмер — їх щодня більшає!

С а в и ц ь к и й

Марино Іванівно, ти б зроду-віку про це ані-ні.
Ми ж тоді козакували — мало що у кого було.
Але це... просто ти мусиш, бо все воно, все для тебе.
Спробую найкоротше. Була в нього дівчина Оксана.
Він щойно починав спинатися на ноги як скульптор.
Ти ходила тоді, до речі, десь в шостий чи п'ятий клас.

Оксана жила з ним у майстерні, на Чкалова, у підвалі.
Ходила вагітна вже. Він працював як проклятий.
Вона стовбичила над ним, ні кроку, щоб без нього.
Він глину мене, вона ж над ним на скрипці все пиля.

М а р и н а

(схвильовано)

На тій... на скрипці?

С а в и ц ь к и й

А на якій же! Точно знаю вже — на тій.
Коли під деко зазирнути — знак німецької фірми.
Якось він розізлився, а він же скаженів, бувало.
Коли пірнав у своє робоче пекло, був нестримний.
«Я хочу тиші, тиші, тиші! Я ж таки працюю, чуєш!
А ти б хоч вміла, а то третій день одне і те ж —
Одну і ту ж сонату рвеш на клапті. Господи!»
Вона ж нічого не взяла, як була в ситцевому платтячку,
Білому з горошинками, як великі сині сльози,
Взяла скрипочку і пішла. Пішла. Не повернулась.
Він мучився. Потім перестав. Шукав її. Щезла дівчина.
В консерваторії — нема. На село я — і не було.
Щезла вона, пропала. Михайло поринув у роботу —
Світ пропадав на роки, коли він пірнав у глину.

М а р и н а

Пізнаю Турчинів проклятий норов! Знаю, о знаю!

С а в и ц ь к и й

Двадцять п'ять літ минуло. Іду я в Переяслав.
Іду собі, весь замислений, коло Музею Сквороди.
Чую знайомий голос, що-що — голоси пам'ятаю!
Бачу — вона, Оксана. В чорній косі сивина.
Іще скрипка в руках, вірніше — чорний футляр.
Хлопчина коло неї чорнявенький, видно, синок.
Років йому з десять, а може, і цілих дванадцять.

М а р и н а

Михайловому було б — двадцять п'ять, коли б так.

Савицький

Зачекай-но, Марино, не жени мене так поспішно.
Я до неї: «Оксано, впізнаєш мене чи не впізнаєш?»
Вона зашарілася, бачу, і твердо: «Я вас не знаю!» —
«Та я ж Савицький Іван — майстерню Турчина
пам'ятаєш?» —
«Ніякого Турчина, ніякої майстерні — ви помилились!»
І гордо пішла, та ж ставна хода, той стан.
Синок озирався все: матір, видно, питав і питав.
Мене впізнала вона, бо ні разу не озирнулася.
Подивився, куди вони йдуть. За ними назирці.
Будинок в садочку. Я прозираю крізь акацію,
Крізь штахетник, чогось мені моторошно, наче я шпиг.
Чоловік, видно, в піжами сидить. Кури, гуси навколо.
Сидить дівча в інвалідній колясці, грає на скрипці —
Я вже і прикипів. Точно: вона, Михайлова скрипка!
А вітер такий скаженіє, груші трясє, мов душі,
Барабанить ними по блясі, переспілі чавить об землю,
А дівча, бачу, вперте, захопилося — грає і грає.
Батько хотів її в хагу — головою вона заперечила.
«Соловейку, до хати, годі, бо дощ вперіщить!»
А я прикипів до штахетника, люди вже озираються.
А бідне дівча грає і грає. Прямо скрипкою в дощ.
Оксана тоді на порозі: «Сольвейг, нумо до хати!
Ти що аж кишиш сьогодні...» І Сольвейг до хати —
З візочком, і скрипкою, і з моїми сльозами!..

Марина

Не може бути! Надто неймовірно! Ти вигадав, скажи?
Щоб так та Сольвейг стала переяславкою... Ну, ні!
Скажи мені, що ти збрехав, скажи, скажи!!!

Знов майстерня. Нема вже попереднього розгардіяшу. Всьому дано певний лад. Незавершений портрет Петра в глині щойно покроплено водою. Марина сидить в дивній позі перед невеликим столиком — підтушкована мішковиною, а зверху на столику стоїть баняк із запареною травою — туди Марина опустила свої руки. Вона постогнує і од ломоти в кістках, і од гарячої води. Баба Степка бігає з кухоньки до майстерні, старається, щоб вода була гаряча, щоб Марина всмак постогнала. Марина бачить себе в дзеркалі навпроти, вона смішна сама собі — стогін переривається коротким сміхом і навпаки. Дзвонить телефон. Степаніда ставить горщик, бере трубку.

Степанида

Вас слухають. Що, одразу впізнали? Спасибі, спасибі.
Нічого, нічого, от ще правнука дочекаюсь — і до своїх.
Що, вам треба Марину? Так би й казали одразу. Базікало!

Несе трубку Марині. Марина виймає одну руку. Степанида витирає її. Марина говорить вільно, невимушено, потім — дратівливо.

Марина

Дуже приємно, дуже приємно. Народилась я над Тетеревом.
Ліпила з дитинства. Малювала. Довбала в камені.
Батько працював у кар'єрі. Шорсткість каменю над усе.
Закінчила художній по класу скульптури. У Турчина.
Коли вийшла заміж? І це вам потрібно? Тоді пишіть.
В 1961 році вийшла заміж за видатного скульптора
Михайла Васильовича Турчина. П'ятнадцять літ жили.
Нагло помер. Серце. Він був у Бухенвальді. Знаєте?
Перед цим? Комісаром артдивізіону. Орден Червоного
Прапора.

Що? Йому дали Героя Чехословаччини? За участь
у повстанні...

Я дуже, дуже схвильована. Тільки — чого не за життя?
Не все було з'ясовано? Що не було з'ясовано?
Одна була заплутана історія? Розплутали, значить.
Спасибі, спасибі...

(Кладе трубку)

Мамо, ваш син — Герой. Прийміть моє вітання!

Степанида мінє заholолу воду на гарячу. Марина, стоячи
у виварці, обіймає її і розцілює. Степанида одхиляється.

Степанида

Герой, герой! Завсігди він був у мене героєм.
Скільки він за той Бухенвальд покутував — тоді не герой.
Та він же герой хоча б тим, що за жінку узяв
Таку пройду, як ти, таку вже одірвиголову, жах!
То це що вже, і мені, може, щось перепаде од героя?

Марина

Мамо, не знаю. Знаю, що перепаде од мене, од героїні,
За це вже ручатися можу своєю одірвиголовою!

Мамо, скажіть, тільки правду — про жінок Михайла скажіть.
Його вже нема, качалкою його бити не буду.
Ми з вами — дві старенькі вдовиці солом'яні...

Степанида

Одна вдовичка солом'яна, заслужена підтичка,
Вкрала молоденького пройду, а на бабу туман напускає.

Марина

Мамо, нікого я не крала. Наталка його умкнула
Тоді у мене в майстерні, відтоді я ані оком.

Степанида

А де ж він ночує? Три дні нема й запаху чоловіка.
Наталка зчорніла, на ніщо вже звелася дитина.

Марина

Правда-таки, не ночує Петро? Не жартуйте?

Степанида

Для тебе, для героїні новоспеченої, жарти...
Коли я вас бодай на мить заскочу, згадаєш ти качалку.
Так і потягну по тих заслужених крижах...

Степанида вимахує качалкою перед носом Марини. Скульпторка підсміюється, та все ж їй трохи не по собі.

Марина

А все ж таки, мамо, а де ж це Петро... наш?

Степанида

Дивіться-но, людоньки, наш уже, наш! Вже він її!

Знадвору чутко гуркіт. Спершу в майстерню ввалюється величезний гранітний куб, за яким і людини не видно. Куб поволі перевалюється з пруга на пруг, потім з-за нього визи-рає Петро — він у робочій шоферській спецівці.

Петро

Марино Іванівно, я по наряду — привіз вам граніт і мармур.
Все забрали на станції. Хлопці в дворі розвантажують.

Петрові незручно, що застав Марину в такому вигляді. Марина така рада, що виймає ноги з виварки і йде боса мокрими ногами йому назустріч. Баба Степанида оторопіло стоїть з качалкою в одній руці, а з горщиком у другій.

М а р и н а

Петю, як же я рада, що ти живий-живісінський,
А то знов збиралась йти війною на Копачів!
Живий, живий, живий! Ура, бабцю-мамцю, ура, живий!

Вона, мокра і розпарена, намагається взяти до танцю ошелешену Степаниду. Та врешті отямлюється і шпурляє горщиком об підлогу.

С т е п а н и д а

Бодай би ви пропали! Я її лікую день у день,
Нипаю по розорах, трави визбираю... Баняки ці прокляті...
А вона... вже виздоровіла, вже підскакує...
Світ перевівся. Господи, нащо ти це бабство робив!
(Сердито виходить, прихопивши з собою качалку, грюкає дверима).

М а р и н а

(наздогін)

Мамо, качалку, качалку верніть!
Не чує чи не хоче почути. Качалка, Петю, на наші кісточки!

П е т р о

Марино Іванівно, негайно витріться, взуйтеся,
Як ви так можете, протяги, ламатиме знову на дощ.

Марина боса, в чому була, підходить до Петра. Петро завмер.

М а р и н а

А ти мене зовсім не хочеш поцілувати? Зовсім-зовсім?

Петро цілує Марину в щоку. Поцілунок його вимушений, хапливий.

Спасибі і за це. Інтелігенцію треба цілувати міцно,
Коли ти шофер, та ще й, кажуть, першого класу,
А то цілуєш, наче крізь копірку.

Марина швиденько в закутку переодягається. Петро підходить до своєї скульптури, уважно дивиться на неї, озирається, що робить Марина. Переконавшись, що вийде вона не скоро, бере фломастер і швидко щось пише на великому аркуші крейдяного паперу. Потім ще раз оглядає своє погруддя і круто виходить з майстерні. Чути, як він заводить машину. Невдовзі звук машини стихає. Марина вибігає напіводягнута. Вона в білій, прекрасно пошитій сукні, одна панчоха на нозі, друга — в руді. Кидається до вікна.

От вам і Юр'їв день. Поїхав!

Підходить до стола, бере в руки аркуш паперу, збуджено читає.

«Марино, я так вас люблю, як нікого в житті. Та ми не можемо бути разом. Я — ваш син, вірніше, син Михайла Турчина, вашого чоловіка. Пам'ятаєте, я вам про матір розказував. Вона про батька мені сказала. А він і не знав, що у нього є син. Покійний батько і тепер проти мене. Ви — моя мати, мачуха. Наталка — моя сестра. Нікого в мене тепер нема. Запитайте про все в Савицького. Він знає про все. Не шукайте мене. Прощайте. Люблю вас, як саму смерть.

Ваш Петро...»

Марина читає це вголос, затинаючись. Ходить з аркушем по майстерні. Одна панчоха метляється за нею, другу вона тримає в руді. Риде.

Не може, не може, не може цього бути!

Та як же не може, Марино, коли ти сама сказала собі, Коли Савицький про Оксану-переляславку розповідав.

Підходить до скульптурного портрета Петра, різко розкриває погруддя Михайла Турчина, ходить від одного до другого.

Та ти подивись на ці підборіддя, на ці надбрів'я!

Марино, та стільки ти оголених тіл перемалювала,
переліпила.

Знання осідали не тільки у пам'яті — в пальцях.

Без знання в пальцях немає скульптора, Марино.

Повір своїм пальцям, повір. Вони чесніші за очі!

Проводить пальцями по одному обличчю, по другому. Береться руками за голову. Потім підходить до телефону — різка, войовнича, рішуча. Марина не бачить, як в майстерню заходить Савицький. Він з плащем у руді, з букетом квітів. Марина продовжує набирати по пам'яті номер. Говорить у трубку.

Дівчино, прошу, негайно Георгія Георгійовича.
Що? Спішно поїхав? Тоді міліцію. Номер начальника міліції.
Дякую.

(Набирає інший номер).

Це начальник міліції?

Доброго здоров'я, товаришу Свиридов. Це — Марина Турчин.
Заслужений діяч мистецтв Марина Іванівна Турчин.

У мене до вас дуже дивне, просто-таки бабське прохання.

В автоколоні в Заводові працює шофер Петро Шарий.

Саме отой, що вкрав мою родичку Наталку з весілля.

Спасибі за пам'ять. Ні, більше нічого не вкрав, а шкода!

Я вас попрошу, коли мені буде ласкаво вами дозволено,

Щоб міліція його вкрала і до мене доставила! Що-що?

Не дозволено? Тоді хіба щоб попрохала, ласкаво-ласкаво,

Як вона тільки вміє, доки під'їду до нього. Так, саме так.

Хочу йому дещо сказати, а він надумався пезнути.

Дуже вас прошу. Що? Якось віддячу! Зробити бюст теці?

Таку вам тецу зроблю на кладовищі — зі знаком якості!

Спасибі, спасибі!

(Кладе трубку, знов читає записку).

С а в и ц ь к и й

Здрастуй, Марино!

(Підходить до неї, несе квіти).

М а р и н а

(здригаючись)

А, мій приватний детектив, привіт, привіт!

Бере у Савицького квіти — і навідліг б'є його по обличчю.

Ти все Петрові розповів, ти, ти, — ну, зізнавайся!

С а в и ц ь к и й

Ви забуваєтесь! Та я, та ви, та ми... ви божевільні!

М а р и н а

Що ви там ще дослідили? З якою ще хвойдою спав Турчин?
Який це справило вплив на його рожевий період?

С а в и ц ь к и й

Зате, коли ви з'явилися, у нього став чорний період!

М а р и н а

Навіщо звели Петра з його матір'ю? Навіщо?

С а в и ц ь к и й

На божевільні питання нормально не відповіси:
Нащо сина з матір'ю? Вони давно вже без мене...

М а р и н а

Навіщо ти добивсь її зізнання, що Турчин Михайло —
Це батько Петра? Навіщо ти мені античний фатум
Розставив так, що віпатися, віпатися мало! Навіщо?!

С а в и ц ь к и й

А що — дивитися, як ти закохуєшся в свого сина?!

М а р и н а

*Не в свого сина, а в сина мого чоловіка,
Про якого він гадки не мав. Не знала б і я...
Коли б не твої доскіпливі дослідження...*

С а в и ц ь к и й

Брат викрадає сестру, живе з нею. Мати до сина.
Наче він їй рівня. Це є нормально, морально, священно?!
Я винен у всьому? Приватний детектив, сякий-такий?

М а р и н а

Ти люто ревнував мене. Ти все підлаштував.
Ти не любив Михайла — тяжко йому заздриш,
Тепер же швидко докторську спорудиш:
«Новаторство Михайла Васильовича Турчина».

С а в и ц ь к и й

І це за всі мої тяжкі страждання, мої турботи,
За мою популяризацію його і твоєї творчості?!

М а р и н а

А хто знічев'я так пускав ті поголосочки,
Що треба придивитись, що там, у Бухенвальді?
Про есесівку й про ту норвежку Сольвейг?!
Ти знаєш, що дали йому Героя, знаєш, знаєш?
А що не за життя, то винен тільки ти, такі, як ти!

С а в и ц ь к и й

Марино, та я ж писав папери всі на нього.
Хто знав його і знає так, як я? Одумайся, Марино.
Я підіймав його і пхав, так, пхав на п'єдестал.

М а р и н а

Коли побачив, що самому зась, тоді, звичайно!
Ти заздрив йому вічно, тяжко заздрив — долі його,
Його роботам, його жінкам, його популярності!

С а в и ц ь к и й

О, хто вже заздрив йому, то це ти, ти, Марино!

М а р и н а

В мене — нормальна заздрість. Молодшого митця —
до майстра!
А в тебе? Ти вишукував, нишпорив, рився у бруді, ти — весь...

С а в и ц ь к и й

Кажі, кажі, чого зашпортався, заслужений діяч?
Ти досі йому заздриш — смерть нічого тут не варта.
Він — жив. Він бився, воював, страждав і падав.
Він кожну людину перевертав, робив віруючою своєю.
Ось ти — його віруюча, збутись кайданів його не можеш,
А пнешся і рвешся... Навіть роман твій останній —
Ще одна недолуга спроба скинути його люте ярмо.
Він — жив. Ось чому і твори його — живуть.

М а р и н а

А як же та жінка нещасна, Оксана із Переяслава?
Він теж її ошчасливив? Життя перевернув, поламав?

С а в и ц ь к и й

Так, саме так! Тільки біжи її перепитай,
Чого вона доньку свою Сольвейг назвала. Чому?

М а р и н а

Слово це в наших вустах в'язне, не приживається!

С а в и ц ь к и й

Отож-бо й воно — мати кличе її «Сольвейг та Сольвейг»,
А батько, чоловік Оксани, кличе по-своєму,
Називають її по-нашому: «Соловейко та Соловейко!»
Митці — вони наче жінки. Такий твій Турчин.
А за жінкою, каже філософ, історія ходить як камеристка.
Коли жінка відходить, камеристка-історія просто пліткує.

М а р и н а

А ти хто — історія-камеристка, лицар пліток,
Плюшкін всього Турчинового дрантя, скульптор-невдаха!

С а в и ц ь к и й

Марино, ти видихалась, кажу тобі, перепочинь!
Використай нагоду, поїдь на відкриття свого пам'ятника!

М а р и н а

До тебе не пристають мої найбрудніші слова!

С а в и ц ь к и й

Що б ти мені не говорила — вони мені найдорожчі,
В мене життя пішло навперекосяк через тебе,
А ти мене так і розтак. До речі, досі ховаєшся
Із заповітом Михайла — всі кажуть, лишив він заповіт,
На плівку записаний, а ти про це ні пари з уст.

М а р и н а

Іване, Іване, ти ж придивися, придивися до мене...
Навіщо тобі заповіт Турчина — ним камеристка займеться!
Ти ж бачиш, Іване, сьогодні божеволію саме я!
Хай так — хай моє почуття до Петра, до сина Михайла,

Лиш примітивний спосіб бабського самоутвердження,
Але ж я, саме я, оця баба з бабів, я, Марина,
Сьогодні закохана, влипла, врізалась намертво —
Шукай найчистіші, шукай найгідкіші, Іване, слова!
Як метелик із кокона, я вилітаю в своїй любові.
В мене зараз така юна, така ніжна, незахищена шкіра,
Серце таке люте і сонячне — я світ розірву,
Коли він проти мене постане, я йому карк зламаю.
Мій Михайло, Турчин мій, дістає мене з того світу,
Коли бачить, що вирвалась я, як митець, як художник,
Він знайшов найвразливіше місце — душу знайшов.
Постріл сином він зробив з того світу, Іване.
Він поцілів, Іване, мене в самісіньке серце.
Він одного, Іване, одного не міг передбачити —
Серце — то всесвіт жіночий, жіноча парафія!
Я залюблю його сина отак, що здригнеться він...

С а в и ц ь к и й

Марино, Марино, ти кохай, а не зводь рахунки
За те, що Михайло тобі недоплатив...

М а р и н а

Поїхали, поїхали, Іване. Ми мусимо його знайти.
Я вмру без нього. Як сліпий без костура. Як земля
Без сонечка. Як прірва без тих, хто нею лякається!

С а в и ц ь к и й

Як дитя без забавки, яку за хвилину забуде!
(Виходять, ніжно обнявшись за плечі).

Берег озера. Над невеличкою затокою стоїть крислата верба. Навколо густо поросли ліщинові кущі. В затоці стоїть човен. Поруч влаштована невелика купальня з дерев'яним настилом, саме над нею — верба. На протилежному боці озера видно майстерню Марини Турчин. Сама Марина з долотом, молотком і стамескою якраз заходилась коло величезного пня з розгалуженим покрученим корінням. З величезного пня вже проступає обличчя химерної істоти, яку б можна було назвати Дідом Лісовиком — коріння розпустилося так, як в'ються химерні вуса-покручі. Марина майже гола — засмагла, аж чорна. Серпневе сонце поволі котиться туди, за майстерню. З-за ліщинових кущів визирає баба Степка.

М а р и н а

Чого ви тут тиняєтеся, мамо? За мною стежите?
Не бійтеся, топитися не буду я! Багато роботи!

С т е п к а

Ходжу собі, трави назбирую... омолоджуючі.
Пуття нема з вас, молодих. Треба заводить діда!
Без діда не та планида — навіть не вітаються.
А ти третій день тут — згоріла он, наче сажа.

М а р и н а

А ви третій день на одному місці шукаєте трави!

С т е п к а

Як ви подуріли — одна і друга. Петра немає,
Наталку людський сміх вжене в могилу, певно.
Як добре, що у мене про запас тримався
Один капітан для неї з аеродрому. Славний хлопець!
Оце я його виставила — запасного, як у футболі.
Він вже їй слъози сушить, Степка все знає, все може!

М а р и н а

Може, свекруха і мені підкине запасного?

С т е п к а

А ти хитра й без мене — у тебе самої на прив'язі.

М а р и н а

Мамо, Савицький — не те! Мені б замашнішого...

С т е п к а

А може, пройдисвіт той вернеться, заблука той?
Тікай, Марино, вже з сонця, бо дим вже іде.
А я піду в холодочок, піду по розрив-траву...
(Виходить).

М а р и н а

А може, і справді напоїла його Степанида травою,
І він одсахнувся. Піду, каже, по розрив-траву...

З-за купів ліщини визирає П е т р о. Він дивиться на Мари-
ну, яка в своєму, їй притаманному робочому шалі довбе
і струже, б'є і ріже. Петро з чемоданом у руді, піджак
в другій.

П е т р о

(понура)

Майор міліції Свиридов наказав мені
З'явитись перед ваші ясні очі. Я тут!

Марина як стояла з долотом і молотком в руках, так і ки-
нулась в озеро. Петро не чекав цієї реакції. Він нахилиється
з верби.

М а р и н а

(за сценою)

Безсовісний! Ну як ти тільки можеш?

П е т р о

А що, я маю стукати хіба? Об цю вербу, чи як?

Я ж бачив вас отут колись при місяці —

На жаль, при сонці ви чомусь ще краща...

Тоді мене ледь, правда, не підстрелили,

А зараз... на станції підходять два міліціонери,

Кажуть: ви такий та такий. Кажу: я такий і сякий.

Тоді мене беруть під руки — до Свиридова, значить.

Він каже, до вас з'явитись і доповісти!

М а р и н а

(з-за сцени)

Ївнь халат мені — і одвернися!

П е т р о

Кидаю халат... і не одвертаюся! Марино!

Дістає з Марининової сумки халат і кидає за сцену.

Я дві ночі не спав. Ходив коло тебе, коло майстерні...

Входить Марина в яскравому халаті, в руді — молоток,
долото.

М а р и н а

Невже б ти поїхав отак... не попрощався?
Ми з Савидьким обнишпорили всі закутки.

П е т р о

Скажи, Марино, а якби... не ця історія, ти б любила?
Ти б таки полюбила мене, бодай там на день, на півдня?
Бо я як божевільний ходив дві ночі коло майстерні.
Наталка одного разу мене вночі прислідила,
Я втік, як тоді, коли в мене стріляли. Марино!
Не було такого зі мною. Наче в мене пропасниця.
Трусить мене третій день. Як забрала мене міліція,
Був я... просто щасливий! Хіба так буває, Марино?!

Марина підходить впритул до нього, обіймає його за шию, не випускаючи молотка з однієї руки, а долота з іншої. Вона наче тримається за щось своє, рятівне, на яке остання надія. Петро цілує її, долото і молоток випадають у Марини з рук.

М а р и н а

Не знаю, нічого не знаю. Тут завжди — все спочатку.
Люби мене. Не віддавай мене нікому, нікому. Люби!
Я нічого не знаю. Ти нічого не знаєш. Ти і я.
Ми просто зустрілися на березі цього озера.
Ти не можеш без мене, а я не можу без тебе.
Ми нічого не знаємо, що було до нас. І навіщо?
Ми нікому нічого не винні, ми — невинні, і ти, і я.
Закохані завжди невинні, правда, мій любий?
На світі нікого немає. Ми двоє. На цілому світі.
Бери мене і люби мене. Візьми мене, візьми на руки.
Візьми на руки, хоч раз у житті...

Петро бере Марину на руки і несе її. Чемодан і піджак його лишаються на березі. Там же, на березі, причандалля Марини — молоток, долото, стамески, там же її сумочка. Дід Лісовик дивиться невинними, щойно видовбаними очима, куди Петро понів Марину, а потім одвертає очі. Здалеку чути кроки по піску. З'являється Наталка. Вона йде як сновида. Натикається на Петрів чемоданчик, на Марянину сумку. Дивиться на Діда Лісовика, на далеку майстерню Марини. Дід одвертає очі.

Н а т а л к а

(про себе)

Він знову тут...

Сама я винна — він не винен ні в чому.

Яка ідіотка чекала б, скажіть, стільки літ!
Яка божевільна кражу свою влаштувала б!
Сама закрутила чортове колесо, ось тобі і крутись!
А ця Марина, пройда світова, ця дядина заслужена,
Пішла в останній бабський наступ — постривай!
Запам'ятаєш ти свою акселератку, холодна відьмо!

Шпурляє Маринине причандалля — молоток і долото — в озеро і вибігає. Невдовзі з'являється бабця Степка із сношником трави.

Степка

(дивлячись на Петрів чемоданчик і Маринину сумку)

Овва! Бач, не вслідила! Видно, вже по всьому! Ой бабо, бабо!
Наталка ж наказала: ока не спускай з Марини.
Мені ж хоч розірвись — ту жалко, ту шкода!
Воно ж таке — ця молода, як сирові дрова,
Сичать в печі, шиплять, тріскають, казяться!
А як підсохнуть — аж черинь підстрибує — гудуть.
В Марини вже вогонь пішов на спад, одгуб,
Михайлові вогню цього було надміру хіба —
Вона там полум'ям була, і клекотом, і попелом.
Та бач, вогонь ще в пазусі лишила, ще пашить,
Як пізнє літо. Навіть мені моторошно
На жар її дивитися останній чи передостанній.
Ще скільки літа в молодиці біситься, скільки шалу!
Ще й, видно, світиться дитина десь у думці,
Бо ж молода ще і дітородяща жінчина, либонь.
А внучку жалко — Петро казав їй: «Натко, Натко!»
Йй-бо, як в телевізорі, там тільки те і чуєш:
На НАТО потребується Пакт Варшавський, так і на Натку.
Бо вже збитошна, замашна, уїдлива. Як ушпиниться!
Де ж це вони? Пропали пропадом, ой діло молоде та боже!
Нема такого гіршого, щоб на добре не вийшло!
Той капітан з аеродрому маленькі має, але крила,
А цей пройдисвіт — тільки вусів маленька жменька...

Дивиться на майстерню. Заходить сонце. Разом з сонцем видно вогонь і дим — майстерня горить. Горить буйно і неблаганно. Баба Степка розгублено озирється навколо. Сплескує руками.

Ой сирові дрова, ой сирові дрова, біда моя Наталко!
От тобі й Ната! Що ж це ти робиш, прірво безтолкова!
Ой люди, горимо! Рятуйте! Гвалт! Біда моя, та й годі!
Рятуйте, хто може, де ви там! Ой люди!

Бабця Степка вибігає. Входить захеканий Петро, за ним вибігає Марина. Вона не бачить світу, вона тулиться до Петра. Хлопцеві моторошно. Він злякано дивиться на пожежу, та з місця ані руш — Марина повисла на ньому і не пускає його.

Петро

(злякано)

Марино, бач, горить! Горить майстерня!

Марина

(наче не на цьому світі)

Горить, то хай горить!

Петро

(намагається збудити Марину з якогось оціпеніння чи очмаріння, намагається, пориває Марину за собою, до пожежі, до майстерні, але Марина диким поривом тримає його коло себе)

Люба моя, чуєш, пішли! Треба щось... дзвонити, витягати!

Марина

(щулються од холоду)

Як я горю, чому мені так холодно?

Рідний, мені дуже, дуже холодно — обійми мене, обійми!

Я нічого не знаю. Нічого нема. І мене досі не було.

Те, що горить, хай горить, то моє життя вигоряє. Хай!

У нас буде все спочатку, все з азів, все — нове.

Добре, що все горить. Як я сама не додумалась!

Обійми мене! Міцніше! Мені дуже холодно, Петрику!

Петро

Ти зовсім хвора, ти тремтиш, як у пропасниці, так, так.

Величезна заграва осяває все озеро. Здалеку чути крики

баби Степки: «Наталочко, Наталочко, вернись, кажу, назад!»

Чути звук моторного човна, гвалт людей, тріскіт балок. Все осяяє червоним.

Марина

(зіщулено)

Візьми мене і нікому не віддавай!

Тримай мене міцно! Я тебе не віддам нікому! Нікому!

Я нарешті тебе знайшла. Скільки років згоріло!
Який був вогонь! Де ти стільки ходив без мене?!
Тримай мене міцно і не впусти, бо вогонь, вогонь...
Наталка розумна, вона знала, чого нам бракує.
Вона запалила все те, на що я не насмілилась.
У мене не піднялася б рука — вона запалила!
Візьми мене і люби мене! Візьми мене на руки.

Петро бере піджак, кутає Марину і виносить її на руках.
Заграва підіймається до небес. Червоний Дід Лісовик мото-
рошно посміхається у свої вузлуваті вуса-покручі...

ЕПІЛОГ

Те, що було майстернею. Згарище, попіл, моторош. Скульптури стоять чорні, обсмалені, в сажі. Деякі мармурові віділяються білизою, своєю виключною драгівливою нагістю. Підновлені, очищені, відкриті два погруддя — Михайла Турчина і Петра.

Листя падає з дерев на скульптури, на попіл, на зелений намет, який стоїть збоку. Біля намету, на пеньку, стоїть телефон. Лежить кілька обшкурених сосон. На білому сволоку сидять Марина та Іван Іванович Савицький. Марина в джинсовому костюмі, який принагідно молодить її, широкий пояс, густе шпеничне волосся перев'язане синьою стрічкою. Поруч, за сценою, — ріжуть і тешуть, стружуть і забивають цвяхи.

М а р и н а

І щоб на озеро, Іване, було судільне вікно. Простір!

С а в и ц ь к и й

(тримаючи в руках проект нової майстерні)

Марино, і я за простір. Ти не хвилюйся. Я буду тут.
Мені нарешті випала робота до смаку, до вподоби.
Ти їдь. Ти не хвилюйся.

М а р и н а

Куди мені їхати, Іване? Куди? Він щез того ж вечора,
Коли Наталку вигягли з озера. Він впав тоді на коліна,
Ридав і кричав: «Це я винен, Наталочко! Наталочко, — я!»,
Поки її одкачали, доки вона до тьми прийшла.
Щез він, пропав. Цілий місяць минув. Мені — цілий вік.

Я не буду жити без нього. Ти мене знаєш, Іване.
Ти це все розкрутив — це чортове колесо. Чи варто?
Коли правду до правди класти до купи, разочком,
А потім це все перемножити ще на правду,
То вийде велика моторош, що пахне знущанням!

С а в и ц ь к и й

А ти ж ішла на очищення, прагла нової шкіри?

М а р и н а

Ящірки, змії шкіру стару скидають дотепно —
Шукають дірку вузеньку і пролазять крізь отвір.
Я багато втратила крові, скидаючи стару шкіру.
Чи отвір занадто вузенький, чи забракло мені снаги?

Дзвонить телефон. Марина метеором пролітає до нього,
з хвилюванням бере трубку, потім — вираз розчарування на
обличчі, потім — радість.

Слухаю, слухаю, алло! А, товариш Свиридов. Дуже рада.
Справа з підпалом майстерні? Ще тоді старшині я сказала,
Що винна сама! Вогонь лишила в каміні, презент підгорів,
Так воно й почалось. Пробачте, баба бабою!
Що? Наталка прийшла? Заявила, що вона? Яке глупство!
Наклеп який на себе! Ревність, звичайна ревність!
Щоб мені досадити — от на себе вину і бере!
Даруйте, товаришу майор, стільки вам клопоту з нами.
Служба то служба. Спасибі. А як там... А як там...
Що ви кажете? Об'явився знову на руднику у Норільську,
У Талнасі, на шахті «Жовтневій»! Я вас цілую, майоре!
Та я не тільки вашій теці зроблю надгробок,
Але для всіх вас наперед! Все життя на вас працюватиму!

Кладе трубку. Підбігає до Савицького і розцілює його.

Іване, що тобі щойно казала ця дурепа набита?
Казала, що, мов вона ящірка, що наче вона змія...
Іване, я — птиця фенікс. Скільки попелу мого навколо...
А я вже відроджена, я вже знову злітаю. В Норільськ!

С а в и ц ь к и й

Божевільна! Тобі ж треба летіти в Югославію!
Ти ж дістала там премію — тримав тобі як сюрприз...

Марина швиденько збирає валізу в наметі, виходить вже
з нею в руці та з легеньким плащиком. Рішуча, націлена,
як стріла.

М а р и н а

Іване, ти дуже в нас представницький. Все знаєш.
Поїдеш ти — ти ж архітектор. Я домовлюся.
Скажеш у Спілці — поїхала аж за Полярне коло
Робити портрет передовика. Мені Югославію тоді спишуть.
До речі, Іване, всі плівки Михайлові погоріли.
Лишилися єдина — на моє і на твоє дослідницьке щастя:
Лишився заповіт Турчина, він у магнітофоні.

(Єхидно).

Послухаєш, не дорікатимеш, певно, Іване,
Що ховала від тебе.

(Цілує Савицького).

Прощавай. Найнижчий уклін свекрусі.

(Виходить).

Савицький махає знеможено рукою на прощання. Потім кладе свій проект нової майстерні на свіжовиструганий брус, ним бавиться вітер, поруч дзвенить і стукоче робота. Іван Іванович виносить з намету магнітофон, ставить його на пень біля телефону. Коли аж тут з'являється баба Степанида — вона ставить туди ж, на пеньок, глечик з молоком, туго зав'язаний наміткою.

С т е п а н и д а

А де це Марина? Поїхала? Ти, значить, знов все на собі!

С а в и ц ь к и й

За Петром. Буде викрадати в Норільську, далеко-далеко!

С т е п а н и д а

І чого вони такі непосидючі — через весь Союз!
Вищий хоч ти молока, а то скоро вже не принесу.
Заміж іду.

С а в и ц ь к и й

Ви — заміж? Та я вже старий сам собі...

С т е п а н и д а

Ти — старий сам собі, а я собі сама — геть молода.
Хочеш — поборемось! Та ти не бійся, я жартую, синку.

Нагалка поїхала з капітаном, бо село обсміяло.
Ця — Марина — себе в ясен день шукає зі свічкою.
Сама я, сама. Піду до діда. Без діда не та планида.
Він трохи молодший за мене, радара сторожує.
Будемо вдвох того вухатого радара пасти, вдвох.
Дивись-но, а качалки-таки і не згоріли.
Це буде моє придане...

(Підіймає обсмалені качалки і ховає у фартух).

С а в и ц ь к и й

Щось є у вашому роду дуже живуче. Лиш Михайло...

С т е п а н и д а

У нього качалки свої були: війна, жінки, горілка.

С а в и ц ь к и й

Хотів був сказати Марині, та вона і не почула б.
Нема кому й сказати до ладу.

С т е п а н и д а

А ти мені скажи. Та до ладу, тоді я розберу.

С а в и ц ь к и й

В Югославії у Дубровніку на скульптурному бієнале
Показано кілька наших скульптур, фігур, по-вашому.
Робота Михайла отримала Золотий приз на конкурсі.
А робота Марини — заохочувальну премію...

С т е п а н и д а

А що воно краще — приз чи премія? Приз, видно,
Якась позолочена цяцька, а премія — гроші.
Я не раз премію за буряки діставала — грішми, натурою.

С а в и ц ь к и й

Заохочувальних премій — десять, Золотий приз — один,
Вісімнадцять грам чистого золота.

Степанида

Оце б мені на всі зуби якраз і вистачило б!
Чого ти так дивишся? Сина, сина б мені — а не того приза!
За віщо йому, розкажи-таки толком, втокмач мені,
Бо сина нема, а звідти Зірка Героя зійшла — припізнілась,
Син тліє в землі, барвінок гуляє по ньому,
А йому, бач, на груди ставлять Золотого приза.
Вибач, Іване, за що ж то йому така шана?

Савицький

Не все за життя, мамо, приходить, дещо припізнюється.
Любив ваш Михайло сон повідати,
Я часто той сон його згадую нині:
Начеб на розстріл його вели, лопату в руки,
Щоб могилу собі копав,— менше мороки.
Копав він там, копає — різнобарвна земля:
Глина червона, біла, рожева, синя.
Копав він та копає, аж захопився,
Так тільки в сні буває,— райдугу викидає
Михайло з могили, в азарт увійшов.
Глянув — нікого немає. Стоїть він з лопатою.
І не могила — широка дорога
Всіма кольорами райдуги
Біжить із-під ніг на край світу.
Копав могилу — викопав дорогу як райдугу.

Степанида

Сон кольоровий — завжди на щастя.
Ти ж розкажи, за що Золотого приза
Йому присудили...

Савицький

Починали війну ми в одному взводі.
Відступали ми. Німець бомбами закидав коло Сміли.
Лежала убита жінка. Дуже красива. Довге чорне волосся.
Куля — прямисінько в горло. Найжахливіше, що вагітна.
Мабуть, на дев'ятому місяці. Всі одвертаються — моторошно.
А він, Михайло, за блокнот — давай малювати.
Коса була, пам'ятаю, метрів на півтора...
Скільки вже літ минуло — бачу якось Михайла
В медичному інституті, в гінекології.

Придивляється до вагітних жінок, оком туди і сюди.
Ходить з етюдником, наче студент-неофіт...
Потім зробив її. Жінку у військовій формі.
Довге волосся падає до землі, до п'ят, як шинеля.
Пілотка в руках під грудьми. Голуб в пілотці.
І величезний живіт, як п'єдестал під голубом.
Та ще автомат прилютований збоку.
Назвав він її «Мати миру», а я її «Ніке» назвав,
Тобто «Богиня перемоги»...

С т е п а н и д а

Мені більше подобається «Мати миру». А що ж Марина?

С а в и ц ь к и й

(сміється)

Заохочувальна премія!

С т е п а н и д а

Чого ж ти радієш, що її заохочують та заохочують!
Йй би отого приза Золотого, поки всі зуби має.

С а в и ц ь к и й

Так воно й є — за свою роботу має Золотого приза
Імені великого скульптора Івана Мештровича.

С т е п а н и д а

Не затуркуй мені голови. Толком все, толком!

С а в и ц ь к и й

Є в нас такі, які Марини Турчин терпіти не можуть.
Михайло Турчин мертвий — той вже не заважає.
От я обдурив типа одного: не тільки бирки поміняв,
А й документацію навпаки заповнив, отак-бо!
Той тип підписав. Тепер же я винен у всьому.
Приз Золотий дали ж не скульпторові, а роботі.
Так я Марині дав золото. Марина, Марина робила
Скульптуру оцю, Марина, а не Михайло...
Михайло був ініціатором, щедро віддав
Свої блокноти військові, підпомагав їй.

А я? Що можу я? Я — Плюшкін коло них,
архітектор-невдаха,
Лицар пліток! Зате Марина має Золотий приз.
Це всі вже проковтнуть, золото рот затулить...

Степанида

Щось дуже ти мені сказав премудру штуку.
Це б наче голку нести через голову, з руки в руку,
Щоб до матні пришити гудзика. Овва!
Піду-но я до свого діда, провідаю. Ти ж — пий молоко!

Баба Степанида виходить. Іван Іванович п'є нахильці мо-
локо. Чутно звуки пил і сокир. Журавлиний клекіт стоїть у
небі. Савицький вмикає магнітофон, виймає записник і руч-
ку — записувати заповіт Турчина.

Голос Турчина

Слухай, Марино, я тебе виліплю, я тебе витворю,
мій Соловейку!
Двадцять літ твого тіла, моя бездоганна Ассоль!
Двадцять зим твоєї білосніжності, моя Сольвейг жадана!

Голос юної Марини

Не говори, не говори, не говори так красиво, о боже!

Голос Турчина

Я виліплю твій юний стан, твої дивні плечі, твої груди
(А що скаже Савицький — Турчин знову розбещує молодь!).
Я виліплю двадцять літ твого дивоцвіту, дивовижжя твого,
І поставлю твою подобизну над дорогою в лісі
На рідній моїй Волині, Мавкою тебе увічню, Марино,
мій соловейку жаданий!
Навіщо ти возишся з тою коробкою, з магнітофоном отим,
Ну, ти судільне дитя ще, тобі бавитись ще і бавитись —
Таке дитя прагматичне — я цілую його...

Голос юної Марини

А дитя хоче увічнити твої поцілунки.
Ти ж набавишся з юною натурщицею — і по всьому,
знаю вас!

Голос Турчина

А ти з магнітофоном — і до Савицького, ось вам свідок,
Юною була я, непорочною, прийшла до нього з магнітофоном,
А він мене, а він мене, що — а він мене...
Марино, диво мое, і сама ти не знаєш, яка ти прекрасна.
Прекрасні руки твої, і пальці довгі прекрасні.
Прекрасні лікті твої і зуби твої сліпучі прегарні,
Прекрасне лоно твоє, і волосся шалене прекрасне,
Іронічна усмішка твоя недитинно прекрасна,
І литки твої, і стегна твої самим богом пліфовані,—
Боже мій, за віщо мені стільки щастя і дива за раз!
Неправду не буду казати — в Бухенвальді снилась

мені не ти!

В Бухенвальді мені ти не марила — сни були там
З черствого ячмінного хліба, чи з тирси, чи з брукви сни!
Господи, ти мене відродила, мужчину в мені відродила ти,
Я прагну тебе день і ніч, тулитись до тебе, вмирати з тобою,
Я народжу тебе новою, в мармурі, в бронзі народжу,
Я заполюю тобою всі виставки, усі зали, усі біснале.
Краса твоя і лукавство незнищимо, гордість твоя нищівна,
Вигин губ ось цих гріховодних, і ці п'яти, і ці западини...
Знаєш, там, де Затишне озеро, там є горб такий над

шляхами,

Мавкою тебе ми там поставимо, за свою тебе Мавки

визнають.

Будеш стояти там на роздоріжжі... Або ні — дуже просто.
Стоятимеш біля дороги, до машин підійматимеш руку:
Підвезіть мене, люди, стривайте, куди вас несе нечистий!
Може, хто коли і зупиниться, може,— кому

дивовижжя забракне,

Так, як мені коло тебе дивовижжя цього не бракує.
Хвиля хвилить мене до тебе, вир мене вириває зі світу,
Ніколи не знав я, яка це пропаща сила,—
Всього мене зламає, винищує солодко тіло,
Душу наповнює дивом бузковим і сонцем посередині —
Будьмо-таки єдині, будьмо єдині!

Голос Турчина умовкає. Савицький сидить на брусі і плаче — непрохані сльози зовсім не заважають йому чути в небі голоси осінніх журавлів. Вони заповнюють йому душу прощальним клеткотом.

Кінець

1978

З М І С Т

Із книжки «Сонячний фенікс» (1978)

- «Чому ти, серце, все болиш частіш?» 3
Лист до калини, залишеної на рідному лузі
в Теліжинцях 4
Кайсинові Кулієву 5
Мадонна-стюардеса 7
Дід Любимененепокінь 7
Грибна фантазія 10
На педагогічні теми 11
Тяжіння землі 12
Дівич-сніги 13
«Твої губи впізнав я у ній» 14
Горить горобина 15
Пам'яті Василя Земляка 16
Ніко Піросмані проїздом у Києві 17
Барвінок 19
Люстерко для склеротика 21

Із книжки «Американський зошит» (1980)

- Свято Жовтня у Сан-Франціско 26
Ракета дивиться на Київ 27
Євшан-зілля 29
Джон Стейнбек у Музеї Тараса Шевченка 30
Дмитрові Павличку 33
Берест Катерини Білокур 36
Золота магія зерна 38
Молитва, вищептана в ностальгії 41
Білий кінь «визволителів» 42
Божевільний автомобіль 45
Вільний велоспед 46
Двоє ввечері пішки 47
Нью-Йорк в стилі кубізму 47
Бити чи не бити — ось питання 48
Небезпечний інструмент — бандура 49
Стогне пшениця 50
Монолог сивого орнітолога Ернеста Натанієла
з Йеллоустонського національного парку 51
Монолог незахищеного студента Джеймса Брука
перед першим і останнім польотом з хмарочоса 51
Стенлі Кюнітцу 52
Агресія помідорів 53

Назад до природи	54
Втікач з острова Ітуруп	55
Реклама джинсів	55
Як твориться куля	57
Життя — тенісний корт на цвинтарі	57
Вічний блюз	58
Далекому недругові	59
Останній читач — на тему Пабло Неруди	59
Заповідь ацтеків — прокляте і священне ремесло	60
Пісенька страйкуючих сміттярів	61
Індіанка Ліліан	62
Далеко-далеко біля старовинної пісні	63
Ідилія в Плейні	64
Щемлива джазова мелодія	65
Розмова астронавта Ніла Армстронга з Іваном Миколайчуком в посольстві СРСР в Югославії в Белграді	66
Солом'яний вогонь	67
Замороженій вишні, спійманій губами в коктейлі в час трансатлантичного перельоту	68

Із книжки «Шабля і хустина» (1981)

Шабля Богдана Хмельницького	69
«Співають півні на Сахаліні...»	74
Хустина Марії Заньковецької, подарована Льву Толстому	75
«В музеях Далекого Сходу...»	78
Як ходить трава	78
В мікрофон криниці	79
Десниця під Києвом	80
Прамати́р людей	82
Як ми їздили в гості до Чехова	83
Блудний син	84
Образок зі жнив	85
Олександрові Твардовському	86
Сільві Капутіян	87
«Василью Еллане! Життя полум'яне...»	88
Яблуна в Умані	89
А пісня — це душа	90
Журавлі	91
Старий учитель	93
З графіті Софії Київської	95
Бути Давидом Гурампшвілі	96
Наближення до Паруйра Севака	97

Шпага Роб-Грійс	99
До Месропа Маштоца	99
«У старокиївського богатиря Михайлика хобі...»	100
«Як солов'їно, в'юнко, п'янко...»	100
Місто вітрів — Баку	101
Білий вірш чорного коня...	102
Перо і меч	103
Григорові Тютюннику	104
На батьківщині Саломеї Неріс	105
Козацька сумовита	105
Шевченкова Катерина	106
Замовляння до Лесі перед фільмом	107
Заповіт Сосюри	107
Молдавії	109
Ціна старовинного пергаменту, або ж буття по-вірменськи	110
Відданиця	110
Косар і вдова	111
Принцеса Анна в Києві	111
Транзистор	112
Ремінісценції	113
«Некрологи ровесників спляють мої очі»	114
Політ з пергаментом	114
«Жодне слово не хоче встати»	116
«Є дві тяжкі — не викуриш їх димом...»	116
«Тисяча ворон тут криче й криче...»	117
«Гупання босих дитячих ніг...»	117
«Мій син фотографує мою матір...»	118
Тополі, тополі...	119
Противенства	120
Перед стрітінням	120
Зізнання Одисея	122
Посадила тут Степа дві абрикоси...	123
З інтимного щоденника білої берези	123
Біла береза і чорний ворон	124
«Облиш трахомудію в банку чи в тресті...»	125
«Синичка малесенька, наче колібрі...»	126
Біла береза в райдузі	127
«До чого ж печаль важка за дверима!»	128
«Я чую, як в мені...»	128
«О дванадцятій білої ночі...»	129
Вибачення перед липою і дубом	130
Точність і неточність	131
«Я чую постріли в луках далеких»	132

Київський совет	132
«Дибуча земля розпросторить рамена...»	133
Трістан і Ізольда	133
Сучасні парадокси	134
Мамине щастя	134
Люди, машини, бджоли	135
Людиноптахи, птахолюди — ми	137
Біла береза білий кінь білі лебеді	140
Сміх без причини	141
Поети і метелики	142
Кава	143
«В собі — як в лісі. Далина німа...»	144
Крик півня	144
«Від сонця втік веселий зайчик...»	145
Спірея	146
На Маланки у Варшаві	146
Велика сльоза	147
«Соловей, запізнілий коханець...»	147
«Цей шум осокура вночі...»	148
«Вона мене перетриває...»	148
Морозна ідилія	149
«У січні березень тече...»	150
Самотля ластівка	151
Волошка	151
ДУМА ПРО ВЧИТЕЛЯ. (Фрагменти)	152
ЗОРЯ І СМЕРТЬ ПАВЛЮ НЕРУДИ. (Фрагменти)	206
СОЛОВЕЙКО-СОЛЬВЕЙГ	237

ИВАН ФЕДОРОВИЧ ДРАЧ
ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ
В ДВУХ ТОМАХ

Том второй
Стихотворения
и драматические поэмы

Киев, издательство
художественной литературы
«Дніпро», 1986
(На украинском языке)

Редакторы *П. М. Перебийніс, О. С. Зелик*
Художне оформлення *В. М. Флакса*
Художні редактори *В. А. Кононенко, І. І. Литвин*
Технічний редактор *О. М. Грищенко*
Коректори *А. Л. Алєйникова, Т. В. Грузинська*

Информ. бланк. № 3067.

Здано до складання 12.03.86.
Підписано до друку 11.07.86.
БФ 36141.
Формат 84×108¹/₃₂.
Папір друкарський № 1.
Гарнітура звичайна нова.
Друк високий.
Умовн. друк. арк. 17,22.
Умовн. фарбовідб. 18,90.
Обл.-вид. арк. 15,672.
Тираж 12 000 пр. Зам. 6-71.
Ціна 1 крб. 90 к.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Київська книжкова фабрика «Жовтень».
252053, Київ, вул. Артема, 25.

Драч І. Ф.
Д72 Вибрані твори: В 2 т. Т. 2: Вірші та драматичні пое-
ми.— К.: Дніпро, 1986.— 326 с.

Другий том вибраних творів відомого українського радянського поета, лауреата Державної премії СРСР, Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка, містить вірші останніх років і драматичні поеми «Дума про Вчителя», «Зоря і смерть Пабло Неруди», «Соловейко-Сольвейг». Лірика і драматургія автора пройняті високими патріотичними, інтернаціональними почуттями і здобули широку популярність серед читачів.

Д $\frac{4702590200-112}{M205(04)-86}$ 112.86

84Ук7—5